

MARMATIA

13
ARHEOLOGIE - ISTORIE
2016

BAIA MARE

ARCHAEOLOGY & HISTORY

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI
ARHEOLOGIE MARAMUREȘ

MARMATIA

13

Baia Mare
2016

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Viorel RUSU, redactor șef
Dan POP, secretar de redacție
Marius ARDELEANU
Raul CARDOȘ
Bogdan BOBÎNĂ
Oana LEȘIU
Marius CÂMPEANU
Ioan BOTIȘ

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Dr. Nona PALINCAȘ, Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, București
Dr. Ioan STANCIU, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
Dr. Ionuț Virgil COSTEA, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș- Bolyai”, Cluj-Napoca

MARMATIA – publicație periodică a Muzeului Județean de Istorie
și Arheologie Maramureș

Lucrările și corespondența vor fi trimise la adresa:

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3

cod: 430406; jud. Maramureș

Telefon: 0040-262-211924; Fax: 0040-262-211927

e-mail: maramuresmuzeu@gmail.com

www.muzeubaiaamare.ro

Răspunderea pentru conținutul științific al lucrărilor și calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor

Tehnoredactarea: Mihai CIURCAȘ

Coperta: Emanuel LUCA, Zamfir ȘOMCUTEAN

Pe coperta I: *sigiliu în ceară, breasla croitorilor din Baia Mare, 1545*

Editor: Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
© Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș 2016

ISSN - 1582-9979

CUPRINS - CONTENTS - SOMMAIRE - INHALT

ARHEOLOGIE

Dan POP	Veriga de picior din epoca bronzului de la Băița de sub Codru, județul Maramureș / The Bronze Age leg bracelet (Beinring) from Băița de sub Codru, Maramureș County.	5
Dinu BERETEU	Locuirea din a doua epocă a fierului de la Bărai (jud. Cluj) / The Late Iron Age habitation from Bărai (Cluj County).	13
Raul CARDOȘ	Monede romane din colecția Pipaș în Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș / Roman coins from Pipaș collection in the Maramureș County Museum of History and Archaeology.	21
Ioan STANCIU	Țesturile de lut în așezările medievale timpurii din partea nord-vestică a României (a doua jumătate a sec. VII – sec. IX/X) / The clay baking bells from the Early Medieval settlements in north-western Romania (during the second half of the 7th century – the 9th/10th century).	33
Sorana ARDELEANU	Cercetările arheologice de teren și sondajele efectuate în anul 2011 în localitatea Mânău (județul Maramureș) / Archaeological field investigations and surveys carried out in 2011 in Mânău (Maramureș County).	51
Marius ARDELEANU	Tabăra de arheologie experimentală pentru copii Omnis Barbaria (ediția I) / The Omnis Barbaria Experimental Archaeology Camp for Children – first edition.	67

ISTORIE

Constantin BĂJENARU	Refugiați din Maramureș în județul Făgăraș după Dictatul de la Viena / The refugees from Maramureș in Făgăraș County after Dictate of Wien.	91
Marius CÂMPEANU	Legislația școlară din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea / School legislation in Transilvania. In the second half of the XIX century and the beginning of the XX century.	103

Maria HULBER	Experiențe postcarcerale: Episcopul Iuliu Hossu în arhivele Securității / Postcarceral Experience: Bishop Iuliu Hossu in the Securitate archives.	109
---------------------	---	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

Ștefan VIȘOVAN	Marius Câmpeanu, Școlile confesionale românești din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului. A doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2016.	121
-----------------------	--	-----

<i>Prescurtări bibliografice / Bibliographische Abkürzungen / Bibliographical abbreviations</i>		125
---	--	-----

Veriga de picior din epoca bronzului de la Băița de sub Codru, județul Maramureș

DAN POP

Cuvinte cheie: verigă de picior de bronz, epoca târzie a bronzului, jud. Maramureș.

Key words: leg bracelet / Beinring, Late Bronze Age, Maramureș county.

În ultimii ani, alături de mai multe situri arheologice identificate pe teren¹ au apărut, îndeosebi ca urmare a descoperirilor întâmplătoare, mai multe obiecte de bronz, între care și o brățară / verigă de picior pe care o prezentăm în lucrarea de față.

În localitatea Băița de sub Codru (**Fig.1**), situată în partea sud-vestică a județului Maramureș, în Țara Codrului, în locul numit *deasupra Pomăriei* (**Fig.2/2**), la 2 km sud-vest de sediul Primăriei și la 700 m nord-vest de intersecția drumului dinspre Tămășești cu drumului 182 D ce leagă Băița de Băsești, pe terasa din stânga văii Potocului, la 340 m nord de aceasta, pe terenul lui Gheorghe Olar², a fost descoperită întâmplător, în timpul lucrărilor agricole din anul 2007, o verigă de picior cu forma cvasi circulară (10x10.3 cm), deschisă, cu capetele subțiate și suprapuse, nedecorată, realizată din bară de bronz cu secțiunea rotundă (**Fig.2/1; 3**).

Dimensiuni: dm. max. ext.: 10.3 cm; dm. max. int.: 8.9 cm; dm. max. secț.: 0.85 cm; greutate: 100.43 gr.; nr.inv.: 34264.

Analiza de compoziție³:

Cu	Fe	Pb	Sn	Zn	Ni
91.488	0.126	0.172	7.020	0.148	0.553

Potrivit informațiilor relatate de descoperitor, a fost găsită doar o singură piesă, în brazdele proaspăt arate. După Bogdan Chiș, cel care a oferit piesa spre achiziție muzeului⁴, aceasta avea patina de culoare verde închis, corodată în anumite porțiuni, patină ce a fost curățată pentru a vedea din ce material a fost confecționată piesa. În prezent, după „curațare”, aceasta are culoarea gălbui.

În data de 10 iunie 2008, împreună cu descoperitorul, am efectuat o cercetare de teren cu detectorul de metale⁵ în perimetrul unde s-a găsit piesa, fără să aflăm alte obiecte de bronz. Nici cu prilejul investigării zonei limitrofe descoperirii verigii de picior nu au fost identificate, la suprafață, materiale arheologice (**Fig.1-3**)⁶.

Potrivit aprecierilor din literatură piesa de la Băița de sub Codru se încadrează în categoria podoabelor de braț sau de picior⁷, în funcție de diametrul maxim interior, ele pot fi atribuite brățărilor, dacă diametrul maxim interior este sub 8 cm⁸ ori verigilor de picior dacă

¹ Pop 2015, 5-58.

² Domiciliat în Băița de sub Codru nr. 221.

³ Analizele au efectuate de Gheorghina Olariu de la Laboratorul de Restaurare al Muzeul județean Satu Mare cu Spectrometru XRF / sistem portabil de fluorescență de raze X, model S1 TitanSeries.

⁴ Brățara a fost oferită spre achiziție Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș (în continuare MJIA) în anul 2008 de Bogdan Chiș din Băița de sub Codru.

⁵ Din colectiv au făcut parte, alături de autor, Raul Cardoso, Bogdan Bobină și Zamfir Șomcutean de la MJIA și Dan Aluculesei de la Serviciul de Investigații Criminale din cadrul Inspectoratului de Poliție județean Maramureș, Bogdan Chiș, Gheorghe Olar.

⁶ Desenul piesei a fost realizat de Gavril Moldovan, desenator la MJIA.

⁷ Kacsó 2007, 79 nota 446 cu observații privind funcționalitatea așa numitelor verigi de picior.

⁸ Kacsó 2007, 79.

acesta este peste 9 cm⁹ sau diametrul exterior 10 cm¹⁰. În condițiile în care piesa descoperită la Băița de sub Codru are diametrul maxim interior 8.9 cm o putem încadra în categoria brățarilor dacă pornim de la criteriile stabilite de C. Kacsó sau, în categoria verigilor de picior dacă avem în vedere clasificarea alcătuită de J. Kobaľ.

De studiul acestor categorii de piese s-au ocupat, de-a lungul timpului, mai mulți cercetători, istoriografia problemei realizată recent pentru spațiul românesc de M. Petrescu-Dâmbovița în prestigioasa colecție Prähistorische Bronzefunde ne face să nu revenim asupra ei¹¹.

Brățări asemănătoare cu veriga de picior descoperită la Băița de sub Codru, cu forma rotundă, deschise, capetele subțiate și suprapuse, decorate, cu secțiunea barei rotundă, dar cu diametrele interioare puțin peste 5 cm, sunt cunoscute în Ucraina Transcarpatică¹² în depozitele de la Borodovka¹³, Kljačanovo V¹⁴ și Velikaja Began¹⁵, iar verigi de picior, identice ca formă, dar cu diametrul exterior mai mare de 10 cm, sunt prezente în depozitele la Kljačanovo V¹⁶, Linky¹⁷, Obava I¹⁸ și Suskovo I¹⁹. În cazul depozitelor de la Obava I și Suskovo I podoabele de port de braț sau de picior sunt asociate cu arme și unelte, iar cele de la Kljačanovo V și Linky au în compoziție doar podoabe: brățări și verigi de picior²⁰.

Este evident că piesa de la Băița de sub Codru se apropie mai mult de ceea ce J. Kobaľ definește ca verigi de picior decât de brățări.

Pentru brățările și verigile de picior din România tipologia a fost stabilită pornind de la mărime, formă, secțiune, forma capetelor și poziția capetelor, cu mențiunea că principalul criteriu ales a fost acela al secțiunii barei sau tijei de bronz. Potrivit lui M. Petrescu-Dâmbovița există circa 50 de piese nedecorate și decorate cu secțiunea circulară și forma circulară cu capetele suprapuse ce au fost găsite în depozite, morminte și descoperiri izolate în Transilvania,

⁹ Kacsó 2007, 79 "Deosebirea evidentă dintre verigile de picior și brățări este dată de diametrele diferite pe care le au, primele având diametrele interioare peste 9 cm, iar ultimele sub 8 cm." Ne întrebăm cărei categorii îi pot fi atribuite piesele cu diametrul între 8 și 9 cm ?.

¹⁰ Kobaľ 2000, 57. Foarte probabil autorul, la încadrarea tipologică, a luat în calcul diametrul exterior al pieselor, altfel nu se explică cum a inclus în categoria verigilor de picior piesele de la Obava I unde, doar piesa de la pl.63/18 are diametrul interior 10 cm, celelalte având toate sub această dimensiune, sau piesa de la Kljačanovo V la pl.25/12 care are diametrul interior sub 10 cm; de asemenea toate verigile de picior cu secțiunea barei rectangulară ilustrate la pl.25/1-7 au diametrele interioare sub 10 cm.

¹¹ Petrescu-Dâmbovița 1998, 2-4; vezi și observațiile privind tipologia alcătuită de autor la Kacsó 2007, 78.

¹² Kobaľ 2000, 53 tipul 2, varianta A; vezi observațiile privind tipologia brățarilor elaborată de J. Kobaľ la Kacsó 2007, 78.

¹³ Kobaľ 2000, 53, 75 nr. 20, pl. 55/5 (il.), [Borodovka] - în asociere cu 4 celturi, seceră cu limbă la mâner, un cuțit cu limbă la mâner, vârf de lance, 7 brățări decorate deschise, 3 brățări deschise nedecorate, fragment colier, fragment tablă de bronz, 6 turte, fragment vas de lut; seria Lazy I.

¹⁴ Kobaľ 2000, 53, 82 nr.60, pl.26/23 (il.), [Kljačanovo] - în asociere numai cu brățări și verigi de picior: verigi de picior cu secțiunea barei rectangulară, 5 verigi de picior cu secțiunea barei rotundă din care trei au capetele suprapuse, una capetele apropiate, seria Kriva.

¹⁵ Kobaľ 2000, 53, 98 nr.144, pl.91/14 (il.), ["Velikaja Began' sau Zmeevka"]- brățara apare în asociere cu un fragment de la o spadă cu mânerul plin, un celt, centura cu cârlig fragmentară, 8 fragmente de seceri cu limbă la mâner, un cuțit cu limbă la mâner, 31 brățări deschise, nedecorate, un fragment de la o brățară în bandă, 5 brățări decorate, deschise, 9 fragmente decorate și nedecorate de la verigi de picior, 6 turte; seria Suskovo I.

¹⁶ Kobaľ 2000, 58, 82 nr.60, pl.25/9-11 (il.), [Kljačanovo], seria Kriva.

¹⁷ Kobaľ 2000, 58, 85 nr.71, pl.27/6 (il.), [Linky] compoziția: 15 brățări deschise, decorate cu creștături, 5 brățări deschise, decorate, o brățară deschisă, nedecorată, 6 verigi de picior, 2 inele spiralice; seria Kriva.

¹⁸ Kobaľ 2000, 58, 90 nr.98, pl.63/13-20 (il.), [Obava], compoziția: 5 vârfuri de lance, vârf de săgeată, celt, lama fierăstrău, 5 brățări deschise, nedecorate, 4 brățări deschise, 6 brățări înălțuite formând un colier, 8 verigi de picior cu secțiunea rotundă, capetele subțiate și suprapuse, nedecorate, o verigă de picior cu secțiunea triunghiulară, nedecorată, fragment placă de centură, decorate; seria Lazy I.

¹⁹ Kobaľ 2000, 58, 95-96 nr.129, pl.73/9, (il.), compoziția: 9 celturi, 4 seceri, 3 dălți, 2 lame fierăstrău, 4 brățări deschise, decorate, 3 brățări deschise, nedecorate, 4 verigi de picior cu secțiunea rectangulară, o verigă cu secțiunea circulară, nedecorată; seria Suskov.

²⁰ Pentru depozitele de podoabe de tip Uriu Ópály vezi Kacsó 2007, 96-102 Anexa 1.

Maramureș, Crișana, Bant, Bucovina și Oltenia. Cele mai multe pot fi datate în Ha A1 și mai puțin în perioadele ulterioare. Potrivit clasificării realizate de autor există doar nouă verigi de picior nedecoarte descoperite în depozite din BzD și una ce provine dintr-un mormânt din HaA1 din Transilvania²¹. Ele sunt ordonate în funcție de modul în care se termină capetele: tăiate, rotunjite sau ascuțite²². Nici din descrierea și nici după desene nu găsim analogii pentru piesa noastră în rândul brățărilor nedecorate, majoritatea au capetele tăiate sau rotunjite, doar cele două piese de la Balta Verde au capetele ascuțite²³. Din mențiunile autorului cele nouă verigi de picior menționate, trei au capetele tăiate, iar șase rotunjite. Doar veriga de la picior de la Cireșoaia II²⁴/ fostul comitat Szolnok-Doboka²⁵ și una din verigile de la Lăpuș²⁶ sunt întrucâtva asemănătoare cu piesa de la Băița.

În Ungaria verigi de picior similare au fost descoperite în depozitele de bronzuri de la Beregsurány²⁷ și Tiszaszentmárton²⁸ aparținând seriei Ópály.

De asemenea, una din verigile de picior de la „Rheinau”²⁹, este asemănătoare celei prezentate aici³⁰.

Date fiind condițiile descoperirii nu putem preciza dacă veriga de picior descoperită la Băița de sub Codru a aparținut unui depozit sau este o descoperire izolată, ori depozit dintr-o singură piesă și poate fi datată în bronzul târziu, orizontul / seria Uriu-Ópály.

²¹ Petrescu-Dâmbovița 1998, 7.

²² Petrescu-Dâmbovița 1998, 83; pentru lista verigilor de picior deschise din Transilvania, Slovacia, Ungaria și Ucraina Transcarpatică vezi Kacsó 2007, 79 nota 447.

²³ Petrescu-Dâmbovița 1998, 84, n.4.877, 878, pl.70/877-878 (il.).

²⁴ Petrescu-Dâmbovița 1998, 86 nr.904 pl.72/904 (il.); capetele rotunjite conic.

²⁵ Kacsó 2007, 14 nr.40, fig.5/5 (il.), 25-33 (observații și corecturi privind descoperirile de la Cireșoaia); 96 nr.3 anexa 1 –Cireșoaia III.

²⁶ Kacsó 1981, 116, pl.2/22 (il.) din desen capetele par ascuțite; Petrescu-Dâmbovița 1998, 86 nr.908, pl. 73/908 (il.) din desen capetele par tăiate, iar din descriere rotunjite conic !.

²⁷ Mozsolics 1973, 62, 121-122, pl. 63/22 (il. foto), două verigi de picior cu secțiunea rotundă din care una având capetele suprapuse, iar cealaltă îndoită, apar în asociere cu un vârf de lance și 37 de brățări de diferite tipuri; orizontul Ópály.

²⁸ Mozsolics 1973, 62, 184, pl. 62/17-18 (il. foto), două verigi de picior rotunde cu capetele suprapuse – nu este precizată secțiunea tijelor și nici forma capetelor; pl.62/9-16 (il. foto) – 8 verigi de picior cu secțiunea barelor rotundă, unele având capetele îndoită și suprapuse, altele deschise; apar în asociere cu: un celt, 13 brățări, un vârf de lance, un nasture de bronz; după Kacsó 2007, 79 nota 447 două dintre brățărilor ilustrate de Mozsolics (184, pl.62/7-8) ar fi verigi de picior. Probabil orizontul Ópály.

²⁹ Pászthory 1985, pl.173/2093 (il.).

³⁰ Pászthory 1985, 245-248, nr.2086-2096, pl.173/2086-2096 (il.), 247-248, nr.2135-2141 pl.176/2135-2143 (il.), 254; denumite „inelele de la Rheinau” / Ringe von Rheinau, de fapt locul descoperirii necunoscut, străine de spațiul Elveției avut discuție, este probabil un depozit de bronzuri compus din 11 verigi de picior și 7 inele deschise în formă de scăriță/ Steigbügel, datat în bronzul târziu.

Literatura

- Kacsó 1981 C. Kacsó, *Depozitul de bronzuri de la Lăpuș – Der Bronzefund von Lăpuș*, Marmatia 5-6, 1979-1981, 115-124.
- Kacsó 2007 C. Kacsó, *Descoperiri de bronzuri din nordul Transilvaniei (I). Colecția Floth – Bronzefunde aus dem Norden Siebenbürgens (I). Die Sammlung Ferenc Floth*, Baia Mare, 2007.
- Kobal' 2000 J. V. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*, PBF XX, 4, Stuttgart, 2000.
- Mozsolics 1973 A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*, Budapest, 1973.
- Pászthory 1985 K. Pászthory, *Der bronzezeitliche Arm- und Beinschmuck in der Schweiz*, PBF X, 3, München, 1985.
- Petrescu-Dîmbovița 1998 M. Petrescu-Dîmbovița, *Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, PBF X, 4, Stuttgart, 1998.
- Pop 2015 D. Pop, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Maramureș (I) –Contributions on the Repertoire of the Maramureș County (I)*, Marmatia 12, 2015, 5-58.

The Bronze Age leg bracelet (Beinring) from Băița de sub Codru, Maramureș County

(Abstract)

In the locality of Băița de sub Codru (**Fig.1**), located in the south-western part of Maramureș County, in Codru County, in the place called *deasupra Pomăriei* (**Fig.2/2**), was accidentally discovered during the agricultural works in (2007), a circular (10x10.3 cm) open leg bracelet with thinned and overlapped ends, not ornamented made of bronze bar with round section (**Fig.2/1; 3**). Dimensions: dm. max. ext: 10.3 cm; dm. max. int.: 8.9 cm; dm. max. section: 0.85 cm; weight: 100.43 gr.; inv. no.: 34264.

Similar legs bracelet were found in bronze hoard from Kljačanovo V, Linky, Obava I and Suskovo I (Transcarpathian Ukraine), Cireșoia II / former Szolnok-Doboka county (Romania), Beregsurány and Tiszaszentmárton (Hungary), and it can be dated to the Late Bronze Age, series Uriu- Ópályi.

Dan POP

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
dannpopp@gmail.com

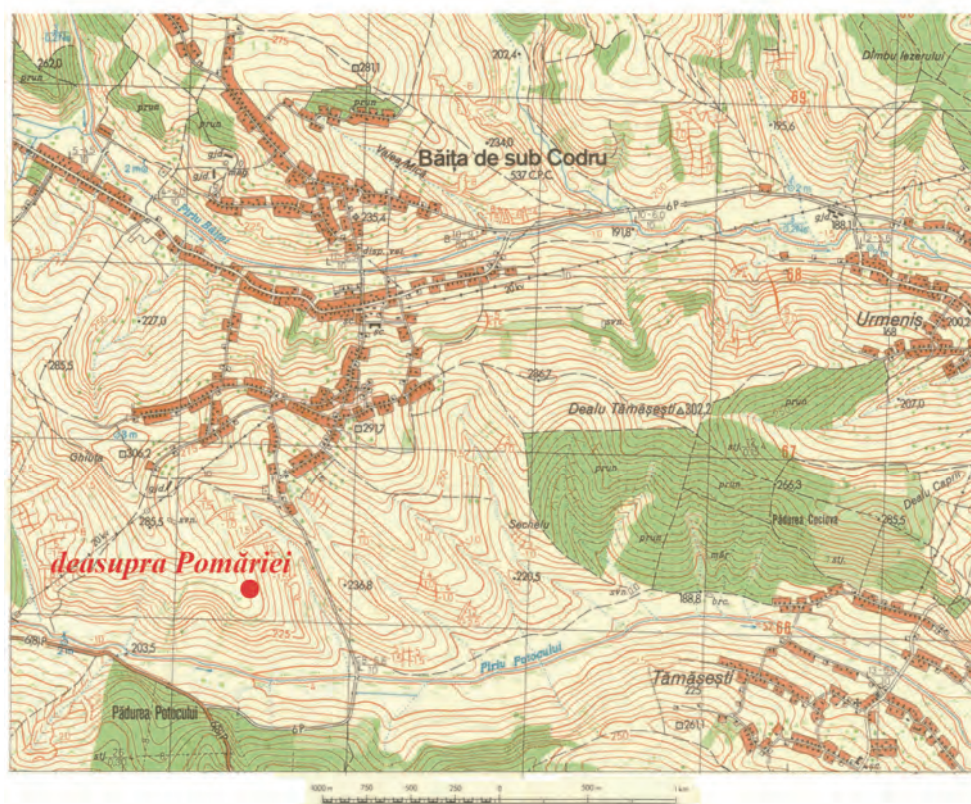

Fig. 1 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei, locul descoperirii verigii de picior.

Fig. 1 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei, the place where it was discovered the bronze leg bracelet/Beinring.

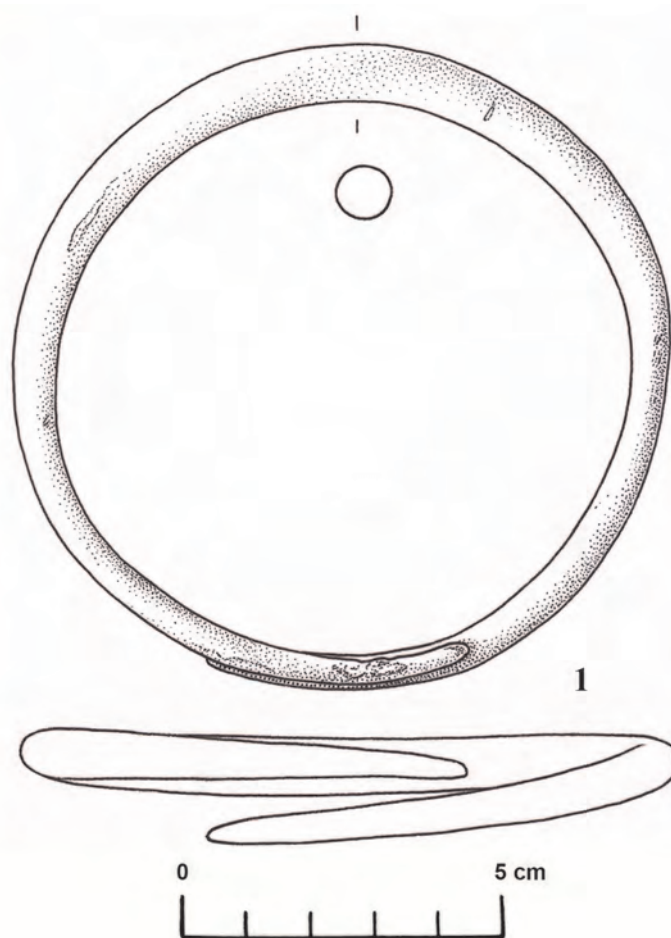

Fig. 2 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei: 1: verga de picior;

2: locul descoperiri.

Fig. 2 - Băița de sub Codru, deasupra Pomăriei, 1. bronzze leg bracet / Beinring;

2. The place of discovey.

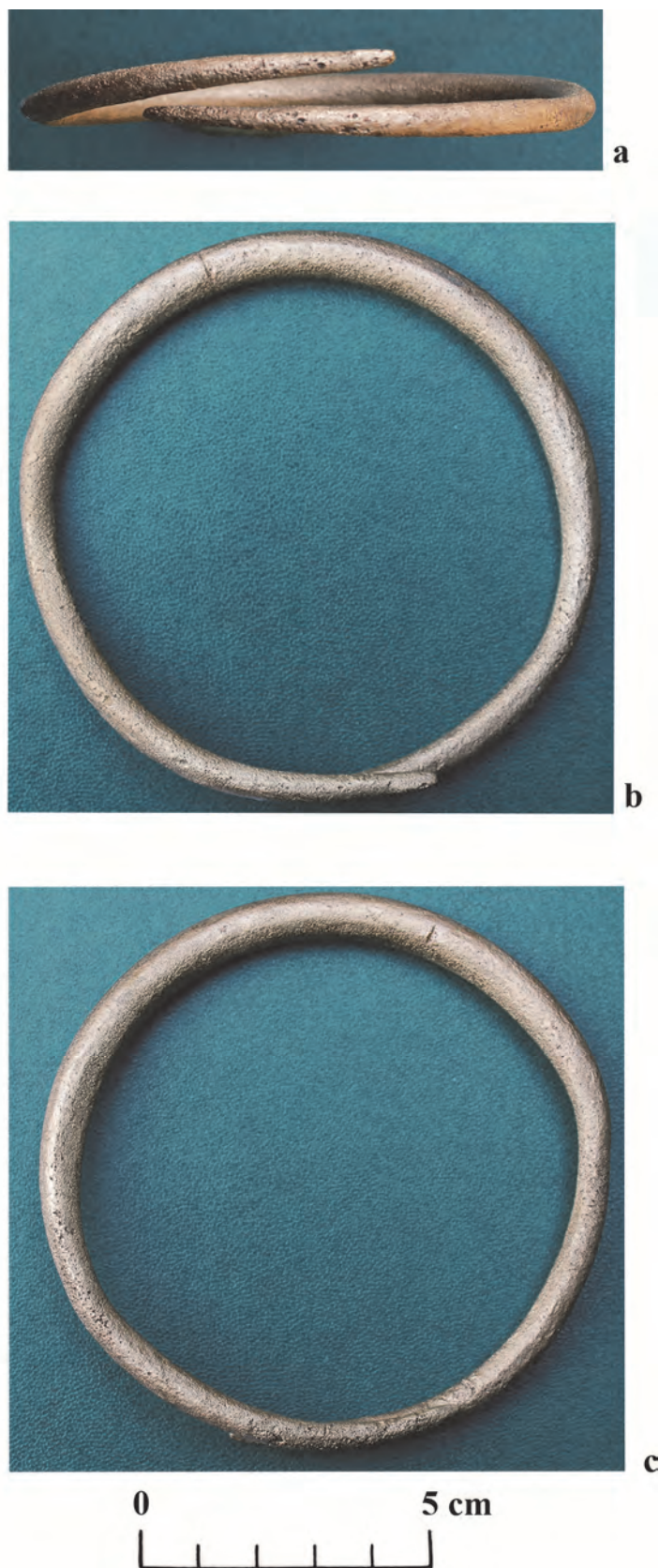

Fig. 3 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei - verigă de picior.

Fig. 3 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei - bronzze leg bracelet/Beinring.

Locuirea din a doua epocă a fierului de la Bărai (jud. Cluj)

DINU IOAN BERETEU

Cuvinte cheie: Bărai, cultura Coțofeni, cultura Gáva, La Tène mijlociu, tezaur tetradrahme dacice de argint, locuințe.

Keywords: Bărai, Coțofeni culture, Gáva culture, middle La Tène, silvercoin hoard, houses.

În vara anului 1968, cu ocazia unor lucrări agricole desfășurate în locul numit *La Bostani*, aparținând satului Bărai (com. Căianu, jud. Cluj), a fost descoperit întâmplător un tezaur monetar constituit din 133 de tetradrahme dacice de argint, de tip Crișeni-Berchieș și Tonciu, depozitate într-un vas de lut. Recipientul tezaurului a fost distrus de către descoperitori, nefiind recuperat atunci nici un fragment din acesta. Tezaurul a fost publicat după mai bine de zece ani de către Eugen Chirilă și Ioan Chifor ca provenind de pe teritoriul satului Vișea¹ (com. Jucu, jud. Cluj), situat la nord-vest de Bărai. Punctul respectiv (**Fig. 1**), denumit ulterior de bărăieni *Pe Comoară*, este un mic picior de deal ce iese înspre Valea Băraului, în dreapta acesteia, respectiv la vest de șoseaua (161K) ce leagă satele Căianu-Vamă și Bărai.

La respectivele lucrări agricole au participat săteni din Vișea, ceea ce a contribuit probabil la localizarea greșită din punct de vedere administrativ a descoperirii, pe lângă faptul că punctul respectiv se află foarte aproape de hotarul celor două sate. Locul exact al descoperirii tezaurului mi-a fost indicat, ca și noul toponim, de un sătean în vârstă din Bărai care își lucra pământul în apropiere. Urcând pe micul platou numit *Pe Comoară*, cu toate că era nearat de mai mult timp, am avut surpriza să găsesc în iarba rară câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna, toate din același vas, între care și unul cu buton (**Pl. I/1**), răspândite pe o suprafață foarte mică, făcând foarte probabil parte din recipientul distrus al tezaurului respectiv².

În ultimii ani a fost arat din nou și punctul *Pe Comoară*, astfel că în primăvara anului 2014 am găsit la suprafața arăturii, în aceeași arie restrânsă, alte câteva fragmente mai mari din același vas (**Pl. I/2-10**), dar și alte câteva mici fragmente lucrate de asemenea cu mâna, mai subțiri și de o altă factură, din vase diferite, precum și o bucată de chirpici. Dacă descoperitorii nu au mutat fragmentele vasului depozitar, atunci tezaurul a fost îngropat probabil aproximativ în punctul N 46°49'51.9" și E 23°53'02.6"³. Chiar în lipsa unui fragment din buza vasului, se poate totuși preciza, pe baza fragmentului de perete cu buton, că vasul respectiv era unul de uz comun, folosit în bucătărie la prepararea hranei, așa-numitul tip „cu profil aproape drept”, atât de caracteristic autohtonilor din La Tène-ul mijlociu. Acesta a fost confecționat dintr-o pastă grosieră, neomogenă, iar suprafața vasului a fost neglijent lustruită. Arderea vasului a avut loc în condiții predominant oxidante, nefiind însă una completă și uniformă, rezultând în profil un miez cenușiu-închis. Angoba s-a păstrat mai bine doar pe unele fragmente. Arderea incompletă a vaselor de acest tip este un lucru obișnuit în această perioadă, fiind determinată de obicei de grosimea relativ mare a pereților acestor vase în raport cu puterea calorică a cuptoarelor folosite la coacerea lor. Probabil că a fost ales intențioant un vas de proastă calitate și cu pereții cât mai groși pentru îngroparea tezaurului respectiv.

Tot în urma noilor arături am putut constata că la nord de locul tezaurului cu circa 15 m, precum și la vest cu circa 50 m, se găsesc sporadic fragmente ceramice lucrate cu mâna,

¹ Chirilă, Chifor 1979, 59-80.

² Bereteu 2013, 83.

³ Bereteu 2014, 90, nr. 3.

atipice, nedeterminabile cultural, la fel și în arătura din conul de dejecție situat la sud de punctul *Pe Comoară*.

La est de punctul *Pe Comoară*, pe panta inferioară ce coboară lin spre Valea Băraului (Fig. 1), se află câteva arături orientate nord-sud. În special pe suprafața uneia dintre ele (pe a doua parcelă dinspre vale) se găsesc fragmente ceramice lucrate cu mâna aparținând eneoliticului târziu (cultura Coțofeni), primei epoci a fierului (cultura Gáva), dar și celei de-a doua epoci a fierului, specifice autohtonilor din La Tène-ul mijlociu. Acestea din urmă aparțin foarte probabil locuirii contemporane tezaurului monetar. În aria lor se găsesc și numeroase bucăți de chirpici, unele dintre ele fiind puternic arse până la vitrifiere⁴.

Datorită suprafeței destul de mici pe care se aflau răspândite în arătură fragmentele ceramice din a doua epocă a fierului, putem presupune că nu avem de-a face cu o așezare propriu-zisă, de tipul unui sat, aparținând unei comunități întregi, ci este vorba, cel mai probabil, de o singură gospodărie sau fermă, cu mai multe complexe, dar aparținând unei singure familii. Această constatare este întărită și de distanța foarte mică (circa 200 m) la care a fost îngropat tezaurul monetar, nefiind nevoie ca proprietarul să-l ascundă la o distanță mai mare în absența unor vecini. Această ipoteză, bazată doar pe observațiile de suprafață, poate fi validată însă doar prin săpături sistematice, deoarece pot să existe în realitate și alte complexe de locuire contemporane în zonă, dar la o distanță mai mare, așa cum s-a constatat spre exemplu la Florești – *Șapca Verde*, unde o locuință a fost identificată la circa 350 m de gruparea altor trei⁵. Locuințele din a doua epocă a fierului de la Băraii sunt probabil tot de tipul celor parțial adâncite în pământ, fapt indicat și de numărul destul de mic de fragmente ceramice scoase la suprafață în urma arăturilor.

Cele câteva fragmente ceramice tipice sunt toate lucrate cu mâna. Pasta din care au fost confecționate vasele a fost în general una destul de fină, spre deosebire de vasul în care a fost îngropat tezaurul. În multe cazuri suprafața vaselor a fost acoperită cu o angobă deculoarea cafelei cu lapte, aspect observat îndeosebi pe fragmentele atipice, mult mai numeroase. Arderea vaselor a fost cu precădere una oxidantă, excepție făcând cele două fragmente de străchini. Unor vase cu profil aproape drept le aparține un fragment de buză dintr-un exemplar de dimensiuni mai reduse (Pl. II/1), precum și un perete cu buton conic mic (Pl. II/2), ambele acoperite cu acea angobă cafenie. Un alt fragment de mici dimensiuni, dintr-o buză îngroșată mai mult spre exterior, face parte probabil tot dintr-un vas de același tip, dar cu corpul profilat (Pl. II/3). Un fragment dintr-o buză îngroșată rotunjit spre interior aparține unui tip de vas greu de precizat (Pl. II/4). Îngroșarea buzelor unor vase de tradiție autohtonă reprezintă o influență directă dinspre olăria celtică, manifestată mai pregnant spre sfârșitul dominației celtice în Transilvania și imediat după aceea. Străchinile cu corpul frânt și buza evazată sunt reprezentate de un singur fragment ceramic (Pl. II/5), la fel și cele cu buza invazată (Pl. II/6), însă acesta din urmă ar putea să aparțină la fel de bine și nivelului de locuire din prima epocă a fierului, încadrarea într-una din cele două epoci fiind nesigură. Foarte probabil, în cadrul nivelului din a doua epocă a fierului există și ceramică lucrată la roată, de factură celtică, însă nu am găsit la suprafață nici un astfel de fragment ceramic.

Locuirea din a doua epocă a fierului de la Băraii, fie că reprezintă doar gospodăria unei familii mai înstărite sau că este una răsfirată, cu distanțe mari între locuințe, a încetat să mai funcționeze, probabil într-un mod violent, imediat după îngroparea tezaurului monetar, ascuns cândva după cel de la Crișeni și înaintea celui de la Tonciu, acesta din urmă fiind îngropat pe la ± 170 a. Chr.⁶. Bucățile de chirpici vitrifiat (Pl. II/7), dacă aparțin într-adevăr nivelului din a doua epocă a fierului, indică de asemenea un posibil sfârșit violent al locuirii respective.

⁴ Bereteu 2014, 90, nr. 3.

⁵ Pupeză 2012, 40.

⁶ Chirilă, Chifor 1979, 75.

Săpăturile sistematice de la Bărai, care ar trebui demarate în mod preventiv cât mai curând, având în vedere exploatarea agricolă a zonei, vor avea în primul rând rolul de a recupera resturile vasului depozitar al tezaurului și verificarea eventualelor urme ale contextului de îngropare prin deschiderea unei suprafețe în punctul *Pe Comoară*, precum și cercetarea complexelor de locuire dinspre Valea Băraului, din toate cele trei epoci, dar și verificarea celorlalte trei puncte menționate.

Descoperirea tezaurilor monetare de la Crișeni⁷ (com. Mociu, jud. Cluj) și Bărai, la care se mai poate adăuga un alt posibil tezaur descoperit parțial, după ploi torențiale (din care se cunoaște în literatura arheologică o singură tetradrahmă de tip Crișeni-Berchieș), la Dosul Napului⁸ (com. Ceanu Mare, jud. Cluj), indică existența în această zonă a unor activități economice intense, mult mai profitabile decât agricultura, legate cel mai probabil de exploatarea la începutul sec. II a. Chr. a bogatelor resurse de sare din Câmpia Someșană.

⁷ Chirilă 1965, 185-200. Așezarea contemporană tezaurului de la Crișeni trebuie căutată eventual undeva sub *Țucluiul Dracului*, la sud de acesta, pe o terasă mai joasă cu expunere sudică, folosită în prezent ca pășune. Pe terasa înaltă situată la nord-est de punctul descoperirii se află o așezare aparținând culturii Coțofeni.

⁸ Ardevan 2002, 59-61. Restul posibilului tezaur monetar ar trebui să se afle la vest de vârful dealului *Picui* (pe care se află o mică locuire de înălțime Coțofeni – Bereteu 2014, 92, nr. 6), între acesta și Valea Lată, în dreptul casei nr. 17, unde ar trebui căutată și locuirea corespunzătoare.

Literatura

- Ardevan 2002 R. Ardevan, *O monedă dacică descoperită în localitatea Dosul Napului (jud. Cluj) – Une monnaie dacique trouvée à Dosul Napului, dép. De Cluj*, CN VIII, 2002, 59-61.
- Bereteu 2013 D. I. Bereteu, *Așezarea dina doua epocă a fierului de la Cluj-Napoca – Sinitău – The Second Iron Age Settlement from Cluj-Napoca – Sinitău*, Sargetia (S.N.) IV, 2013, 73-100.
- Bereteu 2014 D. I. Bereteu, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Cluj – Contributions to the Archaeological Repertory of Cluj County*, Sargetia (S.N.) V, 2014, 89-96.
- Chirilă 1965 E. Chirilă, *Der dakische Münzschatz von Crișeni-Berchieș. Beiträge zur Typologie der dakischen Reitermünzen*, Dacia N.S. IX, 1965, 185-200.
- Chirilă, Chifor 1979 E. Chirilă, I. Chifor, *Tezaurul de monete dace de la Vișea (Contribuții la studiul emisiunilor monetare ale dacilor napocenses) – Der dakische Münzhort von Vișea (Beiträge zum Studium der Münzprägungen der daci napocenses)*, ActaMP III, 1979, 59-80.
- Pupeză 2008 P. Pupeză, *Descoperiri din a doua epocă a fierului (sec. III – II a. Chr.) de la Polus Center (com. Florești, jud. Cluj) – The second Iron Age discoveries (3rd – 2nd century B.C.) from Polus Center (Florești, Cluj county)*, RevBistrițeiXXII, 2008, 37-72.

The Late Iron Age habitation from Bărați (Cluj County)

(Abstract)

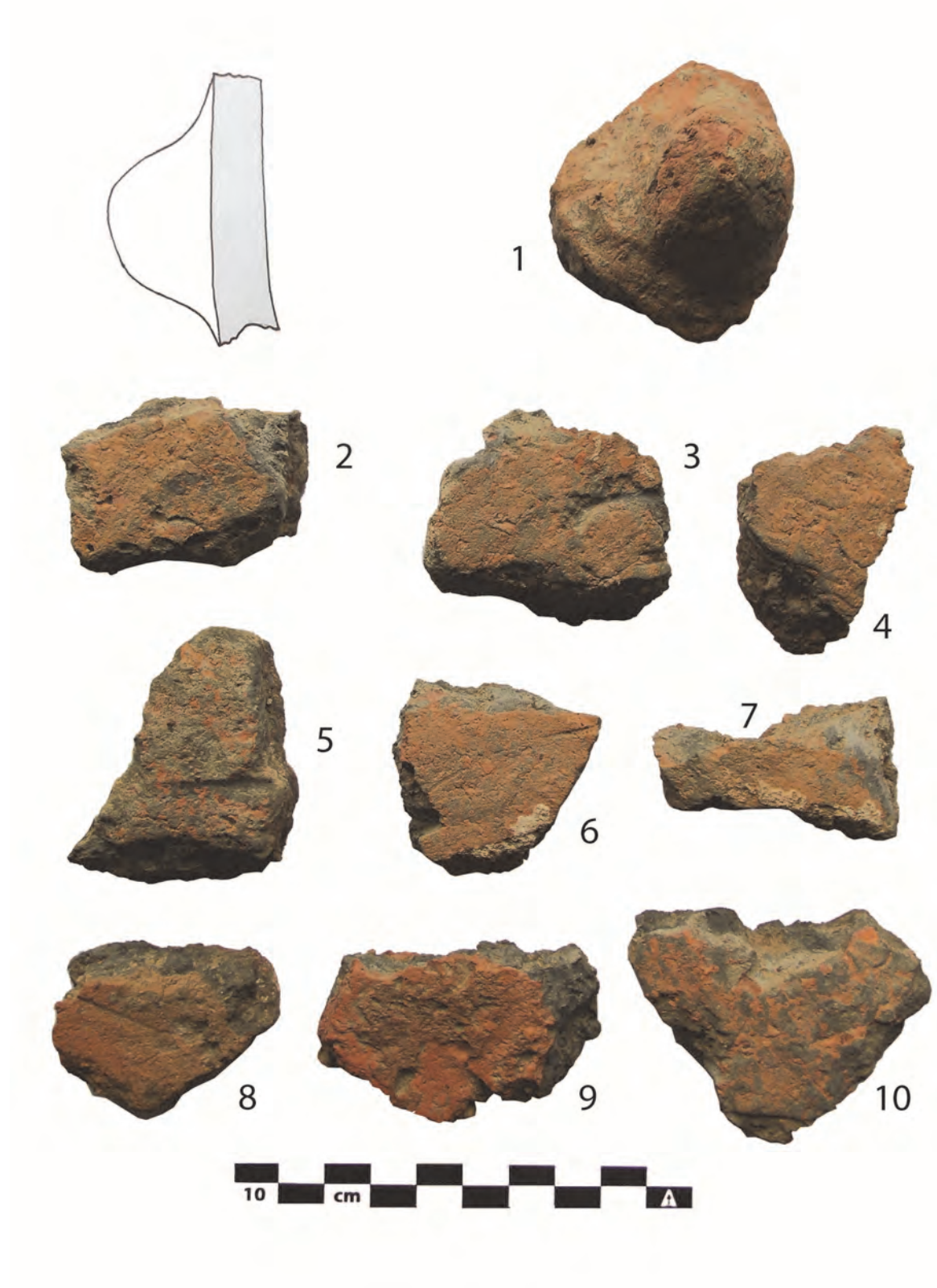
In 1968 it was discovered by chance a coin hoard consists of 133 Dacian silver tetradrahmas (Crișeni-Berchieș and Tonciu type) in the point named later *Pe Comoară*, belonging to Bărați village (Căianu Commune, Cluj County). At the time it was not recovered any fragment of the hoard container. The few field surveys located the point where the hoard was buried, as well as its contemporary habitation.

Dinu Ioan BERETEU
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
dinu_bereteu@yahoo.com

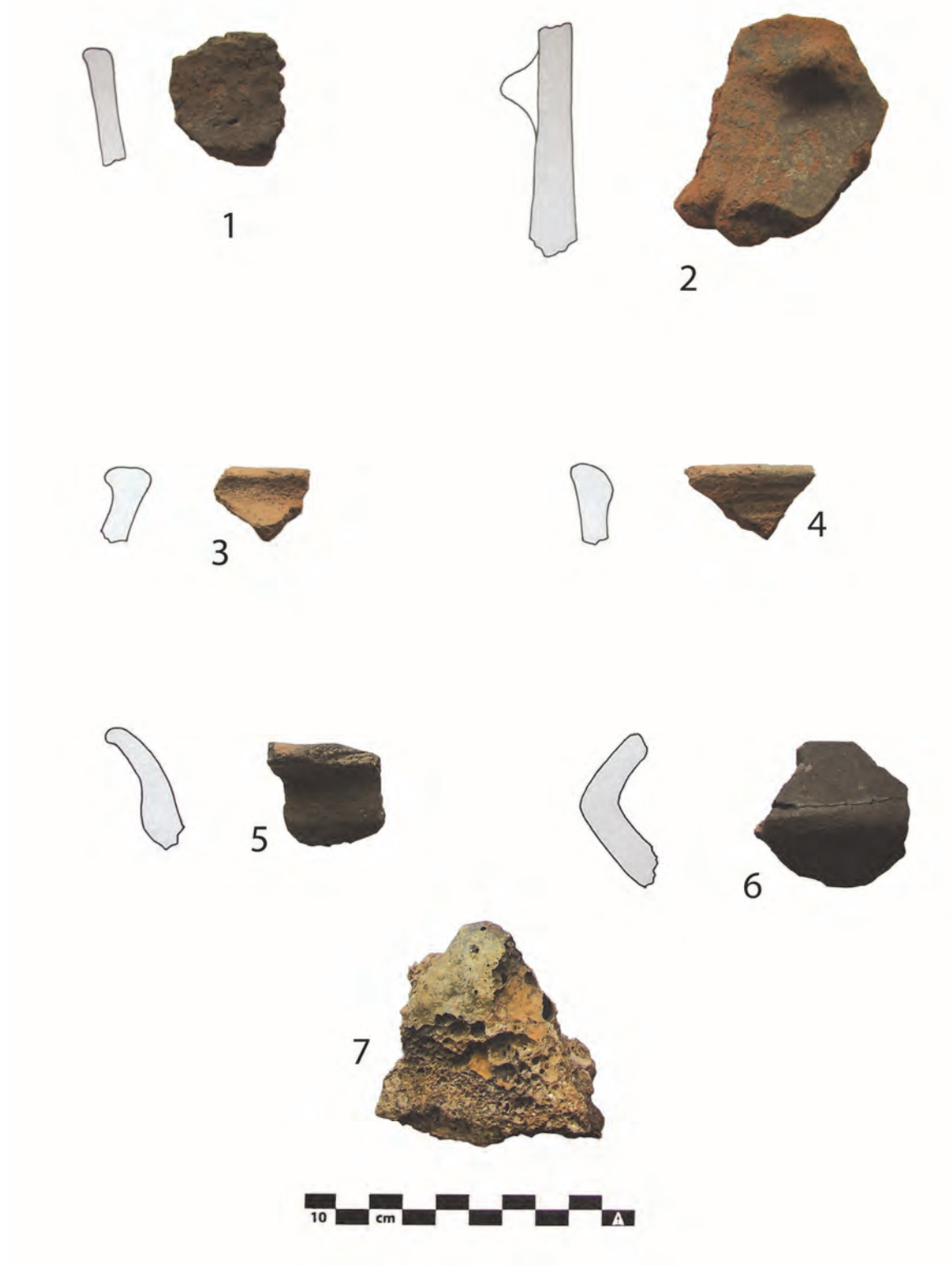

Fig. 1. Bărai – *Pe Comoară* și locul așezării.

Fig. 1. Bărai – *Pe Comoară* and the settlement place.

Pl. I. Fragmente ceramice din punctul *Pe Comoară*.
Pl. I. Pottery fragments from the point *Pe Comoară*.

Pl. II. Fragmente ceramice (1-6) și chirpici vitrificați (7) din așezare.
Pl. II. Pottery fragments (1-6) and vitrified adobe (7) from the settlement.

Monede romane din colecția Pipaș în Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

RAUL CARDOȘ

Cuvinte cheie: monede, epocă romană, județul Maramureș (?).

Keywords: coins, Roman Age, Maramureș county (?).

În colecția de numismatică a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș se află printre alte monede antice, medievale și moderne, 16 monede romane care alcătuiesc colecția Pipaș¹, denumită astfel după numele colecționarului Nicolae Pipaș de la care au fost achiziționate monedele în anul 1988². Dintre cele 16 monede am reușit să identificăm un număr de 13 monede, toate emise în perioada imperială între anii 88 p.Chr. și 375 p.Chr. Din păcate, pentru niciuna dintre monede nu se cunoaște locul descoperirii, acesta nefiind specificat în procesul verbal de recepție.

Prezentăm în continuare lista monedelor romane din colecția Pipaș aflate în cadrul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș:

1. Monedă de bronz Domitianus

Nominal: Sestertius.

Dimensiuni; greutate: 34,5 X 36,5 mm; 19,52 g.

Monetăria: Roma.

Date: 88 p.Chr.

Av: IMP CAES DOMIT AVG GERM P M TR P VIII CENS PER PP; capul laureat al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: COS XIII LVD SAEC SVF PD SC; Domitianus orientat spre stânga, stând pe un scaun așezat pe o platformă joasă pe care se află două vase, dă fumiganți unui bărbat însoțit de un copil, ambii orientați spre dreapta; în spate este reprezentat un templu.

Referință: RIC II, 376.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36254

2. Monedă de bronz Hadrianus

Nominal: As.

Dimensiuni; greutate: 25,5 X 26,2 mm; 6,90 g.

Monetăria: Roma.

Date: 117 - 138 p.Chr.

Av: Legenda de pe avers este aproape ilizibilă, în partea dreaptă se poate desluși cu greu HADRIANVS AVG; capul laureat al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: La fel ca pe avers, legenda de pe revers este ilizibilă, distingându-se doar literele S și C așezate în stânga și dreapta personajului; Felicitas orientată spre stânga și ținând caduceul în mâna dreaptă și cornucopia în mâna stângă.

Referință: RIC II, 563a - legenda pe acest tip de monedă este pe avers IMP CAESAR TRAIANVS HADRIANVS AVG, iar pe revers PONT MAX TR POT COS III SC, legendă probabilă și în cazul monedei noastre, în acest caz datarea este 119 - 121 Chr.

Starea de conservare: nesatisfăcătoare.

Nr. inventar: 36255

¹ Monedele romane din acest articol constituie colecția Pipaș aflată în cadrul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, astfel încât este posibil ca în colecția particulară a domnului Pipaș să existe și alte monede romane.

² Conform procesului verbal de recepție nr. 1237/22.XI.1988 cele 16 monede au fost achiziționate contra sumei de 2000 lei și au fost predate doamnei Georgeta Iuga, muzeograf în cadrul muzeului.

3. Monedă de argint Geta

Nominal: Denarius.

Dimensiuni; greutate: 18,1 X 18,2 mm; 2,62 g.

Monetăria: Roma.

Datare: 200-202 p.Chr.

Av: P SEPT GETA CAES PONT; Bustul drapat și cu capul descoperit al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: FELICITAS PVBLICA; Felicitas orientată spre stânga, ținând caduceul în mâna dreaptă și cornucopia în mâna stângă.

Referință: RIC IV.1, 9a.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36256

4. Monedă de bronz Claudius II

Nominal: Antoninianus.

Dimensiuni; greutate: 17,5 X 19,2 mm; 2,72 g.

Monetăria: Siscia.

Datare: 268 - 270 p.Chr.

Av: IMP CLAVDIVS AVG; Bustul drapat al împăratului orientat spre dreapta, purtând cuirasă și coroană radială.

Rv: AEQVITAS AVG; Aequitas orientată spre stânga și ținând în mâna dreaptă balanța, iar în mâna stângă cornucopia.

Referință: RIC V.1, 15.

Starea de conservare: satisfăcătoare.

Nr. inventar: 36257

5. Monedă de bronz Quintillus

Nominal: Antoninianus.

Dimensiuni; greutate: 20,5 X 21,6 mm; 3,37 g.

Monetăria: Roma.

Datare: 270 p.Chr.

Av: IMP C M AVR C L QVINTILLVS AVG; Bustul drapat al împăratului orientat spre dreapta, purtând cuirasă și coroană radială.

Rv: AETERNIT AVG; Sol orientat spre stânga cu mâna dreaptă ridicată, iar în mâna stângă ține globul.

Referință: RIC V.1, 7.

Starea de conservare: satisfăcătoare.

Nr. inventar: 36258

6. Monedă de bronz Constantinus I: Urbs Roma

Nominal: AE4.

Dimensiuni; greutate: 14,7 X 15,9 mm; 0,94 g.

Monetăria: Thessalonica.

Datare: 330 - 333 p.Chr.

Av: VRBS ROMA; Bustul Romei orientat spre stânga, purtând coif și mantia imperială.

Rv: Fără legendă; Lupoica orientată spre stânga, alăptând pe cei doi gemeni, două stele deasupra lupoicei; în exergă apare marca monetăriei și officina (epsilon) SMTSE.

Referință: RIC VII, 229.

Starea de conservare: satisfăcătoare.

Nr. inventar: 36259

7. Monedă de bronz Constans

Nominal: AE4.

Dimensiuni; greutate: 14,8 X 15,9 mm; 1,23 g.

Monetăria: Thessalonica.

Date: 9 septembrie 337 – primăvara 340 p.Chr.

Av: CONSTANS P F AVG; Bustul cu diademă și cuirasă al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: GLORI-A EXER-CITVS; Doi soldați romani cu coif cu capetele întoarse unul către celălalt și cu un stindard între ei; fiecare ține sulita într-o mână, iar cu cealaltă se sprijină pe scut; în exergă este marca monetăriei SMTS.

Referință: RIC VIII, 57.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36260

8. Monedă de bronz Constantinus II

Nominal: AE4.

Dimensiuni; greutate: 14,4 X 14,9 mm; 1,45 g.

Monetăria: Constantinopol.

Date: 9 septembrie 337 – primăvara 340 p.Chr.

Av: D N CONSTAN-TINUS P F AVG; Capul cu diademă perlată al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: GLOR-IA EXERC-ITVS; Doi soldați romani cu coif cu capetele întoarse unul către celălalt și cu un stindard între ei; fiecare ține sulita într-o mână, iar cu cealaltă se sprijină pe scut; în exergă este marca monetăriei și officina (gamma) CONST.

Referință: RIC VIII, 24.

Starea de conservare: satisfăcătoare.

Nr. inventar: 36261

9. Monedă de bronz Constantinus II

Nominal: AE4.

Dimensiuni; greutate: 16,9 X 17 mm; 1,42 g.

Monetăria: Thessalonica.

Date: 9 septembrie 337 – primăvara 340 p.Chr.

Av: CONSTANTINUS P F AVG; Capul cu diademă perlată al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: GLORI-A EXER-CITVS; Doi soldați romani cu coif cu capetele întoarse unul către celălalt și cu un stindard între ei; fiecare ține sulita într-o mână, iar cu cealaltă se sprijină pe scut; în exergă este marca monetăriei și officina SMTSB.

Referință: RIC VIII, 55.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36262

10. Monedă de bronz Constantius II

Nominal: AE3.

Dimensiuni; greutate: 21,1 X 20,9 mm; 3,24 g.

Monetăria: Siscia ?.

Date: 351-355 p.Chr.

Av: D N CONSTAN-TIVS P F AVG; Bustul cu diademă perlată și cuirasă al împăratului orientat spre dreapta; apare litera A în spatele bustului.

Rv: FEL TEMP RE-PARATIO; Soldat roman cu piciorul drept ridicat străpungând cu sulita un călăreț căzut, cu capul descoperit, întors spre spate; în exergă, puțin lizibilă este marca monetăriei (posibil să fie literele SIS - monetăria Siscia ?).

Referință: RIC VIII, 338.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36263

11. Monedă de bronz Valens

Nominal: AE3.

Dimensiuni; greutate: 17,1 X 17,8 mm; 1,90 g.

Monetăria: Siscia.

Datare: 28 martie 364 – 24 august 367 p.Chr.

Av: D N VALEN-S P F AVG; Bustul cu diademă perlată și cuirasă al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: SECVRITAS REIPVBLICAE; Victoria mergând spre stânga și ținând o coroană în mâna dreaptă și o ramură de palmier în mâna stângă, în stânga ei apare litera A cu o stea deasupra; în exergă apare marca monetăriei DASISC.

Referință: RIC IX, 7b, tipul vii.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36264

12. Monedă de bronz Valens

Nominal: AE3.

Dimensiuni; greutate: 16,6 X 18,3 mm; 2,15 g.

Monetăria: Thessalonica.

Datare: 364 – 375 .Chr.

Av: D N VALEN-S P F AVG; Bustul cu diademă perlată și cuirasă al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: SECVRITAS REIPVBLICAE; Victoria mergând spre stânga și ținând o coroană în mâna dreaptă și o ramură de palmier în mâna stângă; în stânga ei apare litera A; iar în dreapta o coroană, în exergă apare marca monetăriei TES.

Referință: RIC IX, 18b/27b, tipul xx.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36265

13. Monedă de bronz Valentinianus I

Nominal: AE3.

Dimensiuni; greutate: 15,8 X 17,4 mm; 2,49 g.

Monetăria: Siscia.

Datare: 24 august 367 – 17 noiembrie 375 p.Chr.

Av: D N VALENTINI-ANVS P F AVG; Bustul cu diademă perlată și cuirasă al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: SECVRITAS REIPVBLICAE; Victoria mergând spre stânga și ținând o coroană în mâna dreaptă și o ramură de palmier în mâna stângă, în stânga ei apare litera D.

Referință: RIC IX, 15a, tipul xi.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36266

14. Monedă de bronz neidentificată

Nominal: bronz.

Dimensiuni; greutate: 19,2 X 19,4 mm; 3,35 g.

Monetăria: -.

Datare: -.

Av: Legenda ștersă; se vede vag silueta unui bust, orientat spre dreapta.

Rv: Întreaga suprafață este corodată.

Referință: -.

Starea de conservare: precară.

Nr. inventar: 36267

15. Monedă de bronz neidentificată

Nominal: bronz.

Dimensiuni; greutate: 16,1 mm; 3,31 g.

Monetăria: -.

Datare: -.

Av: Legenda ștearsă; se vede vag silueta unui bust, orientat spre dreapta.

Rv: Întreaga suprafață este corodată.

Referință: -.

Starea de conservare: precară.

Nr. inventar: 36268

16. Monedă de bronz neidentificată

Nominal: bronz.

Dimensiuni; greutate: 17,7 X 17,2 mm; 1,34 g.

Monetăria: -.

Datare: -.

Av: Legenda ilizibilă în mare parte, se distinge doar MONET; cap orientat spre stânga.

Rv: Prima parte a legendei ștearsă, se distinge CIVITA; imaginea unei cetăți.

Referință: -.

Starea de conservare: satisfăcătoare.

Nr. inventar: 36269

Toate monedele achiziționate de la domnul Pipaș apar în procesul verbal de recepție din 1988 ca fiind realizate din bronz, însă noi având unele îndoieli în ceea ce privește metalul din care este confecționată moneda emisă în timpul lui Geta (nr. 3), am efectuat o reverificare într-un atelier de bijutier, confirmându-se astfel faptul că aceasta este realizată din argint. De asemenea, moneda de bronz neidentificată nr. 16 este posibil să nu fie o monedă de epocă romană și să fie în schimb o monedă din epocă medievală.

După cum rezultă din analiza monedelor, repartizarea acestora pe emitenți este următoarea: Domitianus - 1, Hadrianus - 1, Geta - 1, Claudius II - 1, Quintillus - 1, Constantinus I - 1, Constans - 1, Constantinus II - 2, Constantius II - 1, Valens - 2, Valentinianus - 1. În ceea ce privește monetăriile unde au fost bătute monedele, repartizarea acestora este următoarea: Roma - 4, Siscia - 4, Thessalonica - 4, Constantinopol - 1.

Cu toate că nu este precizat locul descoperirii pentru monedele din colecția Pipaș, proveniența de pe teritoriul județului Maramureș, cel puțin a unora dintre monede, nu poate fi exclusă. În acest sens, importante sunt numeroase alte descoperiri de monede romane din județul Maramureș precum tezaurul de la *Oarța de Sus - Ograde* format dintr-un număr de 306 denari³, tezaurul de la *Sarasău*, descoperit pe unul din domeniile familiei Mihályi⁴, tezaurul de la *Sighetu Marmăției* format din 6 denari emiși în timpul lui Marcus Aurelius⁵, depozitul monetar de la *Băsești* constând în 2 monede, un sesterț Antoninus Pius pentru Faustina I și un denar Marcus Aurelius pentru Faustina II⁶, depozitul monetar de la *Ulmeni* format din 3 monede găsite într-un vas de lut dintre care s-au recuperat un sesterț emis în timpul lui Antoninus Pius și unul emis în timpul lui Commodus⁷, depozitul monetar de la *Vad* format din 3 monede emise în timpul lui Gordianus III⁸, dar și cele peste 200 monede romane de argint descoperite izolat în fostul comitat Maramureș⁹. Numeroase alte

³ Mitrea 1986, nr. 12, 192; Mitrea 1987, nr. 21, 176; Mitrea 1988, nr. 27, 217; Stanciu 1992, nr. 19/C, 178, Stanciu 1995, nr. 22, 153; Matei, Stanciu 2000, nr. 97/(176), 69; Kacsó 2004, 64; Cardoș 2012, nr. 40, 137.

⁴ Poenaru Bordea, Mitrea 1994-1995, nr. 68, 649; Matei, Stanciu 2000, nr. 116/(212), 75; Cardoș 2012, nr. 45, 137.

⁵ Sășianu 1980, nr. 119 161; Stanciu 1992, nr. 27/D, 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 129/(241), 79; Vizauer 2003, nr. 7c, 222; Cardoș 2012, nr. 56, 138.

⁶ Winkler 1960, 441; Sășianu 1980, nr. 9, 91; Stanciu 1992, nr. 4, 172; Stanciu 1995, nr. 5, 141; Matei, Stanciu 2000, nr. 13/(20), 31; Cardoș 2012, nr. 8, 133.

⁷ Stanciu 1992, nr. 32, 181; Stanciu 1995, nr. 28, 156, Matei, Stanciu 2000, nr. 141/(264), 83; Iuga 2003, 232; Cardoș 2012, nr. 68, 140.

⁸ Mitrea 1967a, nr. 68, 200; Mitrea 1967b, nr. 68, 388; Lazin 1969, nr. 20, 115; Stanciu 1992, nr. 33, 182; Stanciu 1995, nr. 29, 156; Matei, Stanciu 2000, nr. 144/(269), 84; Cardoș 2012, nr. 70, 140.

⁹ Lazin 1969, nr. 12, 113; Sășianu 1980, nr. 73/II, 133; Stanciu 1992, nr. 15/B, 176; Matei, Stanciu 2000, nr. 84, 63; Vizauer 2003, nr. 4, 221; Cardoș 2012, nr. 36, 136.

descoperiri izolate de monede romane sunt cunoscute din diferite localități de pe teritoriul județului: Baia Mare¹⁰, Bozânta Mică¹¹, Călinești¹², Coroieni¹³, Giulești¹⁴, Ieud¹⁵, Mesteacăn¹⁶, Oarța de Sus¹⁷, Petrova¹⁸, Sighetu Marmăției¹⁹, Tisa²⁰.

¹⁰ Chirilă, Socolan 1971, nr. 6-8, 67; Sășianu 1980, nr. 8/I-III, 90; Stanciu 1992, nr. 2/C-E, 172; Stanciu 1995, nr. 4/A-C, 141; Matei, Stanciu 2000, nr. 10/(15)-(16), 30-31; Cardoș 2012, nr. 5-7, 133.

¹¹ Cardoș 2012, nr. 14, 133-134; Cardoș 2014, 51-56.

¹² Chirilă, Lucăcel 1979, nr. 7, 137; Stanciu 1992, nr. 7/A, 173; Matei, Stanciu 2000, nr.35/(61), 39; Vizauer 2003, nr. 1, 220; Cardoș 2012, nr. 16, 134.

¹³ Chirilă, Lucăcel 1979, nr. 12, 137; Sășianu 1980, nr. 159/II, 189; Stanciu 1992, nr. 10/B, 174; Stanciu 1995, nr. 11, 142; Matei, Stanciu 2000, nr. 49/(83), 41-42; Cardoș 2012, nr. 18, 134.

¹⁴ Mihályi 1900, n. 2, 619; Lazin 1969, nr. 9, 112; Sășianu 1980, nr. 56, 128; Stanciu 1992, nr. 12, 174-175; Matei, Stanciu 2000, nr. 69/(129), 48; Vizauer 2003, nr. 2, 220-221; Cardoș 2012, nr. 29, 135.

¹⁵ Mihályi 1900, n. 2, 618-619; Lazin 1969, nr. 11, 112; Mitrea 1971, nr. 71, 408; Sășianu 1980, nr. 66/II, 131; Stanciu 1992, nr. 13/B-C, 175; Matei, Stanciu 2000, nr. 77/(142)-(143), 52-53; Vizauer 2003, nr. 3a-3b, 221; Cardoș 2012, nr. 33-34, 136.

¹⁶ Iuga 1979, 311-314; Iuga 1980, 236-239; Stanciu 1992, nr. 16/B, 176; Stanciu 1995, nr. 20/A, 153; Matei, Stanciu 2000, nr. 90/(163), 67; Cardoș 2012, nr. 38, 136.

¹⁷ Matei, Stanciu 2000, nr. 97/(175), 69; Cardoș 2012, nr. 39, 136.

¹⁸ Mihályi 1900, n. 1, 31-32; Lazin 1969, nr. 13, 113; Sășianu 1980, nr. 94, 144; Stanciu 1992, nr. 21, 178; Matei, Stanciu 2000, nr. 103/(187), 71-72; Vizauer 2003, nr. 6, 222; Cardoș 2012, nr. 42, 137.

¹⁹ Mitrea 1971, nr. 96/a-b, 411; Stanciu 1992, nr. 27/B-C, E, 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 129/(239)-(240), (242), 79-80; Vizauer 2003, nr. 7b, e, 222-223; fig. 1, 219; Cardoș 2012, nr. 54-55, 57-58, 138-139.

²⁰ Stanciu 1992, nr. 30/A, 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 139/(262), 83; Vizauer 2003, nr. 9, 223; Cardoș 2012, nr. 67, 140.

Literatura

- Cardoș 2012 R. Cardoș, *Descoperiri monetare romane în Barbaricum-ul din zona de nord-vest a României (sec. II-IV Chr.)*, Marmatia 10/1, 2012, 131-163.
- Cardoș 2014 R. Cardoș, *Un medalion roman de aur din timpul împăratului Valentinianus I*, Marmatia 11, 2014, 51-56.
- Chirilă, Lucăcel 1979 E. Chirilă, V. Lucăcel, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XIV)*, ActaMP III, 1979, 137-138.
- Chirilă, Socolan 1971 E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaure și descoperiri monetare din colecția Muzeului județean Maramureș, Baia Mare, 1971*.
- Iuga 1979 G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacă, județul Maramureș*, Materiale XIII, 1979, 311-314.
- Iuga 1980 G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacă, județul Maramureș*, Materiale XIV, 1980, 236-239.
- Iuga 2003 G. M. Iuga, *Monede din tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Teceu*, Marmatia 7/1, 2003, 229-247.
- Kacsó 2004 C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004.
- Lazin 1969 Gh. Lazin, *Circulația monetară în Nord-Vestul României*, StComSatuMare I, 1969, 111-120.
- Matei, Stanciu 2000 Al. Matei, I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II-IV Chr.) în spațiul nord-vestic al României*, Zalău – Cluj-Napoca, 2000.
- Mihály 1900 I. Mihály de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, Maramureș-Sighet, 1900.
- Mitrea 1967a B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 18/1, 1967, 189-202.
- Mitrea 1967b B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia N. S. XI, 1967, 377-393.
- Mitrea 1971 B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia N.S. XV, 1971, 395-413.
- Mitrea 1986 B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1985 (XXIX)*, Dacia N. S. XXX, 1-2, 1986, 191-193.
- Mitrea 1987 B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1986 (XXX)*, Dacia N. S. XXXI, 1-2, 1987, 173-177.
- Mitrea 1988 B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1987 (XXXI)*, Dacia N. S. XXXII, 1-2, 1988, 215-230.
- Poenaru Bordea, Mitrea 1994-1995 Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1993 (XXXVII)*, Dacia N. S. XXXVIII-XXXIX, 1994-1995, 459-477.

RIC II, IV.1, V.1, VII, VIII, IX *The Roman Imperial Coinage*, London, 1926, 1936, 1927, 1966, 1981, 1951.

- Sășianu 1980 Al. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980.
- Stanciu 1992 I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î. H. și mileniul I d. H. în județul Maramureș*, EphemNap II, 1992, 169-191.
- Stanciu 1995 I. Stanciu, *Contribuții la cunoașterea epocii romane în bazinul mijlociu și inferior al râului Someș*, EphemNap V, 1995, 139-226.
- Vizauer 2003 V. Vizauer, *Un denar roman de la Sighetu Marmăției*, Marmatia 7/1, 2003, 219-228.
- Winkler 1960 I. Winkler, *Despre activitatea numismatică a lui Michael Pap Szathmári (1737-1812)*, SCN III, 1960, 433-447.

Roman coins from Pipaș collection in the Maramureș County Museum of History and Archaeology

(Abstract)

In the numismatic collection of the Maramureș County Museum of History and Archaeology, among other antique, medieval and modern coins, we find 16 Roman coins from Pipaș collection, named after the collector's name Nicolae Pipaș, from which the coins were purchased in 1988. We were able to identify 13 of the 16 Roman coins issued during the Imperial period between 88 AD and 375 AD.

From the analysis of the coins, they can be distributed to the following issuers: Domitianus – 1, Hadrianus – 1, Geta – 1, Claudius II – 1, Quintillus – 1, Constantinus I – 1, Constans – 1, Constantinus II – 2, Constantius II – 1, Valens – 2, Valentinianus – 1. As for the mints where the coins were struck, their distribution is the following: Rome – 4, Siscia – 4, Thessalonica – 4, Constantinople – 1.

Unfortunately, the place of discovery is not specified for the coins from Pipaș collection, however, at least some of the coins are likely to be discovered in the Maramureș county. There are many other known discoveries of Roman coins from Maramureș county such as the hoard from *Oarța de Sus* – *Ograde* consisting of 306 denarii, the hoard from Sarasău, discovered on one of the domains of the Mihályi family, the hoard from Sighetu Marmăției consisting of 6 denarii issued during the time of Marcus Aurelius, the monetary deposit from Băsești consisting of 2 coins, a sestertius from Antoninus Pius for Faustina I and a denarius from Marcus Aurelius for Faustina II, the monetary deposit from Ulmeni consisting of 3 coins found in a clay pot from which were recovered a sestertius issued during Antoninus Pius and another one issued during Commodus, the monetary deposit from Vad consisting of 3 coins issued during Gordianus III, but also the over 200 Roman silver coins discovered isolated in the former Maramureș shire. Many other isolated discoveries of Roman coins are known from different localities from the Maramureș county: Baia Mare, Bozânta Mică, Călinești, Coroieni, Giulești, Ieud, Mesteacăn, Oarța de Sus, Petrova, Sighetu Marmăției, Tisa.

Raul CARDOS

Muzeul Judetean de Istorie si Arheologie Maramures
crdsraul@yahoo.com

Planșa I. 1. Sestertius Domitianus; 2. As Hadrianus; 3. Denarius Geta; 4. Antoninianus Claudius II (foto Zamfir Șomcutean).

5

6

7

8

Planşa II. 5. Antoninianus Quintillus; 6. AE4 Constantinus I: Urbs Roma; 7. AE4 Constans; 8. AE4 Constantinus II (foto Zamfir Şomcutean).

9

10

11

12

Planșa III. 9. AE4 Constantinus II; 10. AE3 Constantius II; 11. AE3 Valens; 12. AE3 Valens (foto Zamfir Șomcutean).

Planșa IV. 13. AE3 Valentinianus I; 14-16. Monede de bronz neidentificate
(foto Zamfir Șomcutean).

Testurile de lut în așezările medievale timpurii din partea nord-vestică a României (a doua jumătate a sec. VII – sec. IX/X)

IOAN STANCIU

Cuvinte cheie: perioada medievală timpurie; nord-vestul României; țesturi de lut; distribuție la orizontală; asociere cu tipsii.

Keywords: Early Middle Ages, north-western Romania, clay baking bells, horizontal distribution, association with clay pans.

Conform surselor literare, *testum*-ul latinesc, termenul de la care provine *țestul* din limba română¹, desemna inițial un fel de capac sub care erau coapte lipii. Varietăți de pâine sau lipii erau coapte în sau sub un alt vas de lut ori metal (*clibanus*, cuvântul este originar din limba greacă), de formă circulară, ușor lărgit spre fund. Aceleași informații descriu și procedeul, identic celui indicat de paralelele etnografice pentru vremurile mai apropiate de noi: era înfierbântată vatra, odată cu acel *testum* sau *clibanus*, urma apoi curățarea vetrei, pe care era așezată lipia, aceasta acoperită de vasul încălzit întors cu gura în jos, deasupra acestuia și în jurul lui fiind aranjat jărătic².

Conform unei explicații etnologice, *țestul* ar fi de înțeles ca un „cuptor mobil”, respectiv un întreg alcătuit din două segmente complementare, adică un suport, pe de o parte și „vasul” așezat deasupra, pe de alta. Dar termenii constatabili în partea sud-estică a Europei deși sugerează întotdeauna întregul, precizează concret doar una dintre părți. Astfel, *țestul* din limba română se referă la partea superioară, iar *podnica* din Bulgaria o indică pe cea inferioară, suportul, deși era folosită împreună cu un capac, inclusiv din lut³.

A fost exprimată părerea că în mediul Khaganatului avar tipsiile au fost folosite împreună cu țăesturile, ca suport al acestora, pentru coacerea lipiilor, dar și a altor alimente, cum ar fi carnea⁴. Această posibilitate poate fi introdusă în discuție chiar în privința părții de nord-vest a României, așa cum sugerează, spre exemplu, materialul din inventarul unei locuințe (complexul 40) de la Lazuri-Lubi tag (fig. 2/1-7). Este vorba despre fragmente dintr-o tipsie mai mare sau platou circular asemănătoare acelor *podnica*, dar și provenite dintr-un țest mai mare, găsite împreună pe vatra cuptorului și în apropierea acestuia (fig. 2/6-7).

Asemenea paralelelor etnografice, țăesturile lucrate cu mâna (de regulă nedecorate, fără o finisare atentă a suprafeței și pereți mai groși)⁵ provenite din săpăturile arheologice au

¹ Spre exemplu Chelcea 1968, 171.

² Vida 2016, 365, 376-377, cu trimitere la surse. A se vedea și Mesnil, Popova 2002, 243. Pentru funcționalitatea țăesturilor, cu numeroase trimiteri: Vida 2016, 368-370. Analogiile etnografice indică și ele, de cele mai multe ori, utilizarea țăesturilor în lipsa unui suport oarecare, fiind așezate direct pe vatră. Spre exemplu, Chelcea 1968, 172 și Larionescu, Armășescu 1973, 247. Un interesant studiu experimental, care a presupus inclusiv confecționarea țăesturilor, a fost finalizat prin coacerea cărnii de pui sub țest, direct pe vatră (Fusek, Zábajník 2006).

³ Mesnil, Popova 2002, 241 fig. 1, 244. Aceleași autoare susțin explicații convingătoare în legătura cu producția rituală a acestor vase de lut (revenită în exclusivitate femeilor), în general cu semnificațiile mitico-rituale care le însoțesc și pot fi descifrate. A se vedea și Chelcea 1968, 171 și Larionescu, Armășescu 1973. Referitor la *podnica*, cu diametre între 50-70 cm: Krauss, Jeute 1998, 513; Vida 2016, 366, 369; Curta 2016, 162-163, cu trimiteri la bibliografie.

⁴ Vida 2016, 369-370, 391. Hajnalka Herold susține că pe durata perioadei avar și în întreg bazinul carpatic țăesturile nu se asociază cu tipsiile în aceeași așezare (Herold 2014, 211). Spre exemplu, este situația așezărilor de la Eperjes și Örménykút, cu țăesturi, dar fără tipsii (Bálint 1991; Herold 2004). Dar, pentru asocierea celor două, pe lângă exemplele indicate de Tivadar Vida ilustrativ este chiar teritoriul nord-vestic al României (Fig. 89). Indiferent de regiune, această posibilitate a fost avută în vedere și de către Erdélyi, Szimonova 1985, 387. Ca analogie etnografică (regiunea Rodopilor estici), un capac de lut cu mâner, identic țăesturilor și care era folosit deasupra unor tipsii, mai probabil o *podnica* (Krauss, Jeute 1998, 513 fig. 30, 528 K 51).

⁵ În regiunile sudice, pe durata epocii romane, în antichitatea târzie și perioada bizantină timpurie, apoi în evul mediu, au fost frecvent folosite și țăesturi modelate la roată (Vida 2016, 367).

fost confecționate din lut grosier prelucrat, amestecat cu nisip, prundiș, cioburi pisate sau paie tocate și pleavă (cereale), probabil că uneori și alte materiale organice, cum ar fi balega sau lâna, menite să sporească capacitatea vasului de a reține căldura. Cum se crede de obicei, nu au fost arse în cuptor, ci la foc deschis, probabil chiar în momentul primei utilizări, de aceea nu sunt prea rezistente, ca dovadă și starea accentuat fragmentară în care sunt găsite de obicei. În orice caz, au fost arse în mediu oxidant, deoarece culoarea obișnuită este în nuanțe de galben-orange sau cărămiziu⁶. Atunci când sunt găsite fragmente mai mici, separarea lor în raport cu marginile platourilor mai ales, apoi ale tipsiilor ori chiar ale castroanelor de dimensiuni mai mari este uneori dificilă⁷. Este și una dintre explicațiile pentru care, până târziu, nu au intrat în atenția arheologilor, fiind examinate mai degrabă din perspectivă etnografică⁸.

În nord-vestul României nu s-a păstrat nici un exemplar întreg sau întregibil, în două rânduri fiind reconstituite în cazul așezării de la Lazuri, în termeni mai mult sau mai puțin siguri (fig. 1/21, 33). Din aceeași așezare provine un fragment de toartă, circulară în secțiune (fig. 1/30a), altul cu secțiunea de formă dreptunghiulară (fig. 1/30b), foarte probabil aparținând unor țești de dimensiuni mari. Este nesigur dacă un alt fragment, cu o porțiune de toartă păstrată, a aparținut unei astfel de ustensile, mai ales că toarta are formă oval-alungită în secțiune, neobișnuită mânerelor țeștilor (fig. 1/21).

O estimare a fragmentelor care probabil au aparținut unui număr de 53 exemplare identificabile în așezările din nord-vestul României indică grosimi maxime variabile ale pereților, între 1,4-4,4 cm. Semnificativ mai bine reprezentată este grupa celor cu grosime între 1,4-1,9 cm, ușor peste o treime din total fiind exemplare cu grosime între 2-2,9 cm, iar cele mai puține sunt acelea cu pereții cei mai groși, între 3-4,4 cm (tab. 1 și fig. 3). Totuși, această evaluare, comparabilă celor susținute pentru materialul din alte părți⁹, este relativă, deoarece de multe ori fragmentele precizate ca atare aparțin segmentului de la baza țeștilor, de regulă fiind mai subțiri tocmai în această porțiune. În cazul exemplarelor al căror diametru la bază poate fi estimat, valorile acestuia oscilează între 20-44 cm, dar aproape 80% dintre ele măsoară între 20-30 cm, restul între ca. 36-44 cm (tab. 1 și fig. 4)¹⁰. Este firească relația proporțională dintre grosime și mărimea de ansamblu, astfel că la țeștile la care diametrul și înălțimea sunt mai mari, pereții sunt și ei mai groși (spre exemplu fig. 1/32). În privința materialului din nord-vestul României, grupele cele mai bine reprezentate sunt cele care au grosime între 1,4-1,9 cm și diametre între 26-30,4 cm, respectiv cu grosimi între 2-2,9 cm și diametre între 20-25,7 cm (fig. 3 și 4). Datorită stării fragmentare, înălțimea lor nu poate fi calculată.

⁶ Szőke 1980, 187-188; Bálint 1991, 58-60; Herold 2004, 42; Mihályová 2006; Vida 2016, 367, 382; Fusek, Zábajník 2006, alături de detalii în legătură cu modelarea acestora. Uneori la baza lor se păstrează amprenta unui material textil, care sugerează modelarea lor pe un suport astfel constituit (Herold 2004, 40; Fusek, Zábajník 2006, 21 fig. 6). Ar putea fi vorba despre un procedeu asemănător celui descris de surse etnografice, la turci, pentru construirea cuptoarelor sferice de lut. Este vorba despre modelarea acestora deasupra unui sac umplut cu paie, peste care era împletit un schelet de nuiele. După o perioadă de uscare, sacul era aprins și ars, cuptorul devenind utilizabil (Krauss, Jeute 1998). Mai mici decât cuptoarele, țeștile puteau fi ușor confecționate în acest fel, chiar în lipsa scheletului de nuiele. Cel puțin în unele sate din Oltenia țeștile erau modelate pe o grămăjoară de pământ anume amenajată în acest scop sau chiar pe un mușuroi de furnici, pământul fiind presărat cu cenușă sau învelit cu iarbă (Chelcea 1968, 171; Larionescu, Armășescu 1973, 246).

⁷ Spre exemplu: Fiedler 1994, 338; Herold 2014, 211; Vida 2016, 382 n. 195.

⁸ Un istoric al cercetării la Vida 2016, 364-366. A se vedea și Bálint 1991, 60. Literatura etnografică a înregistrat țeștile în întreaga arie sud-est-europeană (Mesnil, Popova 2002, 243). Pe teritoriul României erau mai răspândite în Oltenia și o parte din Banat (Chelcea 1968, 172).

⁹ Spre exemplu: 1-2,5 cm (Bálint 1991, 59); 1,2-3 cm (Herold 2004, 42); 1,2-4,4 cm (Zábajník 2006, 139).

¹⁰ Dimensiuni asemănătoare și în cazul materialului din așezările medievale timpurii din regiuni învecinate, ca exemple: 30-40 cm (Bálint 1991, 59); 24-56 cm (Bajkai 2015, 231, 237). În general, indiferent de perioadă, diametrul la bază al țeștilor a fost estimat între 20-60 cm, iar înălțimea lor între 10-40 cm (Vida 2016, 367).

Argilei din care țeșturile din nord-vestul României au fost modelate, de obicei grosier prelucrată, i-au fost adăugate nisip mai mult sau mai puțin grosier, cioburi pisate, uneori împreună cu paie tocate sau pleavă, în cazul din urmă amprentele acestor materiale organice fiind vizibile la suprafață, dar și în secțiune. Ceva mai frecvent folosit pare să fi fost folosit nisipul mai grosier, însoțit de pietricele, apoi cioburile pisate și nisipul insuficient sortat (uneori este posibil ca acesta să fi existat în lutul nativ). Totuși, o astfel de statistică rămâne provizorie, deoarece de multe ori astfel de precizări nu însoțesc materialul publicat (**fig. 5**). În mai multe cazuri au fost semnalate urme de ardere secundară, firești pentru niște ustensile de lut ajunse la modul repetat în contact cu focul (**tab. 1**). Mai curioasă este lipsa acestor indicii, dar putem presupune că de multe ori acest aspect nu a interesat, ca urmare observația în legătură cu aceste urme nu a fost înregistrată¹¹.

A fost deja remarcată uniformitatea țeșturilor medievale timpurii din bazinul carpatic, de asemenea valabilitatea unei tipologii stabilite cu mai multă vreme în urmă¹². Conform acesteia ar putea fi clasificate și exemplarele din nord-vestul României, diferențele de indicat fiind minore (**fig. 1**)¹³. Comparăția cu țeșturile cunoscute din sud-vestul Slovaciei, spre exemplu, accentuează repetiția formei cu variantele sale¹⁴. Sunt puține exemplarele din care s-a păstrat și toarta, la fel cum fragmente de toarte au fost rareori găsite în așezări, dar este greu de susținut părerea după care perioadei avară i-ar fi obișnuite țeșturile fără toartă, în timp ce aceloră cu toartă le-ar reveni o încadrare cronologică ulterioară¹⁵. Indiferent de perioadă, marea majoritate a țeșturilor au fost prevăzute cu toarte, mânere sau butoni, acestea fiind necesare în vederea manipulării mai ușoare a unui obiect de lut care de la începutul fiecărei folosiri era înfierbântat¹⁶. În vecinătatea vestică a regiunii care ne interesează, în așezarea de la Hajdúnánás–Mácsi-dűlő (Ungaria nord-estică) țeșturi inclusiv cu toartă au fost găsite în majoritatea locuințelor, iar un accesoriu de bronz pentru centură fixează mai strâns cronologia sitului, cu o ultimă etapă spre finalul sec. VIII și începutul sec. IX¹⁷. În așezarea de la Örménykút cele mai multe exemplare integral reconstituibile ori în parte (cu toartă) au fost datate în faza I, respectiv perioada avară târzie sau a doua jumătate a celei mijlocii (a doua jumătate a sec. VIII – sec. IX timpuriu). În locuințele fazelor II și III fragmente fragmente mărunte de țeșturi ar fi ajuns întâmplător, iar din faza a IV-a țeșturile ar lipsi¹⁸. În așezarea de la Zillingtal (Austria estică) au fost datate între ca. 650/680–800/820)¹⁹.

¹¹ Țeșturile puteau să fi avut și rolul de a păstra jăratul pe durată mai lungă (Herold 2014, 211).

¹² Vida 2016, 382. Tipurile A, B, cel din urmă cu două variante, la Bálint 1991, 58–60, pl. XXXIII/5–7. Acestei clasificări îi pot fi racordate și tipurile stabilite pentru țeșturile cunoscute din Depresiunea Silvaniei (Băcăuț-Crișan 2014, 71, cu fig. 18). Distincte sunt cele patru „tipuri” separate de Hajnalka Herold, pe baza tehnicii de confecționare, respectiv a urmelor ce o pot indica, diferite fiind suporturile pe care țeșturile puteau fi modelate (Herold 2004, 40, 42). Dar, pe lângă faptul că această clasificare nu indică forma țeștelui, intrigă utilizarea constantă a unor procedee diferite în interiorul uneia și aceleiași așezări.

¹³ În urma examinării materialului cunoscut, a fost deja exprimată părerea că tipurile precizate de Csanád Bálint rămân valide, completabile cu exemplele noilor descoperiri (Vida 2016, 382). Cel puțin materialul din nord-vestul României nu confirmă părerea despre variabilitatea extremă a țeșturilor, ca diametru, înălțime și curbura pereților. A se vedea Herold 2004, 42.

¹⁴ Zábórník 2006, 142–146 pl. I–V.

¹⁵ Fiedler 1994, 338.

¹⁶ Vida 2016, 365 fig. 1.

¹⁷ Bajkai 2015a. Este de reținut faptul că nu acolo există materiale susceptibile a fi datate în sec. X. De asemenea la est de Tisa, așezarea de la Pecica-Est/Smart Diesel, în care prezența țeșturilor este remarcabilă (Mărginean 2017, 150–151, 169 pl. 7, 172 pl. 10).

¹⁸ Herold 2004, 54, 61.

¹⁹ Herold 2010, 169. Fragmente de țeșturi au fost găsite și într-o fântână de la Brunn am Gebirge, datele radiocarbon și dendrologice indicând construirea ei în a doua jumătate a sec. VII, dar materialele puteau ajunge în umplutura sa abia în prima jumătate a sec. VIII (după Herold 2014, 212). Sugestia formulată de către H. Herold este că țeșturile și căldările lucrate cu mâna au fost produse și folosite în mediul avar începând cu a doua

Cu ceva peste jumătate din numărul exemplarelor înregistrate, țeșturile din nord-vestul României au fost găsite în locuințe, iar cam o treime provine din construcții lipsite de vreo instalație pentru foc, în care – cel puțin situația unor complexe de la Lazuri – se aflau în poziție secundară, aruncate alături de alte resturi ceramice. Doar o singură dată (Carei-Stația de epurare) fragmente de țeșturi au fost găsite în, probabil, groapa de alimentare a unui cuptor de lut în aer liber²⁰. În alte două rânduri provin din gropi menajere (**tab. 1**). În alte regiuni învecinate, în repetate rânduri contextele în care au fost găsite dovedesc folosirea țeșturilor în interiorul locuințelor, în paralel cu cuptoarele²¹, deși la fel de bine puteau fi utilizate în legătură cu vetre situate în spațiul dintre construcții. Elocvent rămâne exemplul unei locuințe din așezarea de la Doboz (Ungaria sud-estică), dotată cu un cuptor interior, dar și o vatră pe care a fost găsit un țeșt²². Nu este exclusă o situație similară în cazul locuinței de la Lazuri (complexul 40), în care fragmente dintr-un exemplar de dimensiuni mari se aflau pe vatra cuptorului de piatră, dar în imediata apropiere a unei vetre simple, aproape alăturată instalației pentru foc principale (**fig. 2/1, 7**). În mai multe complexe ale așezărilor de la Lazuri-Lubi tag pot fi constatate fragmente de țeșturi din 3-4 exemplare diferite, dar, alături de alte cioburi ele apar ca ceramică reziduală, cu origine probabilă în locuințe necercetate. În complexul 40 (locuință) de la Lazuri au fost găsite fragmente dintr-un singur exemplar, situație repetată și în alte așezări. Totuși, dacă legătura cu complexe de origine nu este întâmplătoare, mai multe țeșturi provin din locuințele de la Nușfalău și Sarasău-Zăpodie (**tab. 1**)²³. În raport cu țeșturile, rămâne uneori problematică separarea eventualelor fragmente de capace sau castroane, remarcate prin grosimea constantă și mai mică a pereților (între 0,7-1 cm)²⁴.

Țeșturile, de cele mai multe ori însoțite de tipsii, par să nu lipsească din majoritatea așezărilor din nord-vestul României databile între a doua jumătate a sec. VII și sec. IX/X, cercetate într-o măsură sau alta ori doar identificate la suprafața terenului. Grupările acestor așezări indică tocmai microregiunile unde investigațiile au fost ceva mai intense (**fig. 6**).

Coacerea lipiilor și a pâinilor cu ajutorul țeșturilor a reprezentat o practică culinară cu tradiții îndepărtate în spațiul mediteranean-sud-est european, regăsindu-se în regiunea Alpilor sudici, a Balcanilor și Peninsulei Italice, începând cu perioada târzie a epocii bronzului. Apoi, în diverse perioade, aceasta s-a răspândit și la populațiile învecinate, sporadic fiind atestată până în zilele noastre. Sunt specifice unor populații sedentare și nu au fost caracteristice grupurilor nomade euro-asiatice. Pătrunderea în Khaganatul avar s-a datorat unor influențe balcanice, iar folosirea țeșturilor indică schimbarea modului de viață și sedentarizarea populației²⁵.

Țeșturile medievale timpurii din bazinul carpatic, respectiv Khaganatul avar, nu au precedente directe, ca urmare pot fi explicate ca influență culturală²⁶, dar data la care ele au început să fie folosite a rămas o problemă încă în discuție. În privința nord-vestului

jumătate a sec. VII, posibil chiar cu ceva înainte, până la sfârșitul perioadei avare (Herold 2014, 215). În legătură cu datarea timpurie, aceeași părere la T. Vida, cu referire la a doua jumătate a sec. VII (Vida 2016, 382, 384).

²⁰ Același context în așezarea de la Hajdúnánás-Mácsi-dűlő (Bajkai 2015, 231). Este logică presupunerea că țeșturile putea fi folosite și în interiorul cuptoarelor din locuințe sau amenajate în aer liber (Bálint 1991, 60).

²¹ Spre exemplu: Szöke 1980, 197; Bálint 1991, 60; Herold 2004, 42, 52.

²² După Bálint 1991, 60.

²³ Conform paralelelor etnografice, o gospodărie dispunea de două sau chiar trei țeșturi, în funcție de mărimea pâinilor ce trebuiau coapte (Mesnil, Popova 2002, 242). Uneori a fost constatată, în unele gospodării, existența unor țeșturi de rezervă (Chelcea 1968, 171).

²⁴ Bálint 1991, 58; Herold 2004, 42.

²⁵ O tratare amănunțită a problemei la Vida 2016, 370-392. A se vedea și Vida 2011. Pentru originea balcanică a țeșturilor, dar fără a fi exclusă posibilitatea unei origini răsăritene, a se vedea și Bálint 1991. După altă părere, indiferent de originea lor mediteraneană, țeșturile ar fi fost specifice mediului cultural slav și vehiculate de către acesta (Fiedler 1994, 338).

²⁶ Vida 2016, 382.

României, în orizontul cronologic datat în a doua jumătate a sec. VI și prima treime sau jumătate a sec. VII țesturile nu sunt atestate, însă, cum s-a văzut, în etapa sa finală au început să se răspândească tipsiile²⁷. În unele așezări, în termeni relativi databile spre mijlocul sau în a doua jumătate a sec. VII (doar cu ajutorul ceramicii) și în care prezența tipsiilor devine mai accentuată, țesturile par să lipsească, cazul celei de la Turulung-Vii²⁸, în altele par să fi fost deja folosite, ca în cea de la Crăciunești-Mohelca²⁹, în Depresiunea Maramureș. Chiar dacă datările mai strânse, sprijinite pe argumente de luat în seamă, încă lipsesc, poate fi formulată constatarea că țesturile sunt practic nelipsite din așezările în care există mai multă olărie modelată la roata înceată sau cea rapidă, aspect care ar trebui să indice etapa de început a folosirii lor în perioada ulterioară secolului al VII-lea, începând cu perioada avară târzie.

Cu mai multă vreme în urmă, pe baza materialului cunoscut la acea dată din sud-estul Ungariei (regiunea Crișurilor), țesturile au fost înregistrate alături de olărie lucrată cu mâna, uneori cu decor șampilat și puțină modelată la roata înceată, apoi căzanele lucrate cu mâna, în așa-numita „grupă A” a ceramicii medievale timpurii de la est de Tisa, cu dateare propusă în epoca avară târzie. O miză importantă a demersului a fost aceea a determinării specificului ceramicii din sec. X³⁰. Ulterior, așezarea de la Eperjes, cu prezența aceleași asocieri a ceramicii, a fost datată în perioada avară, cu punct de greutate presupus a fi fost în sec. VIII³¹. De asemenea la est de Tisa, în Ungaria nord-estică, mai nou așezările de la Hajdúnánás-Mácsi-dűlő și Hajdúnánás-Fekete-halom au fost datate în sec. VIII și sec. VIII târziu – sec. IX (două faze), respectiv în sec. VIII³².

U. Fiedler a încercat să justifice poziționarea cronologică a „grupei A” în sec. X și sec. XI timpuriu, argumentele, discutabile, fiind sprijinite cu precădere pe ceramica funerară (foarte puțină) din cimitirele databile cu alt inventar în acea vreme. Totuși, a avut în vedere și posibilitatea ca amintita grupă să fie distribuită pe întreaga durată a epocii avară³³. Cu sprijin în materialul așezării de la Örménykút și din cimitirul de la Halimba-Cseres, analizat cu precădere din punctul de vedere al categoriilor de pastă și ardere, a fost formulată presupunerea că această „grupă A” nu constituie un tot unitar, ci o mixtură a ceramicii din așezări databile pe o durată mult mai lungă decât cea inițial propusă, începând cel puțin cu perioada avară mijlocie (ca. mijlocul sec. VII), dacă nu chiar de la finalul sec. VI, până în sec.

²⁷ În general țesturile nu sunt semnalate din mediul slavilor timpurii, rolul lor fiind îndeplinit de tipsii? (Vida 2016, 384). Așa cum țesturile de lut nu sunt cunoscute din regiunile răsăritene (Bálint 1991, 60 n. 169).

²⁸ Stanciu, Bader 2003.

²⁹ Datarea așezării, doar cu ajutorul ceramicii, rămâne nesigură. Avem de-a face cu o regiune mai izolată, a cărei evoluție trebuie să se fi produs în strânsă legătură cu restul Depresiunii Maramureș, situat la nord de Tisa. 95% din olărie este lucrată cu mâna, dar a fost găsit și un fragment din partea superioară a unei oale modelată la roata înceată și decorată cu împunsături oblice realizate cu pieptenele, motiv frecvent pe vasele din sec. VIII-IX (Popa, Harhoiu 1989, 256-265). În partea ucraineană a Tisei superioare limita cronologică superioară a complexelor care conțin preponderent ceramică lucrată cu mâna a fost plasată la granița dintre sec. VIII/IX, iar răspândirea completă a olăriei modelate la roata înceată s-ar fi produs abia în a doua jumătate a sec. IX (Kotigoroško 1977, 97). În întreaga Ucraină nord-vestică slavii timpurii ar fi utilizat în sec. VI-VII doar ceramică lucrată cu mâna (Rusanova 1976, 21-40; Rusanova, Timoșciuk 1984, 16-17, 27-28; Baran, Prihodniuk 1990, 236; Smilenko, Iurenko 1990, 279; Magomedov, Smilenko 1990, 398-399; Filipchuk 2008, 73, 78-79, 81, 84, 88, 94, 96). Amnare cu capetele accentuat curbate, ca cel găsit într-o locuință de acolo, au circulat și pe durata sec. VIII-IX și chiar mai târziu. Câteva cioburi cenușii fine, modelate la roata rapidă, alături de fragmente de sticlă, cel mai probabil țin de o locuire anterioară celei medievale timpurii.

³⁰ Szöke 1980. Alături de vase lucrate cu mâna, în această grupă A erau incluse ca elemente specifice și olăria modelată la roata înceată (ca. 20%), căldări lucrate cu mâna (ca. 0,5%), vase lucrate cu mâna cu decor șampilat (ca. 0,5%) și țesturi (ca. 1-2%). Uwe Fiedler atrage atenția asupra opțiunii ulterior ajustate a autorului, respectiv re poziționarea datării în sec. IX (Fiedler 1994, 330, cu n. 34).

³¹ Bálint 1991, 69-73.

³² Bajkai 2015.

³³ Fiedler 1994.

X³⁴. După altă părere, țeșturile de lut, alături de căldările lucrate cu mâna, existau în bazinul carpatic în sec. IX, dar au fost caracteristice unor așezări din perioada următoare, adică din sec. X și chiar o anumită durată a epocii arpadiene³⁵.

Atrage atenția lipsa țeșturilor la slavii balcanici în perioada dintre ca. anii 700–900, adică tocmai când în bazinul carpatic prezența lor era mai accentuată³⁶, cu atât mai mult fiind vorba despre regiunile din care se presupune că ele s-au răspândit. Intervine coincidența între data la care ele dispar în Peninsula Balcanică, pe de o parte și cea când apar în interiorul bazinului carpatic, pe de alta. Dar, este greu de spus în ce măsură acest aspect ar putea fi legat de schimbările etno-demografice deja cunoscute, produse atunci la sud de Dunăre, respectiv structurarea sau consolidarea mediului slav din acele regiuni, care a presupus folosirea tipsiilor, dar nu și a țeșturilor. În această privință, situația este identică în așezările mai bine cunoscute din teritoriul sud-carpatic al României³⁷, dar și din Moldova³⁸. Este nesigur dacă în Transilvania sudică locuitorii așezării de la Comana de Jos foloseau țeșturile (există tipsii), nefiind semnalate ori nu au fost precizate ca atare printre formele ceramicii lucrate cu mâna de acolo³⁹. Ele nu au fost remarcate în siturile de la extremitatea sud-estică a bazinului transilvănean⁴⁰, dar nici în partea central-estică a aceluiași regiuni⁴¹. În schimb, au fost utilizate în așezarea de la Jucu de Sus–Tetarom III, de pe valea Someșului Mic⁴², probabil și în cele din nord-estul Transilvaniei⁴³.

Dacă problema datei mai precise la care țeșturile au început să fie folosite în Khaganatul avar și bazinul carpatic în general rămâne deocamdată nesoluționată, în privința așezărilor medievale timpurii din nord-vestul României este sigur că aceste ustensile existau în așezările din sec. VIII și, după posibilitățile de datare de acum, în cele din veacul următor. Pe teritoriul Ungariei de astăzi cel puțin, se aflau în uz și în perioadă următoare, pe durata secolelor X–XII⁴⁴. Din secolul următor nu mai sunt atestate, dar reidentificarea lor în mediile tradiționale din perioada modernă, fie că erau confecționate din lut sau alte materiale, dovedește că țeșturile au fost neîntrerupt folosite în gospodăriile țărănești.

³⁴ Pe baza unor criterii tehnologice, sunt presupuse cel puțin trei grupe ceramice distincte, posibil chiar din punct de vedere cronologic, dar fără dovezi concludente. A se vedea Herold 2010, 168 și Herold 2014, 211, 222.

³⁵ I. Fodor, *Kazárok, Bolgárok, Magyarok (Szélgjegyzetek Peter B. Golden könyvéhez)*, ArchÉrt 111, 1984, 100–109. Mențiune preluată de la Herold 2004, 70, cu n. 88.

³⁶ Reapar în sec. X, fiind apoi atestate până în sec. XIV/XV. A se vedea Vida 2016, 384. O hartă inițială a răspândirii țeșturilor medievale timpurii în bazinul carpatic la Fiedler 1994, 335 fig. 13. A fost completată cu locuri de descoperire care extind aria inițial circumscrisă (Herold 2004, 74; Vida 2016, 383 harta 6). În bună parte, sunt de adăugat și așezări din Slovacia sud-vestică în care prezența țeșturilor a fost evidențiată (Zábojník 2006).

³⁷ Dridu (Zaharia 1967, 89), Bucov (Comșa 1978), Vlădeni–Popina Blagodeasca (Corbu 2013, 118–123). A se vedea și Corbu 2006, 124. În așezarea de la Bucov un fragment nesigur din marginea unui țeșt (Comșa 1978, 26, 40 fig. 25/8).

³⁸ Dodești (Teodor 1984, 89, 91–92), Izvoare–Bahna (Mitrea 1998, 77–79), Davideni (Mitrea 2001, 167–171), Lozna (Teodor 2011, 52–54). A se vedea și Teodor 1978, 80–82. Eventual, unele dintre castroanele de la Poiana ar putea fi, de fapt, țeșturi (ANDRONIC 2005, 113 pl. 39/10). Țeșturile par să lipsească și de pe teritoriul Republicii Moldova (Musteață 2005, 71–74; POSTICĂ 2007, 164–165; TENTIUC 2012, 75–93).

³⁹ Glodariu, Costea, Ciupea 1980, 91–92.

⁴⁰ Spre exemplu Székely 1992.

⁴¹ Așezarea de la Sighișoara–Dealul viilor (Harhoiu, Baltag 2006).

⁴² Stanciu 2014, 336 fig. 11/1–3.

⁴³ Foarte probabile fragmente, confundate cu tipsii sau castroane. Spre exemplu Gaiu 2000, figurile: 9/7, 10/5, 14/5, 18/8, 9, 11. Totuși, situația rămâne neclară. Țeșturi nu au apărut în așezarea sistematic investigată de la Șieu Odorhei, în care tipsiile sunt atestate (Rădulescu 2008, 107).

⁴⁴ Bálint 1991, 60; Fiedler 1994, 338; Vida 2016, 385–386.

Literatura

- Andronic 2005 M. Andronic, Poiana. *O așezare din secolele VIII – IX d. Chr.*, Supliment Suceava 29–30/1 (2002–2003), nr. VIII, Suceava, 2005.
- Bajkai 2015 R. Bajkai, *The Latest Findings of the Research of Avar Age Settlements in the Region of Hajdúság*, Zircidava 29, 227–254.
- Bálint 1991 Cs. Bálint, *Die spätavarenzeitliche Siedlung von Eperjes (Kom. Csongrád)*, VAH IV, Budapest, 1991.
- Baran, Prihodniuk 1990 V. D. Baran, O. M. Prihodniuk, *Rannoslavianskie kul'turî V–VII vv. i etnopoliticeskaia konsoliadațija slavian (IV)*. *Keramika* (6), în: V. D. Baran, N. S. Abasina, B. V. Magomedov, A. T. Smilenko, R. V. Terpilovskii (eds.), *Slaviane iugo-vostochnoi Evropî v predgosudarstvenii period*, Kiev, 1990, 231–238.
- Băcuet-Crișan 2004 D. Băcuet-Crișan, *Archaeological research in Northwest Romania. The Early Medieval settlement from Nușfalău/Szilágynagyfalu–Țigoiul lui Benedek (Sălaj County)*, JAMÉvk 46, 117–135.
- Băcuet-Crișan 2006 D. Băcuet-Crișan, *Așezările medievale timpurii de la Popeni – „Pe Pogor” și Cuceu – „Valea Bochii” (jud. Sălaj)*, Zalău, 2006.
- Băcuet-Crișan 2008 D. Băcuet-Crișan, *Vestigiile medievale timpurii de la Marca „Primăria nouă” (județul Sălaj)*, ActaMP 30, 2008, 220–236.
- Băcuet-Crișan 2010 D. Băcuet-Crișan, *Cercetările arheologice preventive de la Bobota „Pe Vale/Iertaș” (județul Sălaj)*, Cluj-Napoca, 2010.
- Băcuet-Crișan 2014 D. Băcuet-Crișan, *Contribuții arheologice privind nord-vestul României în secolele VII–XI. Cercetări în Depresiunea Silvaniei*, Cluj-Napoca, 2014.
- Băcuet-Crișan D., Băcuet-Crișan S. 2000 D. Băcuet-Crișan, S. Băcuet-Crișan, *Două locuințe prefeudale descoperite în județul Sălaj*, ActaMP 23–I, 2000, 499–520.
- Băcuet-Crișan S., Băcuet-Crișan D. 2003 S. Băcuet-Crișan, D. Băcuet-Crișan, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Zalău*, Zalău, 2003.
- Băcuet-Crișan et al. 2009 D. Băcuet-Crișan, S. Băcuet-Crișan, I. Bejinariu, H. Pop, Al. V. Matei, *Cercetări arheologice preventive pe traseul șoselei ocolitoare a municipiului Zalău*, Cluj-Napoca, 2009.
- Chelcea 1968 I. Chelcea, *Țestul de copt pâine*, RevMuz 5–2, 1968, 170–172.
- Comșa 1978 M. Comșa, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII–X de la Bucov–Ploiești)*, București, 1978.
- Corbu 2006 E. Corbu, *Sutul României în evul mediu timpuriu (secolele VIII–XI)*.

- Repere arheologice*, Brăila, 2006.
- Corbu 2013 E. Corbu, *Vlădeni-Popina Blagodeasca*, vol. I, Muz. Jud. Ialomița, Ser. Situri Arheologice IV, Brăila, 2013.
- Cosma 2002 C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII – X d. H., Interferențe etnice și culturale în milenii I a.Chr. – I p.Chr.*, vol. VI, Cluj-Napoca, 2002.
- Crișan, Marta *et al.* 2005 I. Crișan, D. Marta, Lakatos A., Romát S., Szabó E., Hágó A., *Margine, com Abram, jud. Bihor. Punct: Poini (Sinica)*, CronCercArh, 2005, 222–223 nr. 144
[<http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2005/cd/index.htm>].
- Culic, Băcueț-Crișan 2010 D. Culic, D. Băcueț-Crișan, *O locuință medievală timpurie descoperită pe Valea Someșului la Cheud, jud. Sălaj*, în H. Pop, I. Bejinariu, S. Băcueț-Crișan, D. Băcueț-Crișan (eds.), *Identități culturale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică*, Bibl. Mus. Porolissensis XIII, Cluj-Napoca, 2010, 613–618.
- Curta 2016 Fl. Curta, *Observații asupra tipsurilor de lut din secolele VI–VII*, în: B. Ciupercă (ed.), *Arheologia mileniului I p. Chr.*, vol. V. *Identități și schimburi culturale în mileniul I p. Chr.*, Brăila, 2016, 149–246.
- Erdélyi, Szimonova 1985 I. Erdélyi, E. Szimonova, *Grabung in der Gemarkung von Vásárosnamény*, SlovArch 33–2, 1985, 379–397.
- Fiedler 1994 U. Fiedler, *Zur Datierung der Siedlungen der Awaren und der Ungarn nach der Landnahme. Ein Beitrag zu Zuordnung der Siedlung von Eperjes*, ZfA 28, 1994, 307–352.
- Filipchuk 2008 M. Filipchuk, *Raikoveț'ka kul'tura v ukrayins'komu Prykarpatti: chronolohiia i periodizaciia*, VIA 3, 2008, 68–135.
- Fusek, Zábojník 2006 G. Fusek, J. zábojník, *Experiment modelovaním zvonov na pečenie*, în: J. Zábojník (ed.), *Aevum Medium. Zborník na počesť Jozefa Hošša*, *Studia Archaeologica et Medievalia VIII*, Bratislava, 2006, 19–22.
- Gaiu 2000 C. Gaiu, *Vestigii feudale timpurii din nord-estul Transilvaniei*, RevBistriței 14, 2000, 379–408.
- Glodariu, Costea, Ciupea 1980 I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *Comana de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală*, *Contribuții la istoria Țării Făgărașului 1*. Făgăraș, 1980.
- Harhoiu, Baltag 2006 R. Harhoiu, Gh. Baltag, *Sighișoara „Dealul Viilor”. Monografie arheologică*, Bistrița-Cluj-Napoca, 2006.
- Herold 2004 H. Herold, *Die frühmittelalterliche Siedlung von Örménykút 54, Teil I*, VAH XIV. Budapest, 2004.

- Herold 2010 H. HEROLD, *Zillingtal (Burgenland) – Die awarenzeitliche Siedlung und die Keramikfunde des Gräberfeldes*, Teile 1–2, Monographien des Römisch-Germanischen Zentral Museums, Band 80, 1–2, Mainz, 2010.
- Herold 2014 H. Herold, *Insight into the chronology and economy of the Avar Khaganate and the post-Avar Period: pottery production and use in the Carpathian Basin from the late 6th to the 10th century AD.* *ActaArchCarpathica* 49, 2014, 207–229.
- Iuga 1979 G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, jud. Maramureș*, *Materiale* 13, 1979, 311–314.
- Iuga 1980 G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, jud. Maramureș*, *Materiale* 14, 1980, 236–2239.
- Kotigoroško 1977 V. G. Kotigoroško, *Novie dannie k izuceniiu drevnei istorii slavian Zakarpat'io*, *SlovArch* 25–1, 1977, 81–102.
- Krauss, Jeute 1998 R. Krauss, G. H. Jeute, *Traditionelle Getreideverarbeitung in Bulgarien. Etnoarchäologische Beobachtungen im Vergleich zu Befunden der Slawen im frühen Mittelalter zwischen Elbe und Oder*, *EAZ* 39, 1998, 489–528.
- Larionescu, Armășescu 1973 S. Larionescu, I. Armășescu, *Țestul – un cuptor mobil*, *RevMuz* 10–3, 1973, 245–247.
- Lazin 1975 Gh. Lazin, *Cercetări arheologice în sudul orașului Satu Mare (zona Tășnad) – I*, *StComSatu Mare* 3, 1975, 61–75.
- Magomedov, Smilenko 1990 B. V. Magomedov, A. T. Smilenko, *Soțial'no-ekonimiceskoe razvitie naseleniia iugo-vostocnoi Evropî v I tîs. n.e. (VIII). Gonciarstvo (4)*, în: V. D. Baran, N. S. Abasina, B. V. Magomedov, A. T. Smilenko, R. V. Terpilovskii (eds.), *Slaviane iugo-vostochnoi Evropî v predgosudarstvenii period*, Kiev, 1990, 393–401.
- Matei, Băcuet-Crișan 2011 Al. V. Matei, D. Băcuet-Crișan, *Contribuții arheologice privind topografia și structura internă a satului medieval timpuriu din nord-vestul României. Așezarea de la Porț-La baraj (județul Sălaj)*, Cluj-Napoca, 2011.
- Mărginean 2017 Fl. Mărginean, *O așezare din perioada avară târzie și urme de locuire din vremea arpadienilor la Mureșul de Jos. Descoperirile arheologice de la Pecica „Est/Smart Diesel”, jud. Arad*, în: Fl. Mărginean, I. Stanciu, D. Băcuet-Crișan (eds.), *Locuirea medievală timpurie din Transilvania și vecinătăți/The Early Medieval Habitation from Transylvania and its Surroundings*, *Orbis Mediaevalis* I, Cluj-Napoca, 2017, 141–184.
- Mesnil, Popova 2002 M. Mesnil, A. Popova, *Le four mobil, image du monde*, *Civilisations* 49–1/2, 2002, 239–258.

- Mihályová 2006 J. Mihályová, *Odtlačky rastlín zo zvonov na pečenie z obdobia avarského kaganátu na území juhozápadného Slovenska*, în: J. Zábojník (ed.), *Aevum Medium. Zborník na počesť Jozefa Hošša*, *Studia Archaeologica et Medievalia VIII*, Bratislava, 2006, 67–74.
- Mitrea 1998 I. Mitrea, *Așezarea din secolele VIII–IX de la Izvoare–Bahna. Realități arheologice și concluzii istorice*, Piatra Neamț, 1998.
- Mitrea 2001 I. Mitrea, *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V–VIII*, Piatra Neamț, 2001.
- Musteață 2005 S. Musteață, *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII–IX*, Chișinău, 2005.
- Popa, Harhoiu 1989 R. Popa, R. Harhoiu, *Mărturii arheologice din Maramureș aparținând mileniului I e.n.*, *SCIVA* 40–3, 1989, 249–272.
- Postică 2007 Gh. Postică, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V–XIII)*, *Bibl. Archeologica Moldaviae VII*, București, 2007.
- Rădulescu 2008 G. Rădulescu, *Ceramica medieval-timpurie descoperită în așezarea de la Șieu Odorhei, jud. Bistrița-Năsăud*, în: G. Rădulescu, C. Gaiu (eds.), *Vasaria Medievalia*, vol. 1, Bistrița/Cluj-Napoca, 2008.
- Romát, Lakatos 2014 Romát S., Lakatos A., *Késő avar településnyom Nagykaroly Szennyvíztisztító-telepen*, *StComSatu Mare* 30–I, 2014, 245–258.
- Rusanova 1976 I. P. Rusanova, *Slavianskie drevnosti VI–VII vv. Kul'tura prajskogo tipa*, Moskva, 1976.
- Rusanova, Timošciuk 1984 I. P. Rusanova, B. A. Timošciuk, *Kodân – slavianskie poseleniia V–VIII vv. na r. Prut*, Moskva, 1984.
- Smilenko, Iurenko 1990 A. T. Smilenko, S. P. Iurenko, *Vostoch'nie slaviane v VIII–IX vv. Keramika*, în: V. D. Baran, N. S. Abasina, B. V. Magomedov, A. T. Smilenko, R. V. Terpilovskii (eds.), *Slaviane iugo-vostochnoi Evropi v predgosudarstvenii period*, Kiev, 1990, 279–290.
- Stanciu 1992 I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.H. și mileniul I d.H. în județul Maramureș*, *EphemNap* 2, 1992, 169–191.
- Stanciu 1994 I. Stanciu, *Așezarea prefeudală de la Lăpușel, jud. Maramureș (cercetările arheologice din anii 1992, 1993)*, *EphemNap* 4, 1994, 267–322.
- Stanciu 2003 I. Stanciu, *Descoperiri medievale timpurii din județele Satu Mare și Maramureș. Date noi, observații și opinii referitoare la ceramica medievală timpurie din nord-vestul României*, *Marmatia* 7–1, 2003, 249–316.

- Stanciu 2014 I. Stanciu, *A well from the Early Medieval settlement at Jucu de Sus (Cluj County, North-Western Transylvania)*, în: S. Cociș (Hrsg.), *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*, Cluj-Napoca, 2014, 325–339.
- Stanciu, Bader 2003 I. Stanciu, T. Bader, *O nouă așezare medievală timpurie din zona nord-vestică a României (Turulung-Vii, jud. Satu Mare)*, în: D. M. Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (eds.), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european*, Bibl. Muz. Bistrița, Ser. Historica 7, Cluj-Napoca, 2003, 129–149.
- Székely 1992 Z. Székely, *Așezări din secolele VI–XI p.Ch. în bazinul Oltului Superior*, SCIVA 43–3, 1992, 245–306.
- Szóke 1980 B. M. Szóke, *Zur awarenzeitlichen Siedlungsgeschichte des Körös-Gebietes in Südost-Ungarn*, ActaArchHung XXXII-1-4, 1980, 181–203.
- Teodor 1978 D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V – XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978.
- Teodor 1984 D. Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI–XI e.n. de la Dodești – Vaslui*, Iași, 1984.
- Teodor 2011 D. Gh. Teodor, *Un centru meșteșugăresc din evul mediu timpuriu. Cercetările arheologice de la Lozna-Botoșani*, Brăila, 2011.
- Tentiuc 2012 I. Tentiuc, *Contribuții la istoria și arheologia spațiului pruto-nistrean. Siturile de la Durești și Molești*, Bibl. Tyrageția XXI, Chișinău, 2012.
- Vida 2011 T. Vida, *Sütőharangok és sütőfedők – régészeti adatok Dél- és Közép-Európa étkezési kultúrájához*, în: Kolozsi B., Szilágyi K. A. (eds.), *Sötét idők falvai. 8-11. századi települések a Kárpát-medencében*, A 2006-ban Debrecenben megrendezett konferencia, vol. 1–2, Debrecen, 2011, 701–817.
- Vida 2016 T. Vida, *Backglocken, Backdeckel und Backhauben. Archäologische Angaben zur Ernährungskultur Süd- und Mitteleuropas*, ActaArchHung 67, 2016, 361–422.
- Zábojník 2006 J. Zábojník, *Nálezy tzv. zvonov na pečení z územia Slovenska*, în: J. Zábojník (ed.), *Aevum Medium. Zborník na počesť Jozefa Hošša*, Studia Archaeologica et Medievalia VIII, Bratislava, 2006, 133–147.
- Zaharia 1967 E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967.

The clay baking bells from the Early Medieval settlements in north-western Romania (during the second half of the 7th century – the 9th/10th century)

(Abstract)

Geographically the north-western part of today Romania belongs to the Upper Tisa region. During the Avar Khaganate, a large part of this region was outside the borders of areas controlled by this power structure. As indicated by the current examination, the baking bells (without exception, hand-made) are ever-present in Early Medieval settlements and almost always associated with clay pans. Therefore, as was sometimes argued, it is possible that the two were used together for the baking of flat bread or leavened bread. The baking bells began to spread in this area found at the north-eastern periphery of the Carpathian Basin starting with the 8th century, but we cannot exclude an earlier date (the second half or the last third of the 7th century) that overlaps with the spread of the slow wheel pottery “decorated with combs”.

Although the only known example belongs to a settlement from the Maramures Depression, it is possible that, as in other areas, the clay bells were used for some time also into the following period of the 9th century.

List of illustrations

Fig. 1. Early Medieval settlements in the north-western part of Romania. Baking bells (1–40) and possibly lids (41–48).

Fig. 2. The Early Medieval settlement at Lazuri-Lubi tag, Satu Mare County: the feature/dwelling no. 40 (1); fragments of roasting trays (2–6) and fragments of a large size baking bell (7) found on the floor (1). Circular “clay pans” (6, 8–9).

Fig. 3. Baking bells in the Early Medieval settlements from northwestern Romania. Distribution based on the maximum thickness of the fragments.

Fig. 4. Baking bells in the Early Medieval settlements in northwestern Romania. Distribution by diameter to base (estimated).

Fig. 5. Baking bells in the Early Medieval settlements in northwestern Romania. Categories of paste: A – vegetable imprints. B – grog, sand, pebbles. C – coarse sand, pebbles.

Fig. 6. Distribution of baking bells and clay pans in the Early Medieval settlements from the north-west part of Romania (second half of the 7th – 9th /10th centuries). Sites investigated to some extent (most) or just identified on the ground. A – Baking bells. B – Clay pans. C – Rectangular roasting trays. D – Circular or oval roasting trays.

Ioan STANCIU

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca
ioan_stanciu@academia-cj.ro

	Sit / Complexul / Trimitere la ilustrația originală	Tipul de complex	Tip instal. pentru foc	Pasta	Urme ardere secund.	Grosime maximă (cm)	Diametru (cm)	Număr de tpsii
1.	Lazuri-Lubi tag; 1/'95;	b	—	A+B	✓	1,4	—	14
2.	—			B	—	1,9	—	
3.	—			B	—	1,6	21,0	
4.	Lazuri-Lubi tag; 13/'95;	?	—	B	—	2,2	36,0	3
5.	—			A+B	✓	1,7	—	
6.	—			B	—	2,0	27,5	
7.	Lazuri-Lubi tag; 15/'95;	b	—	A+B	✓	3,0	—	7
8.	Lazuri-Lubi tag; 24/'95;			A+B	✓	2,6	35,7	
9.	Lazuri-Lubi tag; Sf. 9-10-43'95;			A+B	—	1,7	22,0	
10.	—	?	—	B	✓	1,7	21,0	10
11.	—			B	—	2,3	—	
12.	—			A+B	—	1,4	—	
13.	—			B	✓	2,3	—	
14.	—			A+B	—	2,5	30,4	
15.	—			A+B	✓	2,1	28,7	
16.	Lazuri-Lubi tag; 39'01;	b	—	B	—	1,6	—	10
17.	—			B	—	1,4	—	
18.	—			B	✓	1,4	—	
19.	—			B	—	1,4	—	
20.	Lazuri-Lubi tag; 40'01;	a	1 + 2	A+B	✓	4,4	44,0	1
21.	Lazuri-Lubi tag; 45'01;	b	—	A+B	✓	2,9	36,0	8
22.	Lazuri-Lubi tag; 54'02;	b	?	B	✓	2,5	26,0	—
23.	Aghireș-Sub pășune; 100;	a	2	?	?	1,5	25,7	—
24.	Aghireș-Sub pășune; 107;	a	1 + 2 + 4	?	?	1,7	—	5
25.	Bobota-Pe vale; L. X;	a	4	?	?	2,6	—	4
26.	Carei-Stația de epurare; a. 1992	c	—	C	✓	2,1	—	2
27.	7/10			C	✓	1,7	—	
28.	7/11			C	✓	2,1	—	
29.	Cheud-Sub hij;	a	1	A+B	—	2,0	—	1
30.	Crăciunești-Mohelca; a. 1972;	a	2 + 3	B	—	1,9	—	2?
31.	8/3			B	—	1,7	—	
32.	8/4			B	—	2,0	—	
33.	Cuceu-Valea Bochii; L. 2/'99;	a	1	C	—	1,7	—	2
34.	Cuceu-Valea Bochii; L. 3/'99;	a	1	C	—	1,7	28,0	4
35.	Cuceu-Valea Bochii; L. 4/'99;	b	—	C	—	1,5	20,0	2
36.	Cuceu-Valea Bochii; G. 2/'99;	d	—	C	—	2,4	—	—

37.	Lăpușel-Ciurgău; L. 3;	X/3	b	–	C	–	1,7	23,7	8
38.	Marca-Primăria nouă; C. 4;	VI/1	a	1	C	–	1,6	–	1
39.	Mirșid-Fântâna albă; L. 4;	47/1	a	1	C	–	1,6	24,0	4
40.	Nușfalău-Țigoiul lui Benedek; L. 1;	VII/2	a	1 + 4	?	–	2,5	–	1
41.		VII/3			?	–	2,3	–	
42.		VII/4			?	–	2,3	–	
43.	Pericei-Keller tag; L. 4;	XII/7	a	1	B	–	3,0	28,5	2
44.	Popeni-Pe pogor; L. 6/99;	31/1	b	–	C	–	1,8	27,8	14
45.		31/2			C	–	1,7	29,0	
46.	Sarasău-Zăpodie; 13/71;	10/1	a	3	B	–	3,5	–	1?
47.		10/2			B	–	2,8	–	
48.		10/3			B	–	3,6	–	
49.	Zalău-Bul. M. Viteazul; ?;	35/1	?	?	C	–	1,9	–	13
50.		35/2			C	–	1,7	–	
51.		35/3			C	–	2,2	–	
52.		35/4			C	–	1,7	–	
53.		34/1			C	–	1,7	–	

Tab. 1. Prezența țeșturilor (lucrate cu mâna) în așezările medievale timpurii din partea nord-vestică a României, unele caracteristici și asocierea cu tipsii. Categoriile de complexe arheologice: a – construcție cu instalație de foc; b – construcție fără instalație de foc; c – instalație de foc în aer liber; d – groapă de provizii/menajeră. Tipuri de instalație pentru foc: 1 – cuptor de piatră sau lut; 2 – vatră simplă sau mărginită cu pietre; 3 – vatră în groapă; 4 – cuptor scobit în perete. Categoriile de pastă: A – amprente de pleavă; B – cioburi pisate, nisip, pietricele. C – nisip mai grosier, pietricele. 23–24, după Băcuț-Crișan *et al.* 2009. 25, după Băcuț-Crișan 2010. 26–28, după Romát, Lakatos 2014. 29, după Culic, Băcuț-Crișan 2010. 30–32, 46–48, după Popa, Harhoiu 1989. 33–36, 44–45, după Băcuț-Crișan 2006. 37, după Stanciu 1994. 38, după Băcuț-Crișan 2008. 39, după Băcuț-Crișan 2014. 40–42, după Băcuț-Crișan 2004. 43, după Băcuț-Crișan D., Băcuț-Crișan S. 2000. 49–53, după Băcuț-Crișan S., Băcuț-Crișan D. 2003

Tab. 1. The presence of baking bells in the early medieval settlements from the north-western part of Romania, some characteristics and the association with clay pans. Categories of archaeological features: a – construction with fire installation; b – outdoor fireplace; c – storage or refuse pit. Types of fire installation: 1 – stone oven; 2 – simple or bounded by stones fireplace; 3 – fireplace in the pit; 4 – oven carved into the wall. Categories of ceramic paste: A – vegetable imprints; B – grog, sand, pebbles; C – coarse sand, pebbles

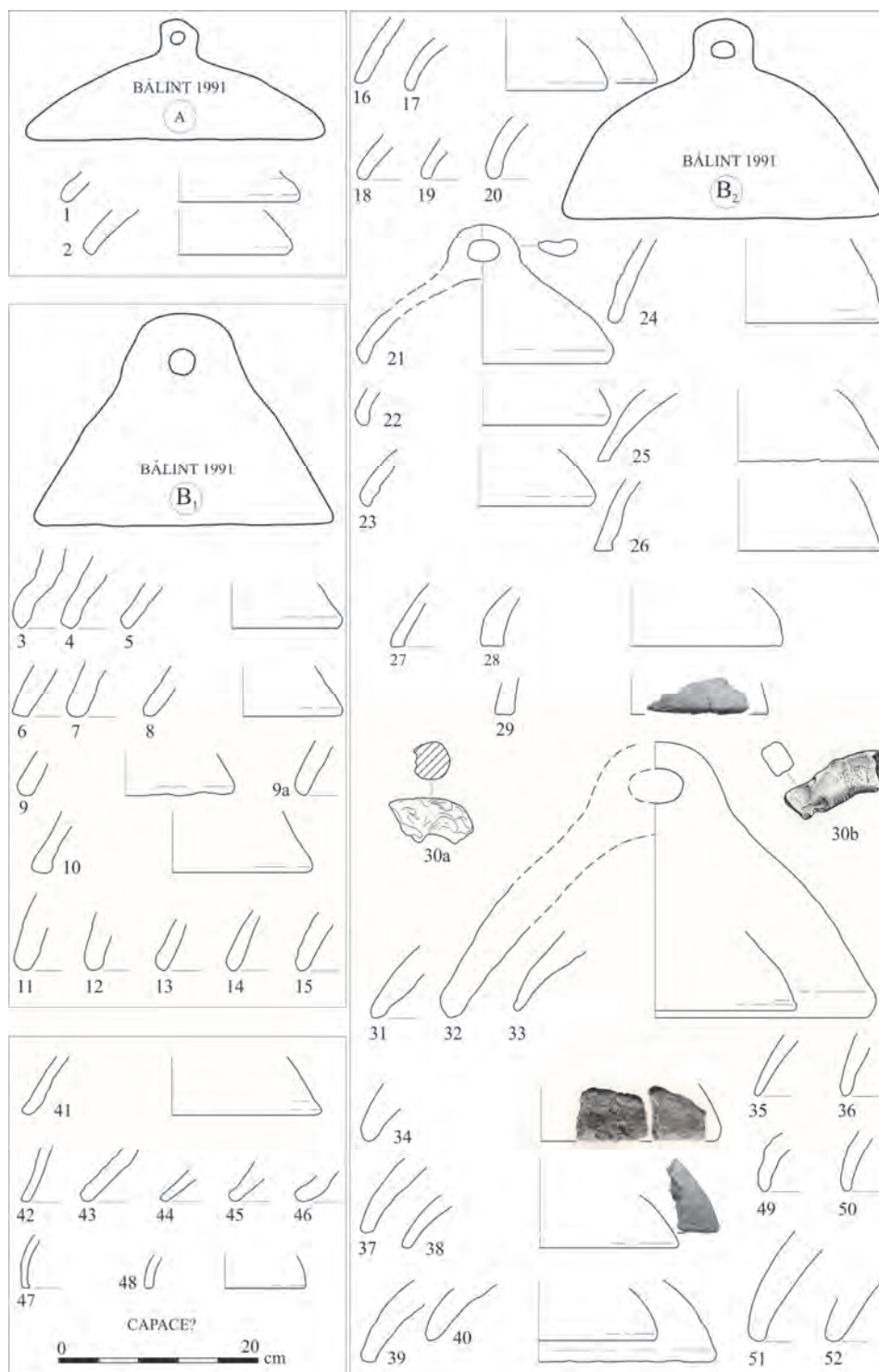

Fig. 1. Așezări medievale timpurii din partea nord-vestică a României. Țesturi (1–40) și, eventual, capace (41–48). 1 – Mirșid-Fântâna albă (după Băcueț-Crișan 2014). 2, 4, 7–9, 16, 18, 19, 21, 25, 27–32, 34, 37, 39, 41, 43, 44 – Lazuri-Lubi tag. 3, 12, 40 – Nușfalău-Țigoiul lui Benedek (după Băcueț-Crișan 2004). 5, 6, 10, 17, 46 – Cuceu-Valea Bochii (după Băcueț-Crișan 2006). 11 – Bobota-Pe vale (după Băcueț-Crișan 2010). 13–15, 36, 38, 40, 47 – Zalău-Bul. Mihai Viteazul (după Băcueț-Crișan S., Băcueț-Crișan D. 2003). 20, 22 – Aghireș-Sub pășune (după Băcueț-Crișan *et al.* 2009). 24, 26 – Popeni-Pe pogor (după Băcueț-Crișan 2006). 35, 42, 48 – Marca-Primăria nouă (după Băcueț-Crișan 2008). 23 – Lăpușel-Ciurgău (după Stanciu 1994). 33 – Pericea-Keller tag (după Băcueț-Crișan D., Băcueț-Crișan S. 2000). 45 – Cheud-Sub hij (după Culic, Băcueț-Crișan 2010). 9a, 49, 50 – Crăciunești-Mohelca (după Popa, Harhoiu 1989). 51, 52 – Sarasău-Zăpodie (după Popa/Harhoiu 1989).

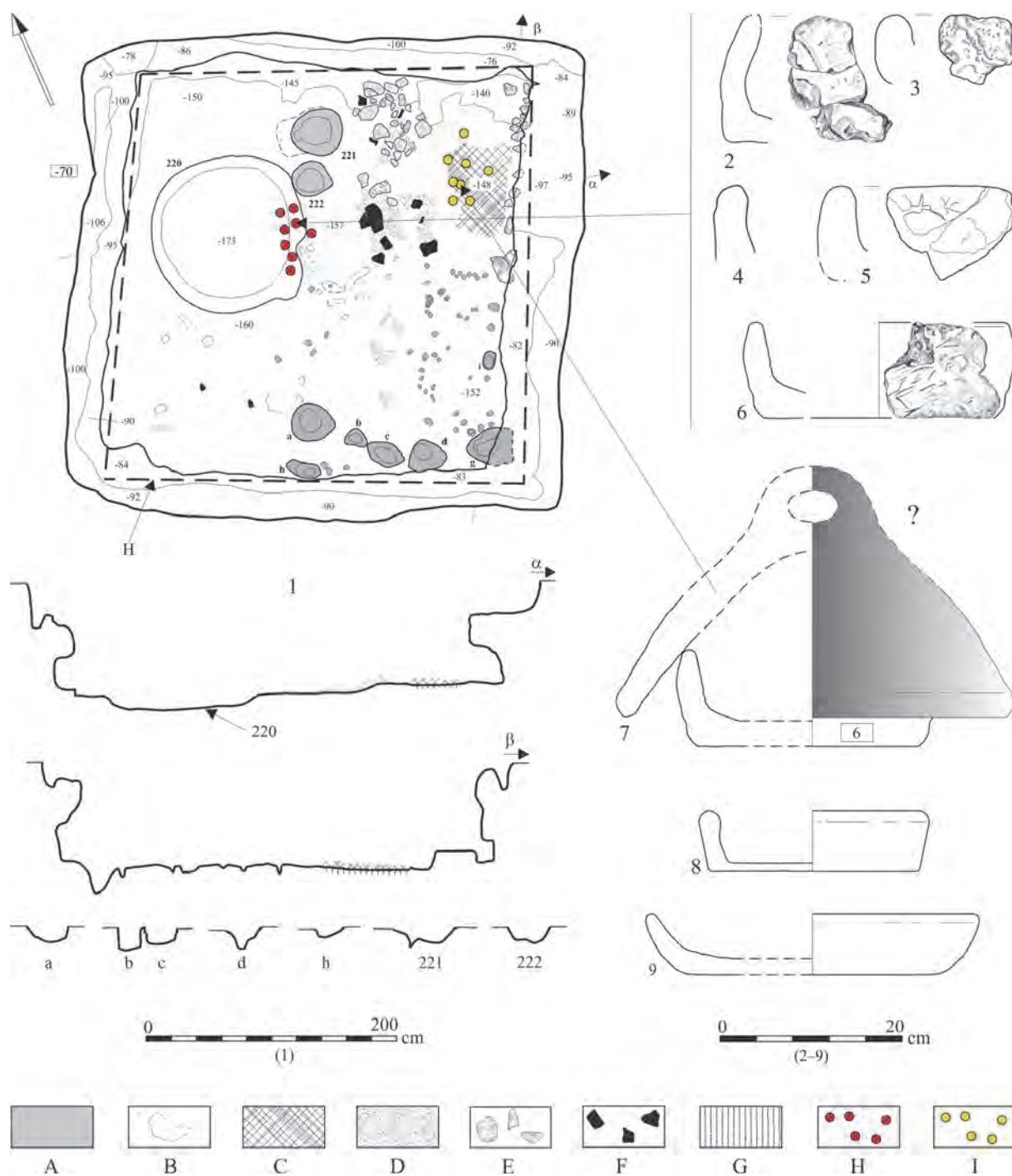

Fig. 2. Așezarea medievală timpurie de la Lazuri-Lubi tag, jud. Satu Mare: complexul/locuința nr. 40 (1); fragmente de platouri (2-6) și fragmente dintr-un țest de dimensiuni mari (7) găsite pe podea (1). Platouri circulare (6, 8-9). 8 – Nușfalău-Țigoiul lui Benedek (după Băcuet-Crișan 2014). 9 – Săcășeni-Fântâna ciobanului (după Lazin 1975).

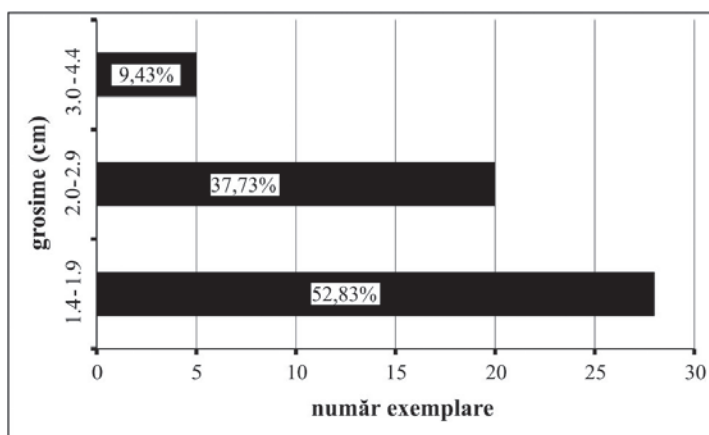

Fig. 3. Țesturi (lucrate cu mână) în așezările medievale timpurii din nord-vestul României. Distribuție în funcție de grosimea maximă a fragmentelor.

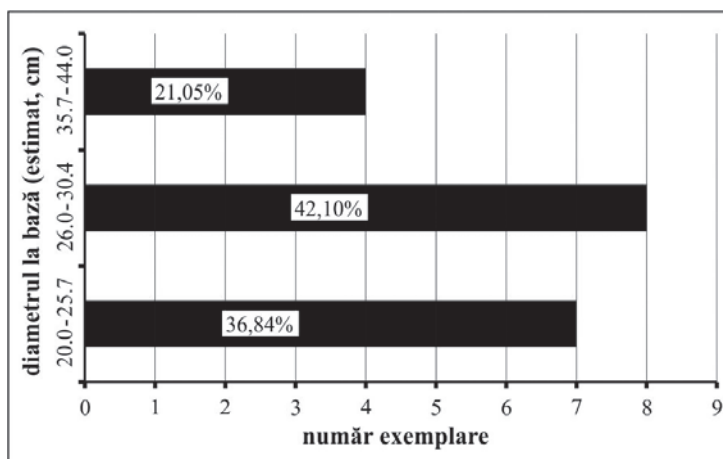

Fig. 4. Țesturi (lucrate cu mână) în așezările medievale timpurii din nord-vestul României. Distribuție în funcție de diametrul la bază (estimat).

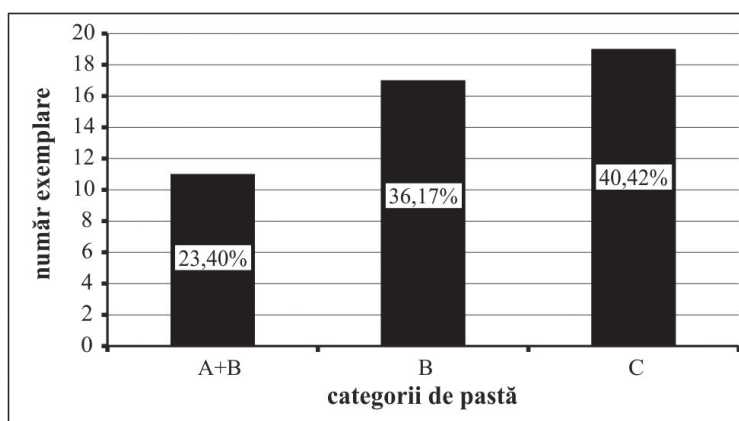

Fig. 5. Țesturi în așezările din nord-vestul României. Categorii de pastă: A – Amprente vegetale. B – Cioburi pisate, nisip, pietricele. C – Nisip mai grosier, pietricele.

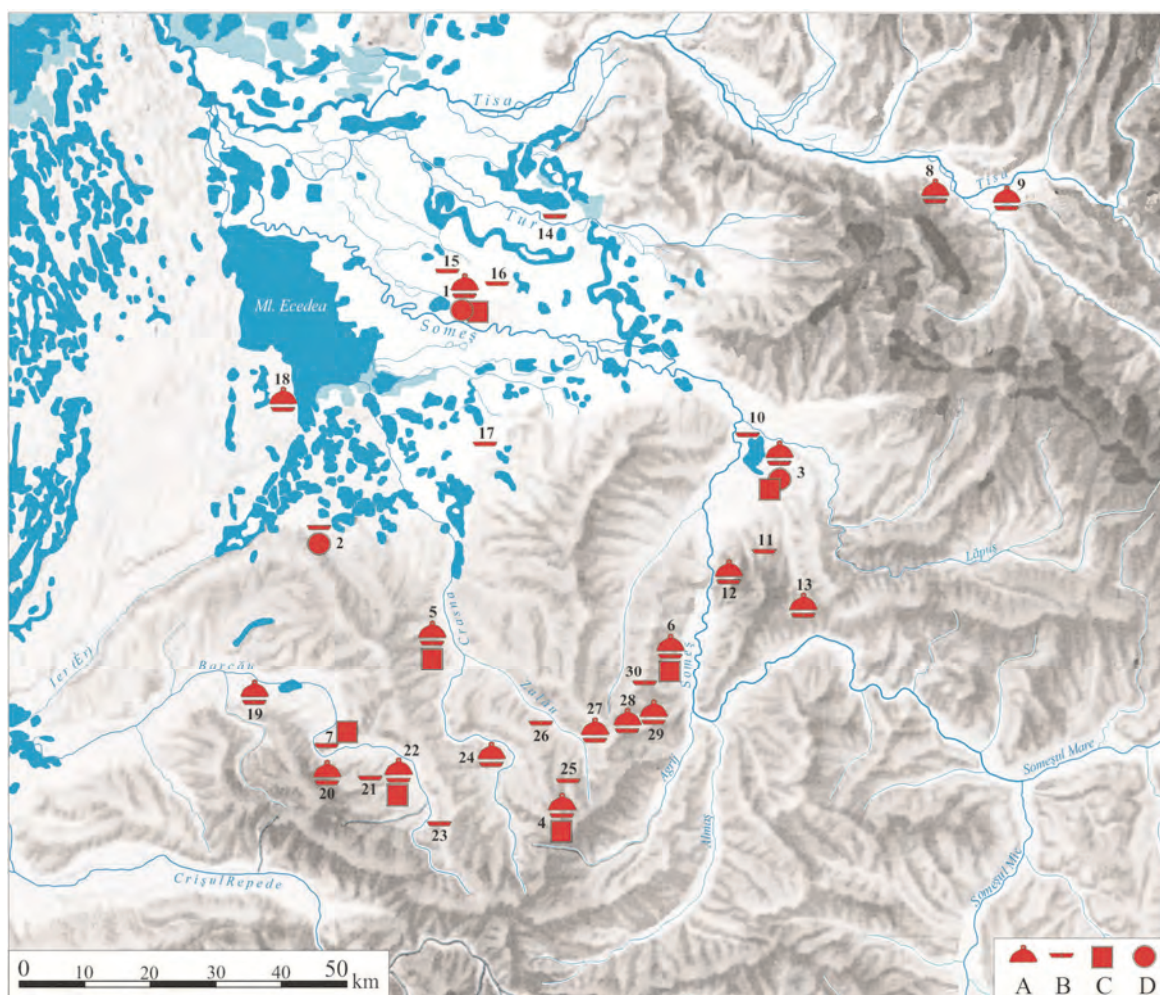

Fig. 6. Distribuția țeșturilor și a tăvițelor în așezările medievale timpurii în partea de nord-vest a României (a doua jumătate a sec. VII – sec. IX/X). Situri investigate într-o măsură sau alta (majoritatea) ori doar identificate pe teren.

A – Țesturi. B – Tipsii. C – Platouri rectangulare. D – Platouri circulare sau ovale.

1 – Lazuri-Lubi tag (jud. Satu Mare). 2 – Săcășeni-Fântâna ciobanului (jud. Satu Mare; după Lazin 1975). 3 – Lăpușel-Ciurgău (jud. Maramureș; după Stanciu 1994). 4 – Aghireș-Sub pășune (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan *et al.* 2009). 5 – Bobota-Pe vale (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan 2010). 6 – Popeni-Pe pogor (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan 2006). 7 – Porț-La baraj (jud. Sălaj; după Matei, Băcuet-Crișan 2011). 8 – Sarasău-Zăpodie (jud. Maramureș; după Popa, Harhoiu 1989). 9 – Crăciunești-Mohelca (jud. Maramureș; după Popa, Harhoiu 1989). 10 – Bozânta Mică-Grind (jud. Maramureș). 11 – Vălenii Șomcutei-Ograda Budenilor (jud. Maramureș; după Stanciu 1992). 12 – Cheud-Sub hij (jud. Sălaj; după Culic, Băcuet-Crișan 2010). 13 – Mesteacăn-La parhon și Valea caselor (jud. Maramureș; după Iuga 1979 și Iuga 1980). 14 – Turulung-Vii-Hegyalja (jud. Satu Mare; după Stanciu, Bader 2003). 15 – Peleş-Liget (jud. Satu Mare). 16 – Noroieni pădure (jud. Satu Mare; după Stanciu 2003). 17 – Baba Novac (jud. Satu Mare; după Stanciu 2003). 18 – Carei-Stația de epurare (jud. Satu Mare; după Stanciu 2003). 19 – Margine-Poini (jud. Bihor; după Crișan, Marta *et al.* 2005). 20 – Marca-Primăria nouă (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan 2008). 21 – Drighiu-Tăul cucului, sit 29 (jud. Sălaj; după Cosma 2002 și Băcuet-Crișan 2014). 22 – Nușfalău-Țigoiul lui Benedek (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan 2004). 23 – Valcău de Jos-situl 83 (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan 2014). 24 – Pericei-Keller tag (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan D., Băcuet-Crișan S. 2000). 25 – Zalău-Valea răchisorii (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan S., Băcuet-Crișan D. 2003). 26 – Badon-La Răstignire (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan D., Băcuet-Crișan S. 2000). 27 – Zalău-Bul. M. Viteazul 104-106 (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan S., Băcuet-Crișan D. 2003). 28 – Mirșid-Pe luncă (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan 2014). 29 – Cuceu-Valea Bochii (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan 2006). 30 – Popeni-Racovă (jud. Sălaj; după Băcuet-Crișan 2014).

Cercetările arheologice de teren și sondele efectuate în anul 2011 în localitatea Mânău (județul Maramureș)

SORANA ARDELEANU

Cuvinte cheie: Mânău, monument funerar, artefacte, conac, biserica, cercetări arheologice

Keywords: Mânău, funerary monument, artefacts, manorhouse, church, archaeological research

În vara anului 2011 la solicitarea doamnei Maria Benedek - Andir și a soțului Teodor Andir¹, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie din Maramureș a organizat cercetarea arheologică din punctul Străjerul / Vidiazău situat în localitatea Mânău (magh. Monó), oraș Ulmeni (jud. Maramureș)² (Fig. 1/A). Cererea în vederea cercetării a avut ca punct de plecare interesul doamnei Maria Benedek - Andir pentru istoria locală și pentru o piatră funerară cu inscripție aflată pe dealul Străjerul sau Vidiazău, denumită de localnici "piatra lui Tholdy" (Fig. 3/A-B). Pe acest deal au fost sesizate mai multe pietre funerare: prima fiind cea amintită mai sus, cu câmp dublu pentru inscripție și blazoane încadrate cronologic cu aproximație în secolele XVIII - XIX și alte două încadrate în secolul XX (una dintre acestea este reprezentată în Fig. 6/B.). În imediata apropiere a acestora au fost sesizate gropi în pământ, intervenții care au fost făcute cu scopul de a verifica existența unei posibile comori. Autorii acestor intervenții neautorizate și o dată sigură la care au fost efectuate rămân două necunoscute³.

Istoricul satului Mânău, a familiilor nobiliare care au stăpânit terenurile și conacul din Mânău este prezentat în surse istorice și informative diverse⁴. Aceste mențiuni încep cu anul 1387 când satul aparținea cetății Arieșului, continuând de-a lungul istoriei cu o serie de schimbări sub diferite familii nobiliare, iar acum, în zilele noastre conacul aparține familiei Benedek - Andir care l-a cumpărat în 1995 și, ulterior, l-a restaurat.

Inscripția cu siguranță are legătură cu una dintre familiile nobiliare care au avut în proprietate conacul din Mânău. Piatra are câmp dublu destinat inscripției, pe fiecare jumătate în partea de sus figurând blazonul familiei. Se pot observa două benzi ce traversează pe verticală prin mijlocul pietrei și pe care ar fi inscripționați anii de datare în latină, din păcate am deslușit doar un M și un L. În partea dreaptă blazonul prezintă două animale afrontate care ar putea fi doi lei sau o sirenă⁵ și un leu, însă stadiul de conservare nu ne permite să afirmăm cu siguranță acest lucru. Sub acest blazon nu este inscripționat vreun text. În jumătatea stângă se păstrează doar un blazon fragmentar, care ar putea reprezenta o parte dintr-o aripă⁶ sau coadă de sirenă⁷. Sub acest blazon se găsește un text inscripționat în

¹ Familia Andir - Benedek a finanțat săpăturile arheologice din vara anului 2011.

² Echipa de cercetare arheologică a fost formată din Dan Pop - responsabil de șantier, Marius Ardeleanu și Raul Cardoso - arheologi ai Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș. Din echipa de cercetare au mai făcut parte Sorana Ardeleanu - voluntar, Andreea Pocol, Marie Cristine David, Marius Jurcă (Universitatea "Babeș Bolyai" Cluj-Napoca) și cinci persoane din satul Mânău. Număr autorizație de cercetare preventivă : nr. 1/A/17.06.2011.

³ Din informațiile adunate de la localnici, se pare că săpături neautorizate au fost efectuate în anii 1995-1996.

⁴ Mór 1904 și Vicsai 1999 sunt surse istorice monografice; apoi o altă sursă informativă este pagina scrisă de doamna Maria Benedek - Andir, care s-a documentat cercetând în Arhivele Naționale din Cluj-Napoca, Zalău și din Baia Mare: <http://www.transylvanianmanorhouse.com/index.php/ro/istoric> ; pentru genealogia familiei baronului Ferenc Wesselényi de Hadad putem accesa link-ul: <http://genealogy.euweb.cz/hung/wessel2.html>.

⁵ Blazonul unor membri ai familiei Wesselény de Hadad reprezintă o sirenă: <https://www.geni.com/people/Polyxena-Wessel%C3%A9nyi-de-Hadad/600000016554986324> (accesat în 14.01.2016).

<https://www.geni.com/people/R%C3%B3za-Wessel%C3%A9nyi/6000000025942013383> (accesat în 14.01.2016).

⁶ Ar putea fi blazonul familiei Losoncz care reprezintă un grifon cu o sabie și poziționat pe o coroană: <https://www.geni.com/people/B%C3%A9la-B%C3%A1nffy-de-Losoncz/6000000013790641983> (accesat în 16.01.2016).

maghiară. Starea de degradare avansată a inscripției ne-a permis doar descifrarea câtorva litere răslețe. Cu toate acestea din cele 22 de rânduri ale textului scris am descifrat câteva litere începând cu rândul 15. Există posibilitatea ca aici să figureze scris cuvântul "văduva" și fragmente din numele lui Aladár Szeredey de Szentháromság. Dacă interpretarea este corectă putem presupune fie că văduva îi dedică soțului "odihnă sufletească", fie că inscripția era pregătită ca piatră de mormânt pentru văduva acestuia.

Cunoaștem fragmente din istoria familiilor cărora le-a aparținut conacul din Mânău. O astfel de secvență istorică ce ar putea fi pusă în legătură cu inscripția în discuție, ar putea începe cu anul 1859, când Wesselenyi Farkas (1809-1870) devine proprietarul domeniului de la Mânău. Baronul și soția sa contesa Kendeffy Rozalia (1818-1877) au fost înmormântați în cimitirul din Hodod, iar domeniul din Mânău îi revine prin căsătorie, în 1868 fiicei lor Rozalia. Numele acesteia era Róza Josefa Mária, a fost născută la Cluj (Kolozsvár) în 1846 și a fost căsătorită cu Béla Bánffy de Losoncz (1831-1888). În actele parohiale figurează faptul că cei doi sunt principalii susținători ai bisericii din Mânău⁸. Rămasă văduvă se recăsătorește în 1891 cu Aladár Szeredey de Szentháromság (1851-1921). În 1921 a rămas văduvă a doua oară, în 1925 vinde întreaga proprietate de la Mânău lui Maiszner Josif, iar în 1926 își găsește liniștea, la 80 de ani, la Cluj⁹.

Printre localnici se credea că sub piatra aceea funerară s-ar fi ascuns o comoară, fapt care a dus de-a lungul timpului la efectuarea de săpături ilegale în acea zonă, ultimele de care știm au avut loc în anii 1995-1996. Aceste intervenții au dus din păcate la deteriorarea pietrei funerare prin mutarea succesivă a acesteia și poziționarea cu inscripția în sus. În jurul anilor 1990, János Némethi de la Muzeul Municipal Carei, aflat într-o vizită în localitate, a încercat să o protejeze poziționând-o cu inscripția în jos. Pe lângă procesul de eroziune exercitat de influența diverșilor factori naturali (ploaie, vânt, soare), inscripția a suferit și alte intervenții distructive umane, mai precis diverse scrijelituri peste textul inscripției. Starea de conservare precară a acestei inscripții nu ne permite să o datăm cu exactitate, putem însă presupune că are legătură cu contesa Róza Josefa Mária. Ar fi necesară conservarea într-o formă sau alta a pietrei funerare, fapt dificil datorită dimensiunilor și greutateii acesteia. Dimensiunile pietrei în vara anului 2011 erau de 1,55 m lungime și 1,05 m lățime maximă păstrată, iar grosimea era de 24 cm. Cu toate că marginile acesteia sunt destul de erodate, luând în calcul faptul că este piatră de calcar am încercat aproximarea greutateii acesteia, ajungând la o greutate minimă de o tonă. Ținând cont de aceste măsurători și calcule, mutarea acesteia ar putea produce fragmentarea ei, dar și abandonarea acesteia pe deal ar duce la ștergerea inscripției și a blazoanelor.

Ideile localnicilor legate de prezența unor comori în acest loc sunt alimentate foarte probabil și de faptul că în Mânău au fost descoperite de-a lungul timpului trei tezaururi monetare. Două dintre acestea au fost achiziționate de Muzeul Național Maghiar din Budapesta: unul alcătuit din 23102 de piese (groși și denari) datate între secolele XV-XVII și a fost descoperit înainte de 1875; al doilea tezaur monetar, datat secolul XVI, a fost descoperit înainte de 1882 și cuprinde 92 de piese (groși și denari). Un al treilea tezaur ar aparține unei colecții particulare din Baia Mare și are în componență monede de argint de secol XVII, descoperite în 1956 sau 1957 (groși și creițari)¹⁰. Alte descoperiri arheologice din acest areal sunt trei monede, găsite într-un vas de lut, recuperate fiind doar două: un denar emis în

⁷ Vezi nota 6.

⁸ Se face referire cel mai probabil la biserica ce aparținea conacului. Aceasta figurează și pe harta satului Mânău din 1869-1887 și este poziționată aproximativ în zona conacului. După cum se va observa în cadrul acestui articol am reușit să repunctăm pe hartă și pe teren la fața locului acest punct, obținând și câteva informații de la localnici.

⁹ Informații accesate pe link-urile: <http://www.transylvanianmanorhouse.com/index.php/ro/istoric> și <http://genealogy.euweb.cz/hung/wessel2.html> (accesat în 12.01.2016).

¹⁰ Kacsó 2011, 557-558 și Pap 2002, 104 informații despre primele două tezaururi, iar pentru al treilea tezaur Kacsó 2011, 557-558 citează ca sursă pe Sasy B. Nagy, *Egy aprópénzlelet Máramarosban*, *Az Érem* 60, 2004/1, 39-40.

timpul lui Antoninus Pius și altul din vremea lui Commodus. Această descoperire întâmplătoare s-a produs în timpul unor lucrări edilitare din localitatea Ulmeni¹¹.

Revenind la descoperirile din 2011, trebuie menționat faptul că satul Mânău se află la o distanță de 4 kilometri nord-vest de orașul Ulmeni. Cercetarea arheologică a zonei s-a concretizat într-o primă etapă prin identificarea pe teren a eventualelor puncte cu vestigii arheologice, efectuându-se periegeze în arealul dealului Străjerul. Acest deal denumit și Vidiazău (în maghiară Vigyázó) pe harta de la 1869-1887 (**Fig. 2/A.**) este situat în partea de nord a satului.

Proiectul de cercetare arheologică prevedea deschiderea a cinci secțiuni într-o zonă unde au fost efectuate măsurători geo-magnetice. În funcție de rezultatele cercetării arheologice acestea urmau să fie extinse sau restânse. Măsurătorile geo-magnetice au relevat existența unor anomalii sub forma unor pete negre așezate în șir pe buza sudică a terasei dealului Vidiazău. Atât măsurătorile geo-magnetice cât și descoperirea unor fragmente ceramice de factură antică¹², mai precis un fragment de toartă de vas de culoare cenușie, pastă fină, datat secolele II-IV p. Chr. (**Fig. 8/A.-B**) și zgură de fier pe latura sud-vestică a terasei au determinat efectuarea sondajelor arheologice.

Cercetările arheologice, desfășurate în perioada 01-13 august 2011, din localitatea Mânău, punct *Străjerul* (Vidiazău) s-au întins pe o suprafață de 52 mp care a fost excavată în întregime manual. Au fost trasate șase secțiuni orientate sud-nord, cu următoarele dimensiuni: SI- 6x2m; SII, SIII și SIV- 6x1m; SV-12x1,5m; SVI 2x2m. Poziționarea secțiunilor de la sud spre nord este următoarea: SII, SI, SIII, SIV, fiecare la distanță de câte 1 metru. SV se află la vest de SII cu un martor stratigrafic de 0,50 m. SVI este situată la circa 45 m vest de SII și SV, lângă o zonă cu tufişuri. Toate au fost documentate arheologic prin desene (**Fig. 7**) și fotografii (**Fig. 4, 5, 6**). S-a făcut și un plan al zonei și al amplasării secțiunilor (**Fig. 1/B.**).

Secțiunile SI – SV au fost trasate în zona în care, în urma cercetărilor geo-magnetice s-au observat acele anomalii menționate mai sus, iar SVI a fost trasată în zona unuia dintre cele două morminte de epocă modernă. În SVI au fost realizate lucrări de identificare-conturare, fără a fi excavată umplutura mormântului, datorită datei recente a acestuia demonstrată de artefacte moderne. Cu privire la conturarea gropii mormântului, aceasta s-a observat clară, fără urme de jefuire sau alte intervenții (**Fig. 6/B.**). Datarea acestuia în secolul XX a fost posibilă după forma pietrei de mormânt și după inventarul modern din fragmente de cărămizi, de sticlă spartă și a unui suport de lumânare din fontă, fapt care a dus la oprirea săpăturii în această secțiune la o adâncime de maxim 60 cm.

Stratigrafia secțiunilor este simplă și se prezintă în felul următor: sub un strat vegetal gros de circa 3-8 cm, se află un strat de 30-40 cm de pământ maroniu lutos, fără material arheologic; urmează apoi stratul de lut galben, curat, nepigmentat, steril din punct de vedere arheologic, din care s-a cercetat circa 5-20 cm.

În urma efectuării sondajelor arheologice s-a observat faptul că acele anomalii geo-magnetice sub formă de pete negre sunt de fapt urmele rădăcinilor unor copaci aflați pe marginea unei vechi alei existente în secolul XX, atunci când sunt datate și cele două morminte mai recente. Această concluzie este confirmată de lipsa unui nivel de cultură și a oricăror urme de vestigii arheologice, dar și de localnicii mai în vârstă care țin minte că atunci când erau copii exista acolo o alee cu pomi fructiferi și stejari, care ducea la cele două morminte, despre care credeau că sunt ale unor păstori care își petrecuseră viața împreună cu turmele lor pe dealurile acelea.

¹¹ Matei, Stanciu 2000, 83 (repertoriu -141. Ulmeni); Stanciu 1992, 181 (repertoriu -32. Ulmeni).

¹² Ardeleanu 2013, 159 – punctul 476 în repertoriu.

Cercetările de teren din 2011 au dus totodată și la redescoperirea locului unde se afla biserica domeniului Mânău, biserică ce apare reprezentată și în cadrul hărților militare¹³. Aceasta este situată în apropierea conacului, din ea păstrându-se azi doar fundațiile ce nu au fost distruse de terasările efectuate în perioada comunistă. Piatra din elevația acesteia a fost utilizată ca material de construcție de către localnici. Ruinele vechii biserici sunt acum acoperite de iarbă putându-se observa conturul zidurilor după culoarea mai deschisă a ierbii. O imagine destul de clară a ruinelor bisericii am putut surprinde de pe dealul Vidiazău (**Fig. 2/B.**). În împrejurimile conacului au fost efectuate periegheze descoperindu-se materiale medievale între care fragmente mici de cahle nesmălțuite cu motive vegetale și altele smălțuite cu smalt verde, tot cu ornament vegetal (**Fig. 8/C.**). Aceste fragmente au fost găsite în livada de meri din fața conacului. Trebuie să ținem cont de terasarea livezii din perioada comunistă, ceea ce înseamnă că fragmentele medievale au fost împăștiate pe întreaga suprafață a teraselor.

Cercetările arheologice din satul Mânău de pe dealul Străjerul / Vidiazău ne certifică faptul că pe acest deal s-au descoperit elemente de epocă romană, mai precis o toartă de vas; că există posibilitatea ca inscripția de secol XVIII – XIX să fi avut o capelă mică sau construcție din cărămidă pentru a comemora pe cineva din familiile nobiliare proprietare ale conacului, construcție distrusă de timp și intervenții neautorizate; au fost înmormântate cel puțin două persoane în secolul XX. De asemenea, în preajma conacului, au fost evidențiate elemente care demonstrează prezența locuirii în zonă în epocă medievală, precum și ruinele bisericii domeniului nobiliar.

¹³ Hărțile militare din anii 1763-1787 (The First Military Survey) - vezi link-ul : <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?layers=osm%2C1%2C73&bbox=2587527.172252715%2C6018369.745632976%2C2594406.504798381%2C6021799.857277274> (accesat în 14.01.2016), cât și cele din 1869-1887: http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/?layers=osm%2C8&bbox=2586958.6718548443%2C6019521.078371522%2C2593838.0044005103%2C6022951.19001582 - Third Military Survey (accesat în 14.01.2016).

Literatura

- Ardeleanu 2013 M. Ardeleanu, *Dacii din zona Tisei Superioare (sec. I a.Chr. – sec. II p. Chr)*, teză de doctorat - manuscris, Cluj-Napoca, 2013.
- Kacsó 2011 C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, Baia Mare, 2011, vol. I-II.
- Matei, Stanciu 2000 Al. V. Matei, I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II-IV p. Chr.) în spațiul nord-vestic al României*, Zalău – Cluj-Napoca, 2000.
- Pap 2002 Francisc Pap, *Repertoriul numismatic al Transilvaniei și Banatului secolele 11-20. Despre circulația monetară în Transilvania și Banat secolele 11-20*, Cluj-Napoca, 2002.
- Stanciu 1992 I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.H. și mileniul I d.H. în județul Maramureș*, EphemNap2, 169-272.
- Vicsai 1999 Vicsai János, Monó. În: Szilágysági magyarok, Kriterion, 1999, 438-442. (<http://szilagysag.eloerdely.ro/telepulesek/mono> accesat în 20.02.2016).
- Mór 1904 Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája: Szilágy vármegye törvényhatósági bizottságának megbízásából*, 1904, Vol. 6, (<http://mek.niif.hu/04700/04750/html/384.html> <http://mek.niif.hu/04700/04750/html/index.html>, accesate în 20.02.2016).

Archaeological field investigations and surveys carried out in 2011 in Mânău (Maramureș County)

(Abstract)

Archaeological surveys made in 2011 in the village of Mânău brought extra historical information, although the archaeological excavation on Străjerul hill (Vidiazău) certifies only a few elements. On this hill, at least two people were buried in the 20th century, and the 18th-19th century inscription with blazons may have had a small chapel or brick construction to commemorate someone from the noble families of the manor, construction which has been destroyed by time and unauthorized interventions. I consider a viable theory that the funerary monument belonged to Rózei Josefa Mária, a theory based on several letters deciphered on inscriptions, on the rather poorly preserved blazes and on the history of the noble families who owned the manor. The adjoining researches bring to light fragments from the history of the village, such as the rediscovery of the place of the church that belonged to the manor, as well as elements demonstrating the presence of living in the area in medieval times (fragments of cahles, the treasures mentioned in the literature) and elements of Roman Period on the Străjerul Hill.

List of illustrations

Fig. 1. A. Mânău village from Maramureș County - geographical position. **B.** The plan of the SI - SVI sections located on Vidiazău/Străjeru hill, Mânău village.

Fig. 2. A. Map of the Mânău village in 1869-1887 with mention of the Vidiazău hill (from <http://mapire.eu/en/map> - accessed on 14.01.2016). **B.** The Mânău manor and the walls of the old church now demolished and hidden by the grass in the mansion garden.

Fig. 3. A. The funeral monument with inscriptions and blazons framed chronologically in the 18th and 19th centuries. **B.** Detail of the monument - the blazoans.

Fig. 4. A. Section I. **B.** Section II.

Fig. 5. A. Section III. **B.** Section IV.

Fig. 6. A. Section V. **B.** Section VI.

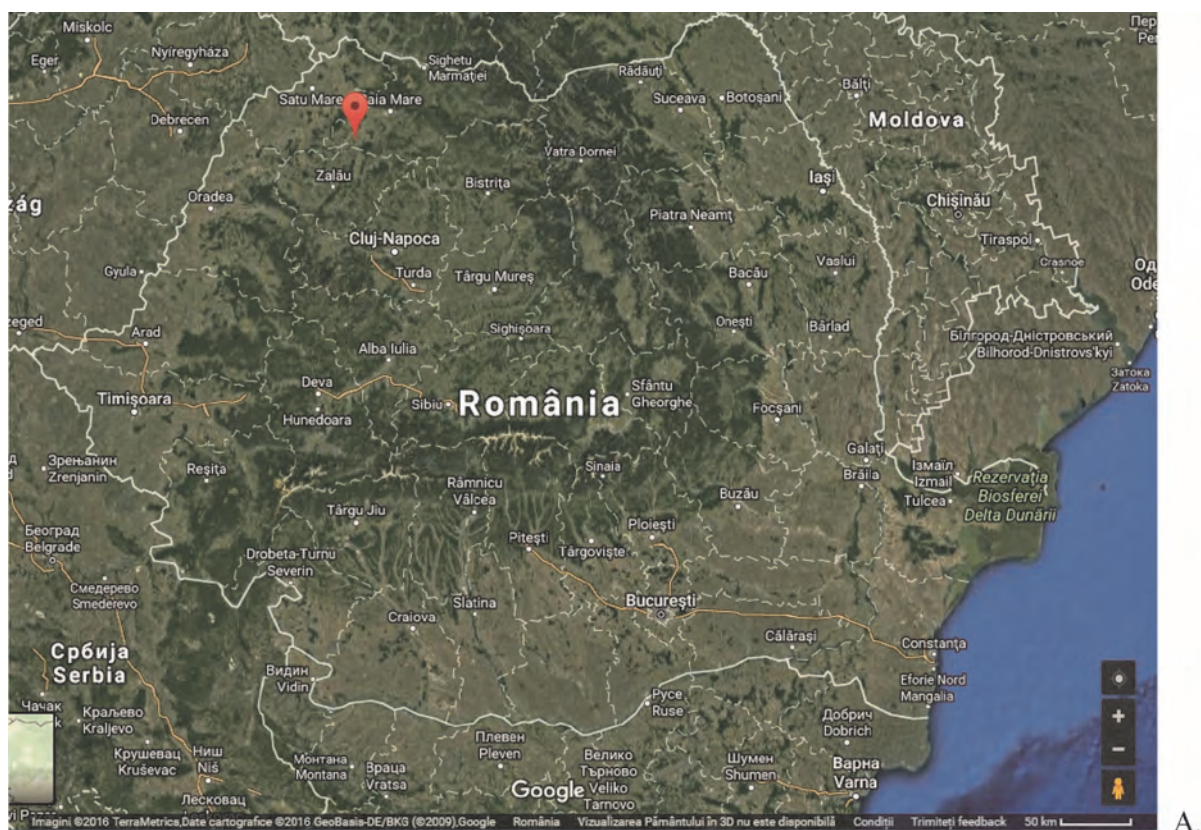
Fig. 7. A. Section I Western profile. **B.** Section I Northern profile. **C.** S Section II Western profile. **D.** Section II Nordic profile. **E.** Section III Western profile. **F.** Section III Nordic profile. **G.** Section IV Western profile. **H.** Section IV Nordic profile. **I.** Section V Western profile. **J.** Section V Nordic profile. Legend: a - vegetal layer, b - brown earth layer, c - yellow clay layer.

Fig. 8. A-B. The handle of on Roman Period jar. **C.** Fragments of Medieval Cahles.

Fig. 9. The image of the Străjerul/Vidiazău hill view from the manor.

Sorana ARDELEANU

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
soranatz@yahoo.com

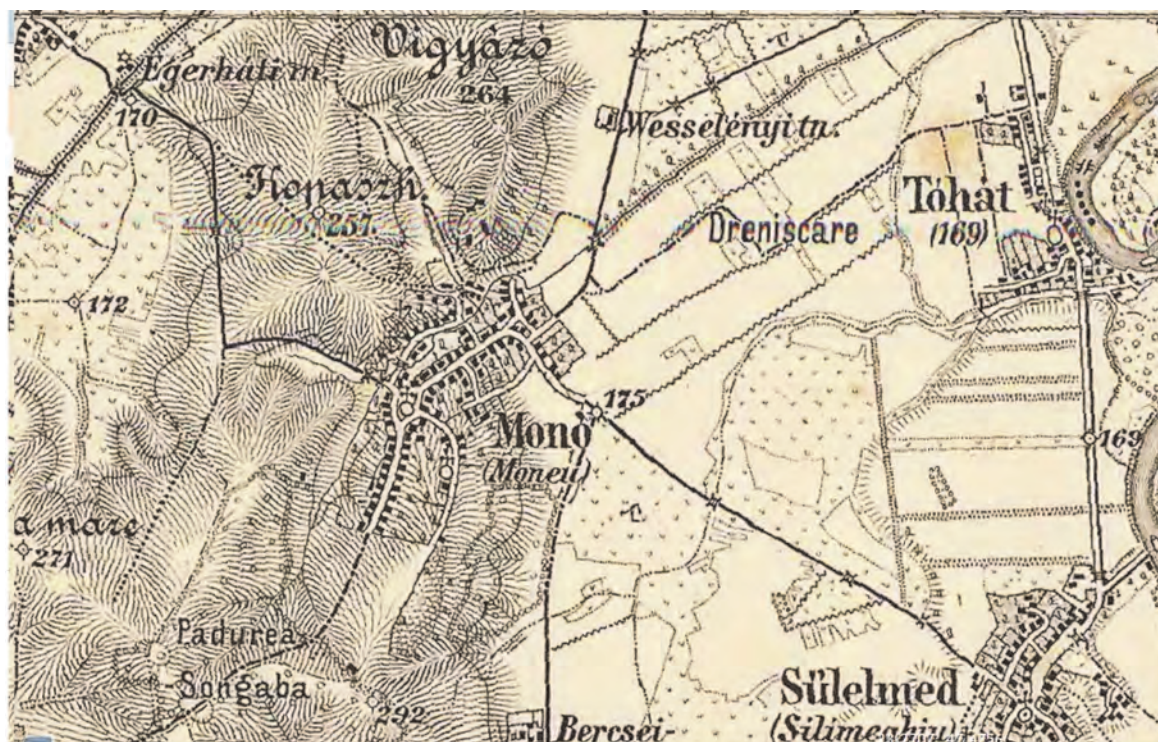
A.

B.

Fig. 1. A. Satul Mănău din județul Maramureș - poziția geografică.

B. Planul secțiunilor SI - SVI poziționate pe dealul Vidiazău din satul Mănău.

A.

B.

Fig. 2. A. Harta Mânăului la 1869-1887 cu menționarea dealului Vidiazău (de pe: <http://mapire.eu/en/map> – accesat în 14.01.2016).

B. Conacul din Mânău și zidurile vechii biserici acum dărâmate și ascunse de iarba din grădina conacului.

A.

B.

Fig. 3. A. Monumentul funerar cu inscripție și blazoane încadrat cronologic în secolele XVIII – XIX.
B. Detaliu al monumentului – blazoanele.

A.

B.

Fig. 4. A. Secțiunea I. B. Secțiunea II.

A.

B.

Fig. 5. A. Seciunea III. B. Secțiunea IV.

A.

B.

Fig. 6. A. Secțiunea V. B. Secțiunea VI.

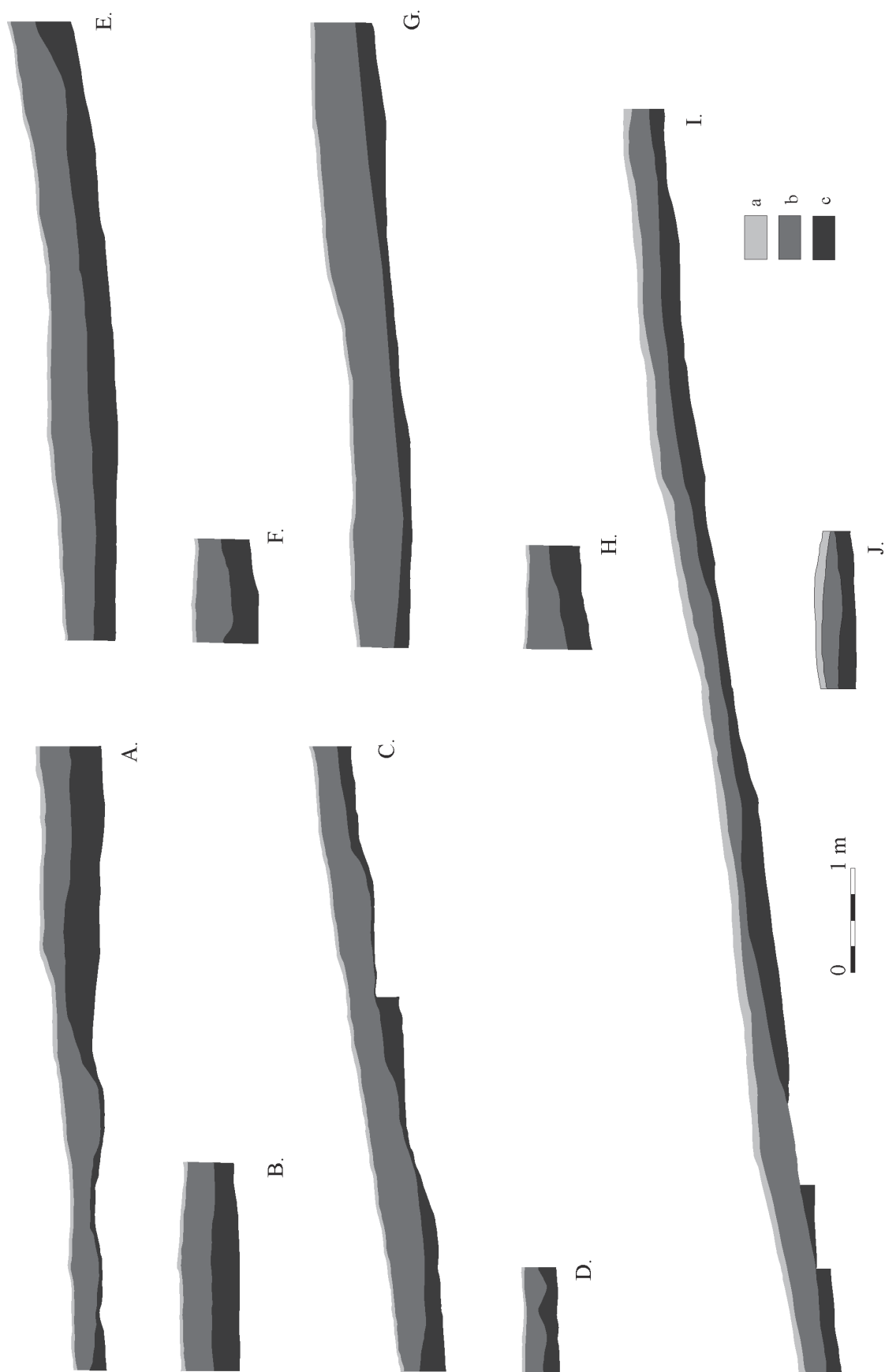

Fig. 7. A. SI profil vestic. B. SI profil nordic. C. SII profil vestic. D. SII profil nordic. E. SIII profil vestic. F. SIII profil nordic. G. SIV profil vestic. H. SIV profil nordic. I. SV profil vestic. J. SV profil nordic. Legenda: a - strat vegetal, b - strat de pământ maroniu, c - strat de lut galben.

Fig. 8. A-B. Toarta vasului de epocă romană. C. Fragmente de cahle medievale.

Fig. 9. Imaginea dealului Străjerul (Vidiazău) vedere de la conac.

Tabăra de arheologie experimentală pentru copii *Omnis Barbaria* (ediția I)¹

MARIUS ARDELEANU

Cuvinte cheie: tabără, arheologie, ceramică, zale, țesut.

Keywords: camp, archaeology, pottery, chain mail, weaving.

În ultimii 15 ani în România, la fel ca și în multe alte țări europene, a crescut interesul unor arheologi și pasionați de istorie în vederea reconstituirii unor artefacte sau fenomene existente în trecut. Fie că este vorba de aspecte teoretice² sau practice, precum reconstituirea unor locuințe³, ateliere⁴, gropi ritualice⁵, unelte⁶, piese de armament și echipament militar⁷, de ceramică⁸, cioplirea pietrelor funerare cu tehnici romane⁹ sau altele direcții de cercetare prin experiment¹⁰, toate acestea se desfășoară în scopul cunoașterii unor aspecte ale istoriei care altfel ar rămâne necunoscute cercetătorilor sau publicului larg.

Există mai multe modalități de promovare a istoriei, una dintre ele fiind și *reenactmentul* istoric¹¹. Acesta poate oferi participanților șansa de a "*evada în fenomenele din trecut, un spațiu departe de prezent*"¹². Chiar dacă uneori este văzut sau practicat ca *hobby*, distracție sau o modalitate de petrecere a timpului liber¹³, acesta ar trebui să reprezinte în primul rând o activitate educațională¹⁴.

Proiectul de cercetare arheologică a sitului de la Bozânta Mică "*Grind*" (jud. Maramureș) a fost inițiat în anul 2008 de către Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș în colaborare cu Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca. A avut inițial ca principale obiective cercetarea integrală a sitului, salvarea, protejarea, conservarea,

¹ O versiune în limba engleză a acestui articol, mult mai restrâns ca text și imagini, va apărea în *ExarcJournal Digest I/2017*, 24-26.

² Sima 2002, 77-82; Barbu 2015, 779-793.

³ Cotiuga, Cotoi 2004, 337-351; Cotiugă 2009, 303-342; Lazăr, Ignat, Stan, Moldoveanu, Rădulescu 2012, 55-79.

⁴ Ardeleanu 2012, 72-73.

⁵ Ardeleanu 2015, 59-96.

⁶ Barbu 2007, 47-97; Barbu, Barbu 2014, 497-551; Tencariu, Alexianu, Cotiuga, Vasilache, Sandu 2015, 118-131; Crandell, Ionescu, Mirea 2015, 6.

⁷ Borangic 2007-2008, 44-62; Borangic 2013, 821-836; Borangic 2014, 35-67; Borangic, Marcu, Barbu, 2015, 115-170; Ardeleanu 2016, 653-672.

⁸ Cotoi 2012, 151-158.

⁹ Zăgreanu 2010, 361-363.

¹⁰ Bodi 2007, 89-97; Crandell 2007, 1-10; Buzea, Cotruță, Briewing 2008, 67-78; Barbu 2012, 73-74; Buzea 2012, 139-150; Mazăre, Lipot, Cădan 2012, 159-168; Borangic, Barbu 2013, 22-47; Ilie, Mărgărit 2015, 231-240; Mirea 2015, 179-191; Torcică 2015, 219-230 (lista lucrărilor ce abordează arheologia prin experimente nu s-a dorit a fi exhaustivă; am enumerat doar câteva lucrări recente în domeniu pentru a expune varietatea abordărilor).

¹¹ "orice încercare de a reconstitui un eveniment istoric sau o anumită perioadă istorică" (Petersson 2010, 75). Un termen similar cu *reenactment*-ul este și *living history*, sintagmă ce poate fi interpretată în diferite moduri. J. Anderson o definește ca fiind "*simularea vieții în alt timp*", subliniind și faptul că o parte importantă a acesteia este "*arheologia experimentală*" sau "*experimentele imitative care reproduc procedee originale...în scopul de a testa teorii ale comportamentului cultural din trecut*" (Anderson 1984, 87). Există o anumită ambiguitate în jurul utilizării acestui termen. Unii îl utilizează în sens larg, precum J. Anderson, iar alții au tendința de a-l utiliza cu referire la activitățile asociațiilor de reconstituire istorică. Chiar și în cadrul acestor asociații/grupuri există unele variante în înțelegerea acestui termen. Unii participanți fac diferență între termenii de *living history* (termeni utilizați pentru a descrie re-crearea vieții de zi cu zi) și *reenactment*, termen utilizat în special pentru reconstituirea anumitor bătălii.

¹² Groot 2006, 392.

¹³ Hunt 2004, 387-403.

¹⁴ Coles, Armstrong 2008; Pentru opinii privind valoarea educațională a *reenactmentului* (pentru elevi sau pentru public) a se vedea și <http://www.freepatentsonline.com/article/Childhood-Education/74691773.html> (accesat în 14.09.2015) și <http://publichistory.humanities.uva.nl/blog/historical-reenactment-playtime-or-education/> (accesat în 16.09.2015).

restaurarea și valorificarea complexă a rezultatelor, toate acestea urmând să contribuie la mai buna cunoaștere a epocii bronzului, epocii romane și perioadei medieval timpurii din bazinul inferior a Lăpușului. Situl arheologic de la Bozânta Mică – *Grind* a fost descoperit în anul 1992 în urma unor cercetări de suprafață efectuate de dr. Ioan Stanciu¹⁵. Cu această ocazie au fost descoperite numeroase fragmente ceramice datând din epoca bronzului, epoca romană și medieval timpurie¹⁶. Primele cercetări arheologice sistematice au fost desfășurate în anul 2009, urmate apoi, an de an, de alte șase campanii de cercetare (2010-2015).

În ultimii ani mai mulți membri ai Asociației Culturale Omnis Barbaria au fost prezenți pe șantierul arheologic de la Bozânta Mică, punctul *Grind*, participând la cercetările sistematice desfășurate aici, dar și la unele experimente arheologice¹⁷. Asociația și-a început activitatea în vara anului 2013 ca răspuns la necesitatea de a scoate în evidență importanța patrimoniului istoric și cultural din regiunea nord-vestică a României. Cea mai mare parte a membrilor asociației au o veche experiență în domeniul reconstituirilor istorice, unii dintre ei participând la numeroase proiecte, evenimente, acțiuni educative și culturale, ca membri sau colaboratori ai unor muzee sau asociații de reconstituire istorică. De la înființare, activitățile asociației s-au axat atât pe cele cu caracter strict științific, cât și pe cele cu caracter de popularizare a istoriei și arheologiei.

În vederea promovării sitului arheologic și al activităților de cercetare desfășurate la Bozânta Mică, Asociația Culturală Omnis Barbaria a desfășurat în anul 2015, în perioada 19 – 25 iulie, în cadrul Proiectului Educațional Internațional „DISCOVERY-DESCOPERĂ LUMEA!”, în colaborare cu Raio Press (București) și Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș la situl arheologic de la Bozânta Mică – *Grind* și la sediul muzeului băimărean, prima ediție a „*Taberei de arheologie experimentală pentru copii*”. În cadrul acesteia, 40 de elevi de la Școala Gimnazială nr. 149 din București (clasele V-VIII) au cunoscut tainele meseriei de arheolog, au învățat cum se confecționa ceramica lucrată cu mâna și la roata olarului, au deprins meșteșugul țesutului la războiul vertical, au experimentat procesul confecționării unei cămăși din zale de fier și au putut testa piese de echipament militar și civil, replici după cele existente în antichitate.

Programul taberei a fost împărțit pe zile, astfel încât să fie cât mai variat și mai bine organizat. Prima zi de activități a fost dedicată atelierului „*Micul Arheolog*”. Copiii, însoțiți de patru profesori (Dorin Motohon, Ionica Vasile, Diana Moț și Iuliana Mitrache) și cinci arheologi (Sorana Ardeleanu, Ancuța Bobîna, Dan Pop, Bogdan Bobîna și Marius Ardeleanu) au desfășurat timp de o zi, la situl arheologic de la Bozânta Mică-*Grind*, activități specifice muncii de arheolog. Le-au fost prezentate, iar apoi au experimentat ei înșiși, împărțiți în patru grupe, metodele prin care se identifică, cercetează și documentează un șantier arheologic. Pentru început, pentru a înțelege cum se identifică un sit arheologic, au participat la acțiuni de cercetare de suprafață (*periegheză*, Fig. 1/1). Apoi s-a ales pentru desfășurarea atelierului o suprafață de 2 x 20 m¹⁸ (Fig. 1/2). S-au format patru echipe, fiecare echipă având câte 10 elevi și o suprafață de lucru de 10 m² (Fig. 1/3, Fig. 2, Fig. 3). După descoperirea primelor fragmente ceramice eleviilor le-au fost explicate metodele prin care se face documentarea materialelor descoperite de ei prin descriere, fotografie și desen arheologic

¹⁵ Matei, Stanciu 2000, 37, nr. 29/47.

¹⁶ Kacsó 2003, 109; Stanciu 2003, 257; Pop 2005 (2008), 72.

¹⁷ Ardeleanu 2015, 59-96.

¹⁸ Suprafața de lucru cu elevii a fost trasată exact peste secțiunea SI/2014, suprafață cercetată integral în campania arheologică din anul 2014 (CCA 2015). Pentru simularea cercetării arheologice, la o adâncime de 10-20 cm, au fost amplasate fragmente ceramice atipice descoperite în stratul arabil în SI/2014. La sfârșitul atelierului „*Micul Arheolog*” toate fragmentele ceramice au fost recuperate.

(Fig. 4). De asemenea le-au fost explicate și etapele ulterioare descoperirii pieselor arheologice (împachetarea, înregistrarea, conservarea și depozitarea lor¹⁹).

A doua zi de lucru cu elevii a avut ca temă modelarea lutului cu mâna și realizarea unor forme ceramice la roata olarului. Ziua a debutat printr-o vizită la sediul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș unde au fost parcurse expozițiile de bază ale muzeului. În acest fel, elevii, beneficiind de un ghidaj specializat, au putut vedea unde ajung piesele ceramice descoperite pe un șantier arheologic și s-au familiarizat cu diferite civilizații ale antichității. După o scurtă prezentare despre tehnicile de modelare, decorare și ardere a ceramicii lucrate cu mâna și la roată, pe șantierul arheologic de la Bozânta Mică, elevii, împărțiți în două grupe, au reușit să modeleze forme ceramice lucrate la roată (coordonati de olarul Raul Crăciun; Fig. 5), imitații după cele găsite pe șantierul arheologic și au confecționat măști la atelierul de modelat din lut (coordonati de Andreea Șchiopu, profesoară de arte plastice la Liceul de Arte din Baia Mare; Fig. 6).

Atelierul de țesut la război vertical după model antic s-a desfășurat în ce-a de a treia zi de activități. Acesta a avut loc la sediul Muzeului și a implicat, pentru început, o incursiune în istoria firului de lână, de la lâna de la oaie până la cămașa finită. Au fost explicate toate metodele de producere, preparare, prelucrare a firului de lână, apoi elevii, împărțiți în șase grupuri, au avut ocazia să testeze lucrul la patru războaie de țesut manual de tip antic (vertical). Aceste războaie de țesut au avut caracteristici diferite, în funcție de destinația finală a materialului țesut: de la cel mai mic, fără greutate din lut, la două mai mari, unul cu greutate din lut și unul fără, până la un război de țesut vertical, cu greutate din lut, având lățimea materialului țesut de 1,6 m (Fig. 7-8). De asemenea fragmentele de țesătură lucrate la războaiele de țesut verticale (cele mai mici) au fost cusute și legate cu brâuri de lână confecționate de ei (Fig. 9).

În paralel cu atelierul de țesut, cusut și confecționat brâuri din lână s-au desfășurat atelierul de lucru de confecționat o cămașă de zale din fier și de probare de costume militare și civile antice (replici). În cadrul atelierului de confecționat zale din fier, elevii au parcurs toate etapele confecționării unei astfel de piese de echipament militar: bobinarea sîrmei pe o tijă, tăierea și prinderea manuală a zalelor (Fig. 10). La atelierul de probat echipamente militare antice au îmbrăcat și testat câteva tipuri de armuri și piese de echipament militar existente în perioada antichității (coifuri, scuturi, armuri și diferite tipuri de piese de armament; Fig. 11).

În vederea promovării activităților din cadrul taberei, la sediul Muzeului a fost vernisată o expoziție temporară (deschisă pentru vizitare în perioada 24 iulie - 15 decembrie 2015). În cadrul expoziției au fost prezentate, în trei vitrine, piesele realizate de elevi în cadrul atelierelor de ceramică lucrată la roata și modelaj în lut, de cusut, țesut și împletit. Au fost expuse, de asemenea, și cele patru războaie de țesut verticale folosite de elevi, atelierul de confecționat cămașă de zale din fier, precum și piesele de armament prezentate și probate în timpul taberei (Fig. 12-14). Pe pereți, prin intermediul unor fotografii realizate de Zamfir Șomcutean au fost prezentate diferite aspecte din timpul atelierelor de lucru (Fig. 13/1-2).

Scopul acestei tabere a fost de a oferi participanților (Fig. 15) posibilitatea să descopere, prin intermediul arheologilor de la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, membrilor și voluntarilor Asociației Culturale Omnis Barbaria, tainele unor civilizații ce au existat în antichitate pe teritoriul actualului județ Maramureș, să participe activ la lucrările specifice unui șantier arheologic și să se inițieze în diferite tehnici și meșteșuguri antice prin intermediul unor ateliere de arheologie experimentală.

¹⁹ În cadrul taberei, alături de arheologii mai sus menționați, au participat și Zamfir Șomcutean (conservator) și Dorian Ghiman (restaurator), ambii de la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș.

Literatura

- Anderson 1984 J. Anderson, *Time Machine: The world of living history*, Nashville, 1984.
- Ardeleanu 2012 M. Ardeleanu, *Construirea unui cuptor dacic de ars ceramica – arheologie experimentală la Medieșu Aurit, jud. Satu Mare*, în: V. Cotiugă, Ș. Caliniuc (Eds.) *Second ArheoInvest Congress, Interdisciplinary research in archaeology*, Iași, 2012, 72-73.
- Ardeleanu 2015 M. Ardeleanu, *Gropile patrulate cu pereții lutuiți și arși de la Bozânta Mică– Grind (jud. Maramureș). Cercetare și experiment arheologic / Rectangular pits with clay-coated and burnt walls from Bozânta Mică– Grind (Maramures County). Research and archaeological experiment*, *Marmatia* 12, 2015, 59-96.
- Ardeleanu 2016 M. Ardeleanu, *Linothorax Project*, în: D. Micle, A. Stăvilă, C. Oprean, S. Forțiu (Eds.) *ArheoVest IV: In Honorem Adrian Bejan. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, Szeged, 2016, 653-672.
- Barbu 2007 M. Barbu, *Arheologie experimentală. Confectionarea uneltelor preistorice din piatră cioplită*, *Sargetia* XXXV, 2007, 47-97.
- Barbu 2012 M. Barbu, *Experimental archaeology: bone and horn processing during the Roman period*, în: V. Cotiugă, Ș. Caliniuc (Eds.) *Second ArheoInvest Congress, Interdisciplinary research in archaeology*, Iași, 2012, 73-74.
- Barbu 2015 M. Barbu, *Considerații privind arheologia experimentală și reconstituirea istorică. Studiu de caz: Antichitatea dacică și romană*, în: S. Forțiu, A. Stăvilă (Eds.) *Arheovest III – In Memoriam Florin Medeleț – Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, Szeged, 2015, 779-793.
- Barbu, Barbu 2014 M. Barbu, M. Barbu, *Arheologie experimentală. Confectionarea și utilizarea grattoir-ului în preistorie*, în: S. Forțiu, A. Cîntar (Eds.) *Simpozion ArheoVest, Ediția a II-a: In Honorem Gheorghe Lazarovici, Interdisciplinaritate în Arheologie*, Szeged, 2014, 497-551.
- Bodi 2007 G. Bodi, *Experiments with Salt Crystallization*, în: D. Monah, G. Dumitroaia, O. Weller, J. Chapman (Eds.) *L'exploitation du sel à travers le temps*, *MemAntiq* XVIII, 2007, 89-97.
- Borangic 2007-2008 C. Borangic, *Falx dacica II. Tentativă de reconstituire*, *NEMVS* II-III, 2007-2008, 44-62.
- Borangic, 2013 C. Borangic, *Arheologie experimentală. Pumnul de tip sica*, în: A. Stăvilă, D. Micle, A. Cîntar, C. Floca și S. Forțiu (Eds.) *ArheoVest, Nr. I: In Memoriam Liviu Măruia, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, Szeged, 2013, 821-836.

- Borangic 2014 C. Borangic, *Valoarea ipotetică a echipamentelor unui senior al războiului din lumea dacică*, BCȘS 20, 2014, 35-67.
- Borangic, Barbu 2013 C. Borangic, M. Barbu, *Incursiune în fenomenul ecvestru geto-dacic. Studiu de caz: zăbala de tip tracic*, Acta Centri Lucusiensis, 1B/2013, 22-47.
- Borangic, Marcu, Barbu, 2015 C. Borangic, M. Marcu, M. Barbu, *Reconstrucția unui scut din epocă dacică. Considerații de ordin istoric, tactic și structural*, ActaMP XXXVII, 2015, 115-170.
- Buzea, Cotruță, Briewig 2008 D. Buzea, M. Cotruță, B. Briewig, *Arheologieexperimentală. Construirea unei instalații de foc (vatră) după modelul celor descoperite la Păuleni Ciuc-Ciomortan 'Dâmbul Cetății', jud. Harghita*, Angustia12, 2008, 67-78.
- Buzea 2012 D. Buzea, *The Exploitation of Rocks Salt using wooden troughs. An Archaeological Experiment conducted at Beclean - Băile Figa (Bistrița-Năsăud County, Roumania)*, în: V. Cotiugă, Ș. Caliniuc (Eds.) *Interdisciplinarity Research in Archaeology. Proceedings of the First Archaeoinvest Congress*, BAR International Series 2433, Oxford, 2012, 139-50.
- Coles, Armstrong 2008 J. Coles și P. Armstrong, *Living history: learning through re-enactment (paper presented at the 38th Annual SCUTREA Conference, 2-4 July 2008, University of Edinburgh)* (de pe <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/172304.pdf> - accesat în 14.09.2015).
- Cotiugă 2009 V. Cotiugă, *Experimental archaeology: The Burning of the Chalcolithic Dwellings*, în: V. Cotiugă, F.A. Tencariu, G. Bodi (Eds.) *Itinera în Praehistoria. Studia in Honorem Magistri Nicolae Ursulescu Quito et Sexagesimo Anno*, Iași, 2009, 303-342.
- Cotiugă, Cotoi 2004 V. Cotiugă, O. Cotoi, *Parcul arheologic experimental de la Cucuteni*, în: M. Petrescu-Dîmbovița, M. C. Văleanu (Eds.) *Cucuteni-Cetățuia. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XIV, Piatra Neamț, 2004, 337-51.
- Cotoi 2012 O. Cotoi, *The Cucutenian Painted Pottery. An Archaeological experiment at Cucuteni (Iași County, Romania)*, în: V. Cotiugă, Ș. Caliniuc (Eds.) *Interdisciplinarity Research in Archaeology. Proceedings of the First Archaeoinvest Congress*, BAR International Series 2433, Oxford, 2012, 151-158.
- Crandell 2007 O. Crandell, *'Fire' Cracked Rocks - An Archaeological Experiment*, Corviniana 10, 2007, 1-10.
- Crandell, Ionescu, Mirea 2015 O. Crandell, C. Ionescu, P. Mirea 2015, *Tools used in ceramics production during the Neolithic and Chalcolithic: Examples from Teleorman County, Romania*, Acta Mineral. Petrogr. Abstr. Ser. 9, 2015, 6.
- Groot 2006 J. de Groot, *Empathy and Enfranchisement: Popular Histories, The*

- Journal of Theory and Practice Vol. 10, No 3, 2006, 391-413.
- Hunt 2004 S.J. Hunt, *Acting the part: 'living history' as a serious leisure pursuit*, Leisure Studies 23/4, 2004, 387-400.
- Ilie, Mărgărit 2015 A. Ilie, M. Mărgărit, *Valorificarea experimentului științific din punct de vedere muzeologic. Studiu de caz: atelierul educațional 'Podoabele preistorice în lumea modernă/La valorisation de l'expérimentation scientifique en muséologie. Etude de cas: l'atelier éducatif 'Les parures préhistoriques dans le monde moderne', Buletinul Muzeului Județean Teleorman – Seria Arheologie 7, 2015, 231-240.*
- Kacsó 2003 C. Kacsó, *Noi descoperiri Suci de Sus și Lăpuș în nordul Transilvaniei*, Marmatia 7/1, 2003.
- Lazăr, Ignat, Stan, Moldoveanu, Rădulescu 2012 C. Lazăr, T. Ignat, S. Stan, K. Moldoveanu, F. Rădulescu, *Beyond the Archaeological Imagination. Observations about Kodjadermen-Gumelnița-Karanovo VI Architecture based on a study of Experimental Archaeology*, Mediterranean Archaeology and Archaeometry 12 (2), 2012, 55-79.
- Matei, Stanciu 2000 A. Matei, I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II-IV p.Chr.) în spațiul nord-vestic al României*, Zalău – Cluj-Napoca, 2000.
- Mazăre, Lipot, Cădan 2012 P. Mazăre, Șt. Lipot, A. Cădan, *Experimental study on the use of perishable fibre structures in Neolithic and Eneolithic Pottery*, în V. Cotiugă, Ș. Caliniuc (Eds.) *Interdisciplinarity Research in Archaeology. Proceedings of the First Archaeoinvest Congress*, BAR International Series 2433, Oxford, 2012, 159-168.
- Mirea 2015 P. Mirea, *Arheologie experimentală la Muzeul Județean Teleorman – o evaluare/Experimental Archaeology at Teleorman County Museum – an assessment*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman – Seria Arheologie 7, 2015, 179-191.
- Petersson 2010 B. Petersson, *Travels to identity. Viking rune carvers of today*, Lund Archaeological Review 15-16, 71-86.
- Pop 2005 (2008) D. Pop, *Câteva considerații privind stadiul cercetării culturii Suci de Sus și a grupului Lăpuș*, StComSatuMare 22/1, 2005 (2008), 61-92.
- Sima 2002 D. Sima, *Principii metodologice privind arheologia experimentală*, Arhiva Someșană – Seria a III-a/I, 2002, 77-82.
- Stanciu 2003 I. Stanciu, *Descoperiri medievale timpurii din județele Satu Mare și Maramureș. Date noi, observații și opinii referitoare la ceramica medievală*, Marmatia 7/1, 2003, 257-279.
- Tencariu, Alexianu, Cotiuga, Vasilache, Sandu 2015 F.A. Tencariu, M. Alexianu, V. Cotiuga, V. Vasilache, I. Sandu, *Briquetage and salt cakes: an experimental approach of a prehistoric technique*, Journal of Archaeological Science 59, 2015, 118- 131.
- Torcică 2015 I. Torcică, *Prelucrarea fibrelor vegetale în cadrul reconstituirilor arheologice/Vegetable fibre processing in archaeological*

reconstructions, Buletinul Muzeului Județean Teleorman – Seria Arheologie 7, 2015, 219-230.

Zăgreanu 2010

R. Zăgreanu, *Roman Stonework: An Archaeological Experiment*, Angustia14, 2010, 361-363.

Surse online:

<http://www.freepatentsonline.com>

<http://www.leeds.ac.uk>

<http://publichistory.humanities.uva.nl>

The Omnis Barbaria Experimental Archaeology Camp for Children – first edition

(Abstract)

Like in many other European countries, during the past 15 years, Romania has seen an increased interest by archaeologists and history enthusiasts towards the reconstruction of artefacts and certain phenomenal aspects of the past. There are several ways to promote history, one of them being historical re-enactment, a phenomenon that appeared in Romania in the past decade. The Omnis Barbaria Cultural Association began its activity in the summer of 2013, in response to the need to highlight the importance of the historical and cultural heritage of the north-western region of Romania. Most of the members of the association have previous experience in historical reconstruction, some of them taking part in numerous such-like events, along with educational and cultural projects as members or collaborators of some museums or re-enactment groups. Since it was founded, the association's activities have been focused both on the scientific and popularization aspects of history and archaeology.

The archaeological site of Bozânta Mică *Grind* point (Maramureș County, Romania) was discovered in 1992 as a result of a field surface research conducted by Dr. Ioan Stanciu. The archaeological research project in Bozânta Mică was initiated in 2008 by the Maramureș County Museum of History and Archaeology, in collaboration with the Institute of Archaeology and Art History from Cluj-Napoca. The first systematic excavations were carried out in 2009, followed, year after year, by other research campaigns (2010-2015).

In order to promote the archaeological site and research activities held at Bozânta Mică, the Omnis Barbaria Cultural Association, in collaboration with Raio Press and the Maramureș County Museum of History and Archaeology, conducted the first edition of the "*Omnis Barbaria experimental archaeology Camp for Children*", between the 19th to 25th July 2015, as part of the International Educational Project "*Discovery-Discover the World!*". This was held at the archaeological site of Bozânta Mică (Maramureș County, Romania) and at the headquarters of Maramureș County Museum of History and Archaeology (Baia Mare, Maramureș County). Within this project, 40 pupils hailing from Secondary School no. 149 from Bucharest were thought the basics of the profession of an archaeologist, including how to manufacture hand-built and wheel-thrown pottery, the art of vertical loom weaving, and also experienced how to manufacture historical iron chain mail shirts.

The camp program was divided by days, in order to be as varied and well organized as possible. The first day was dedicated to the activities of the "*Little Archaeologist*" workshop.

Children, accompanied by four teachers (Dorin Motohon, Ionca Vasile, Diana Moț, and Iuliana Mitrache) and five archaeologists (Sorana Ardeleanu, Ancuța Bobîna, Dan Pop, Bogdan Bobîna, and Marius Ardeleanu), went for a day trip to the Bozânta Mică-Grind archaeological site and learnt activities related to the archaeologist profession. The children were first presented with, and then experienced for themselves, methods of identifying, investigating and documenting an archaeological site: the children took part in a field surface survey on the archaeological site, conducted an archaeological systematic research and then documented, through photography and drawing, archaeological ceramics discovered by them. They were also thought about the later stages of archaeological research of the pieces discovered: pottery conservation and storage.

The second day's theme was the making of hand-built and wheel-thrown pottery. The day started with a visit to the archaeological exhibitions of the Maramureș County Museum of History and Archaeology. In this way the pupils could benefit from a specialised guide, learning how the ceramic pieces discovered on the archaeological site were created and they were also familiarised with various aspects of different ancient civilizations. After a short presentation about modelling, decorating and firing techniques of hand-built and wheel-thrown pottery, at the archaeological site of Bozânta Mică, the pupils were divided into two groups. Some pupils managed to shape wheel-thrown pottery forms (coordinated by a local potter, Raul Vasile), some of them imitations of those found on the archaeological site, whilst at the hand-built workshop they modelled masks from clay (coordinated by Professor Andreea Șchiopu from the Fine Arts School of Baia Mare).

The vertical loom workshop, after antique models, was held at the Museum on the third day of activities and included an overview of the history of wool yarn from sheep's wool to the finished shirt. An explanation of all the methods of production, preparation, and processing of the wool thread was presented, then, students had the opportunity to test the work at four vertical looms (antique type). Also, fragments of fabric made on the vertical looms were sewn and bound with woollen girdles made by them. In parallel with this, the chain-mail knitting workshop, where they made fragments of chain-mail out of iron wire, and the workshop where replicas of ancient military and civilian equipment were tested, were held.

In promoting the activities of the camp, a temporary exhibition was opened at the Museum from the 24th of July to the 15th of December 2015. The exhibition contained pieces made by the students during the workshops, including hand-built and wheel-thrown pottery, sewing, weaving and stitching materials. The four vertical looms used by the students, the chain mail shirt workshop, and the armours and weapons presented and tested during the camp were also exhibited. Different aspects of the archaeological camp were also presented through photographs taken by Zamfir Șomcutean.

The purpose of this camp was to help the participants (secondary school pupils and teachers) to discover and experience snippets of civilization that existed in Antiquity on the current territory of the Maramureș county. Archaeologists from the Maramureș County Museum of History and Archaeology, along with members and volunteers from the Omnis Barbaria Cultural Association, helped the participants to be actively involved in the organised workshops related to an actual archaeological site, by being introduced to different techniques and crafts, through experimental archaeology and other activities.

List of illustration

Pl. 1: The Little Archaeologist workshop. 1 - The field surface survey; 2 - The area chosen for the workshop; 3 - Making of the teams.

Pl. 2: The Little Archaeologist workshop - the teams.

Pl. 3: The Little Archaeologist workshop - the first discoveries.

Pl. 4: The Little Archaeologist workshop Atelierul "Micul Arheolog" - documentation of the discovered materials.

Pl. 5: The wheel-thrown pottery workshop.

Pl. 6: The hand-built clay masks workshop.

Pl. 7: Types of vertical loom used by participants.

Pl. 8: Images from the vertical loom workshop.

Pl. 9: The vertical loom workshop - making the woollen girdles.

Pl. 10: The chain-mail knitting workshop.

Pl. 11: The Ancient Military Equipment Testing Workshop.

Pl. 12: Images from the temporary exhibition dedicated to the camp activities.

Pl. 13: Images from the temporary exhibition dedicated to the camp activities.

Pl. 14: Images from the temporary exhibition dedicated to the camp activities.

Pl. 15: The participants of the first edition of the "Omnis Barbaria experimental archaeology Camp for Children".

Marius ARDELEANU

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

ardeleanumarius@yahoo.com

1.

2.

3.

Fig. 1: Atelierul "Micul Arheolog". **1** - Cercetarea de suprafață;
2 - Zona aleasă pentru desfășurarea atelierului; **3** - Formarea echipelor de lucru.

1.

2.

3.

Fig. 2: Atelierul "Micul Arheolog" - echipele de lucru.

1.

2.

3.

Fig. 3: Atelierul "Micul Arheolog" - primele descoperiri.

1.

2.

3.

4.

5.

Fig. 4: Atelierul "Micul Arheolog" - documentarea materialelor descoperite.

1.

2.

3.

Fig. 5: Atelierul de modelat forme ceramice lucrate la roata olarului.

Fig. 6: Atelierul de modelat măști din lut.

1.

2.

3.

4.

Fig. 7: Tipuri de războaie de țesut utilizate în cadrul "Atelierului de țesut".

1.

2.

3.

4.

Fig. 8: Imagini de la "Atelierul de țesut" la războiul de tip antic (vertical) .

1.

2.

3.

Fig. 9: "Atelierul de țesut" - confecționarea brăurilor din lână.

Fig. 10: Atelierul de confecționat armură de zale din fier.

Fig. 11: Atelierul de probare și testare echipamente militare antice.

1.

2.

3.

Fig. 12: Imagini din sala expoziției temporare dedicate activităților din cadrul taberei.

Fig. 13: Imagini din sala expoziției temporare dedicate activităților din cadrul taberei.

1.

2.

3.

Fig. 14: Imagini din sala expoziției temporare dedicate activităților din cadrul taberei.

Fig. 15: Participanții la prima ediție a „Taberei de arheologie experimentală pentru copii”.

Refugiați din Maramureș în județul Făgăraș după Dictatul de la Viena

CONSTANTIN BĂJENARU

Cuvinte cheie: refugiați, jud. Maramureș, jud. Făgăraș, dictatul de la Viena, autorități, instituții.

Keywords: refugees, Maramureș County, Făgăraș County, dictate, authorities, institutions.

Unul dintre momentele dramatice din istoria României, cauzat de deciziile arbitrare adoptate în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, s-a petrecut la sfârșitul verii anului 1940, fiind precedat, însă, de răpirea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herța de către Uniunea Sovietică (la 28 iunie același an) și urmat de cea a Cadrilaterului de către Bulgaria (la 7 septembrie 1940).

Astfel, deși aflată în stare de neutralitate, României îi era impus la 30 august de țările Axei – Germania nazistă și Italia fascistă –, Dictatul de la Viena, prin care Ardealul de Nord era cedat pe seama Ungariei. Prin așa-zisul "arbitraj", fără a se ține seama de considerentele istorice, demografice, etnice sau de altă natură, România, izolată pe plan internațional și ducând lipsă de credibilitate, a fost obligată să cedeze aproximativ jumătate din teritoriul Transilvaniei (42.243 km²) în favoarea vecinului revizionist¹, cu o populație de 2.389.000 locuitori², dintre care aproape jumătate erau români (49,2%) și numai 38,1% maghiari.

Renunțarea forțată la această fâșie de pământ românesc, alături de consecințele teritoriale, demografice, economice, politice și militare ce au urmat, a condus la un real și dureros refugiu al unei bune părți a populației românești de aici în interiorul noilor granițe impuse României, situație care a creat instituțiilor statului multiple probleme organizatorice, financiare. Prin prevederile Dictatului din capitala Austriei au fost afectate inclusiv demografic, parțial sau total, 11 județe interbelice – Bihor, Ciuc, Cluj, Maramureș, Mureș, Năsăud, Odorhei, Satu Mare, Sălaj, Someș și Trei Scaune; o parte dintre refugiați și expulzați au primit găzduire în județul Făgăraș.

Privirea este îndreptată în mod special către cei proveniți din Maramureșul de astăzi, încercând să creionez o stare de fapt, impregnată de durere, dramatism și nu numai, îndeosebi pe baza statisticilor, corespondenței, cererilor, memoriilor ș.a., privitoare la refugiații din Ardealul de Nord în județul Făgăraș, care se regăsesc la Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale, Fond *Prefectura județului Făgăraș (1916-1949). Serviciul Administrativ*.

Imediat după 30 august 1940, statul român a început evacuarea tuturor instituțiilor și structurilor militare, judecătorești, administrative și universitare existente în zona cedată. Cu toate acestea, numai după abdicarea silită a regelui Carol al II-lea, la 6 septembrie 1940, și investirea generalului Ion Antonescu cu puteri depline în stat s-au luat deciziile esențiale în privința repelierii instituțiilor evacuate și a rezolvării problematicei refugiaților și expulzaților.

Din acest punct de vedere al relocării instituțiilor, din documente reiese că, alături de unele din domeniul justiției, în Făgăraș a fost strămutată și Prefectura județului interbelic Maramureș, cu reședința la Sighet, incluzând aici atât funcționari, cât și arhiva³.

Conform articolului trei al "arbitrajului", teoretic trebuia evitat fenomenul refugiuului, precizându-se că cetățenii români "care în ziua de azi își au apartenența în teritoriul cedat Ungariei, dobândesc fără altă modalitate cetățenia maghiară, ei sunt îndreptățiți ca în 6 luni să opteze

¹ Teritoriul cedat reprezenta aproximativ 15% din suprafața României (cf. Trebici 1996, 55).

² Trebici 1996, 49.

³ Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale (în continuare, SJBvAN), Fond *Prefectura județului Făgăraș (1916-1949). Serviciul Administrativ*, dos. nr. 874/1940, f. 77.

pentru cetățenia română. Persoanele care fac uz de acest drept de opțiune trebuie, în termen de un an, să părăsească teritoriul statului ungar, fiind preluate de România". Optanții puteau să-și ducă cu sine averea mobilă, iar pe cea imobilă să o lichideze, suma rezultată din tranzacție aparținându-le; în cazul nereușitei lichidării, urmau a fi despăgubiți de Ungaria, care trebuia să sprijine "mărinimos" transferul lor⁴. Pe de altă parte, articolul 5 prevedea că Ungaria "își asumă o îndatorire solemnă în a trata și pune în toate privințele pe picior de egalitate cu toți cetățenii săi maghiari persoanele care, în virtutea acestei hotărâri de arbitraj, dobândesc cetățenia maghiară și aparțin poporului român"⁵.

Refugiul românilor din Maramureș, îngrijorați la rândul lor de efectele imediate sau ulterioare ale cedării Ardealului de Nord, a reprezentat un fenomen cu desfășurare largă, materializat prin mișcări de populație care au afectat atât destine individuale, cât și colective. Cauza principală a constituit-o recrudescența comportamentelor extremiste ale autorităților maghiare și în consecință singura soluție salvatoare, în special pentru intelectualitate – care-și simțea amenințată nu doar demnitatea, ci și siguranța fizică –, a reprezentat-o refugiul.

Prima etapă a acestui fenomen (31 august - 13 septembrie) s-a desfășurat, cu excepția masacrelor de la Treznea și Ip (ambele în județul Sălaj), sub semnul normalității și al calmului, ea fiind planificată și coordonată conform prevederilor Dictatului și înțelegerilor din cadrul Comisiei mixte româno-maghiare de la Oradea.

Cea de-a doua debuta la 14 septembrie 1940, odată cu ocuparea întregului teritoriu cedat de către autoritățile maghiare, când își fac apariția incidentele și teroarea generalizată. Într-un raport al autorităților către I. Antonescu se consemna că până la 25 noiembrie se refugiaseră din Ardealul de Nord circa 100.000 de oameni, dar se recunoștea, totuși, că numărul exact nu putea fi indicat decât cu ocazia unui recensământ general⁶.

Una dintre problemele administrative extrem de importante care necesita o tranșare rapidă a reprezentat-o soluționarea chestiunilor de natură socială, economică, juridică, culturală și școlară ale refugiaților. În consecință, pentru monitorizare și rezolvare, statul român a înființat pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, prin Decretul-Lege nr. 3.127 din 14 septembrie 1940, *Comisariatul General al Refugiaților din Nordul Transilvaniei*⁷, căruia i-a fost alocat un buget de 50 milioane lei. Alături de competențele amintite, acesta mai avea ca atribuție și repartizarea populației refugiate pe teritoriul țării, urmărind și realizând integrarea acesteia "în viața națională, ținând seama de profesiunea fiecărui refugiat"⁸. Prin articolul 8 se mai preciza că atât autoritățile publice, cât și instituțiile particulare, erau obligate să execute deciziile Comisariatului și să înlănească misiunea acestuia, punându-i la dispoziție toate informațiile privitoare la problemele refugiaților și personal tehnic și de specialitate.

Județelor gazdă le-au fost alocate fonduri în scopul întreținerii cel puțin decente a acestora, iar o altă preocupare majoră a constat în plasarea în diverse locuri de muncă. De asemenea, în teritoriu au fost înființate Birouri pentru Refugiați, care funcționau pe lângă prefecturi; la Făgăraș s-a constituit *Biroul Refugiaților din Teritoriile cedate Ungariei*.

Sosirea primilor refugiați din Maramureș în județul Făgăraș este consemnată în data de 3 septembrie 1940, coincidând cu venirea refugiaților din celelalte județe afectate⁹. O situație a sosirii refugiaților în perioada septembrie 1940 - februarie 1943, cuprinzându-i numai pe cei menționați în raportările existente (98 persoane), se prezintă astfel (vezi **Anexa**):

⁴ Giurcă 2000, 233; Manoilescu 1991, 296.

⁵ Giurcă 2000, 234; Manoilescu 1991, 296.

⁶ Giurcă, Bar 2011, 121.

⁷ În 18 martie 1941, prin Decretul-Lege nr. 680, acest organism a fost contopit cu *Comisariatul Refugiaților din Basarabia și Nordul Bucovinei*, formând *Comisariatul General al Refugiaților* (cf. *Monitorul Oficial*, CVIV, Partea I-a, nr. 65/18 martie 1941).

⁸ *Monitorul Oficial*, CVIII, Partea I-a, nr. 215/16 septembrie 1940, p. 1-2.

⁹ SJBvAN, *fd. cit.*, f. 2.

- 1940: septembrie – 19 refugiați, octombrie – 13, noiembrie – 1;
- 1941: februarie – 8, martie – 6, aprilie – 2, noiembrie – 2, decembrie – 1;
- 1942: februarie – 1, aprilie – 3, mai – 2, iunie – 1, iulie – 5, august – 2, septembrie – 1;
- 1943: februarie – 3.

Totuși, trebuie precizat că pentru aproximativ o treime din totalul refugiaților nu se specifică data sosirii.

Pe de altă parte, în ceea ce privește distribuția pe localitățile de proveniență (34) a acestora, rezultă următoarea situație (vezi **Anexa**):

- câte 20 de refugiați: Sighet (aproximativ 25% din total);
- 6 refugiați: Moisei;
- 5 refugiați: Baia Mare, Budești, Strâmtura;
- 4 refugiați: Bârsana, Ocna Șugatag, Strâmbu-Băiuț, Vișeu de Sus;
- 3 refugiați: Borșa, Hoteni, Săcel, Vișeu de Jos;
- 2 refugiați: Firiza de Sus (azi, localitate componentă a municipiului Baia Mare), Poienile de sub Munte, Sarasău, Satulung, Vad, Vișeu de Mijloc;
- 1 refugiat: Baia Sprie, Bontăieni, Bușag, Copalnic, Cuhea, Fărcașa, Giulești, Ieud, Iza, Poiana Porcului (azi, Fântânele), Rona de Sus, Rozavlea, Săliștea de Sus, Săpânța, Tăuții de Jos;

- într-un caz se precizează locul de muncă (Prefectura), dar respectivul având probabil domiciliul în Sighet, iar în altul doar județul.

Majoritatea acestora se refugiaseră încă de la început cu familiile, alții și-au reîntregit familiile la Făgăraș, dar au fost și cazuri în care membrii au rămas despărțiți. Aici trebuie să amintesc că nu se poate omite din context realitatea că unii dintre ei erau făgărășeni sau din alte județe transferați sau plecați cu serviciul în Maramureș ori stabiliți acolo, care s-au retras pe meleagurile natale sau în caz de forță majoră, neavând alte opțiuni, în județul Făgăraș.

Conform surselor arhivistice, situația socio-profesională a celor 81 de români refugiați, nominalizați (ceilalți 17 fiind înregistrați doar ca membri de familie), avea următoarea structură (vezi **Anexa**):

- funcționari ai statului (în toate domeniile): 29, reprezentând 35,8% din total, printre care se regăseau un pretor de plasă, șapte notari, un profesor, patru învățători, un medic, patru jandarmi și polițiști, trei în domeniul finanțelor ș.a.;
- aplicați în agricultură: 20, reprezentând 24,7% (în categorie intrând proprietari de pământ, lucrători diverși, argați ș.a.);
- casnice: 9 (11,2%);
- muncitori în industrie: 8 (9,9%);
- elevi și ucenici: 4 (4,9%);
- pensionari: 3 (3,7%);
- servitori: 2 (2,4%);
- militari: 1 (1,2%);
- domeniu nenominalizat: 5 (6,2%).

În marea lor majoritate, refugiații au fost aplicați la diverse servicii ori slujbe, acolo unde autoritățile locale au considerat că era mai mare necesitate, fie în domeniile intelectuale, fie în cele exclusiv fizice. Însă, înainte de a fi plasați din oficiu, aceștia erau chestionați dacă au o preferință pentru o profesie sau localitate anume în care doresc să lucreze.

Fără tăgadă, ca și în cazul refugiaților din celelalte județe, majoritatea intelectualilor dorea să practice meseria de bază (notari, pretori, învățători etc.) pe raza județului Făgăraș, dar în situația de imposibilitate s-au mulțumit și cu posturi în alte județe. Însă au existat și excepții, după cum se observă în cazul celor cinci maramureșeni (reprezentând 6,2% din total) care s-au mutat în județul Hunedoara (doi la Petroșani și trei la Vulcan), care aveau profesii non-intelectuale.

În privința plasamentului pe teritoriul județului, documentele indică următoarele (vezi **Anexa**): cea mai mare parte a refugiaților din Maramureș a fost găzduită în orașul Făgăraș – 53 persoane (reprezentând 65,4%) –, în cazul a 14,8% nu este precizată plasarea, iar 11 refugiați au fost distribuiți în alte zece localități: doi în Arpașu de Jos și câte unul în Beclean, Cincu, Comăna de Sus, Dridif, Porumbacu de Jos, Râușor, Streza-Cârțișoara, Vaida-Recea și Veneția de Jos.

Dacă în cazul celor care locuiau în spațiul rural nu este consemnată nici o plasare la vreun loc de muncă, în privința celor din Făgăraș sunt precizate doar șase astfel de cazuri: fostul pretor al plasei Iza aplicat la Prefectură, un notar la Biroul Refugiaților și patru refugiați la Fabrica de Explozivi, a cărei conducere cerea frecvent Comisariatului General sau Prefecturii forță de muncă dintre refugiați. De pildă, la începutul lui octombrie 1940 erau solicitați 15-20 de zidari calificați pentru finalizarea anumitor construcții, care să-i înlocuiască pe zidarii maghiari care s-au "*retras în teritoriul predat Ungariei*"¹⁰.

Unii refugiați puteau primi de la autoritățile județului un ajutor financiar variabil (300-750 lei), "*sumă cu care urmează a fi pus în drepturi*"¹¹, însă exclusiv în situațiile în care erau lipsiți total de mijloace de subzistență. Prin două articole (18 și 19) ale legii de înființare a Comisariatului General se specifica și suspendarea acestor ajutoare în situația în care refugiații fuseseră plasați într-un loc de muncă și refuzaseră ori a celor care dădeau dovadă de "*purtări rele sau se transformă în agitatori*"¹².

În sprijinul tuturor refugiaților au venit mai multe instituții locale, după cum indică o adresă către prefecți a Subsecretariatului de Stat al Colonizării și Populației Evacuate, din 8 octombrie 1940, prin care se cerea ca, "*în vederea simplificării și ușurării operațiunilor de ajutorare a refugiaților*", toate fondurile colectate de instituții să fie întrebuințate exclusiv "*la opera de asistență, ajutor și plasare*" a acestora¹³.

S-a evidențiat în special Comitetul Județean de Patronaj al Operelor Sociale, care iniția periodic colecte de bani în județ, folosite în beneficiul refugiaților. De asemenea, într-un raport din aprilie 1944, același Comitet anunța funcționarea în subordinea sa a 28 de cantine aflate pe teritoriul județului, în care serveau masa aproximativ 560 de refugiați zilnic, la care se mai adăugau două în Făgăraș (în care erau hrăniți 500-700 de refugiați, unii contra cost) și trei amenajate în gările din Șercaia, Voila și Arpașu de Jos¹⁴.

Dintre celelalte instituții din județ implicate în sprijinirea refugiaților mai amintim: *Crucea Roșie*, *Societatea Femeilor Ortodoxe*, *Societatea Femeilor Greco-Catolice*, *Societatea Principele Mircea*, *Protopopiatul Ortodox*, *Vicariatul Greco-Catolic*, *Primăria Făgăraș*, *Poliția Făgăraș*, *Garnizoana Militară* și *Secția de Pompieri Făgăraș*¹⁵.

Copiii de vârstă școlară ai refugiaților și-au continuat în marea lor majoritate studiile în instituțiile de învățământ din Făgăraș sau din localitățile în care au fost găzduiți. În acest sens, notarul Teodor Halacu, refugiat din Budești-Maramureș, menționa că fiul său fusese înscris și trecuse examenul de admitere la Liceul *Radu Negru*, iar fiica la Gimnaziul de Fete, ambele din Făgăraș¹⁶.

Din alte acte răzbat informații și despre faptul că viața în oraș era "*exagerat de scumpă*" și refugiații nu se puteau întreține onorabil¹⁷, iar alteori apar descrieri ale acestora privind cauzele care i-au determinat să lase totul în urmă și să ia calea pribegiei. Spre exemplu, într-o cerere adresată Prefecturii pentru a fi aplicat într-un notariat din județ, Constantin Popescu

¹⁰ *Ibidem*, dos. nr. 891/1941, f. 57-58.

¹¹ *Ibidem*, f. 11.

¹² *Monitorul Oficial*, CVIII, Partea I-a, nr. 215/16 septembrie 1940, p. 2.

¹³ *SJBvAN*, *fd. cit.*, f. 51.

¹⁴ *Țara Oltului*, IV, nr. 8/1944, Făgăraș, p. 3.

¹⁵ *SJBvAN*, *fd. cit.*, f. 91.

¹⁶ *Ibidem*, f. 30.

¹⁷ *Ibidem*, dos. nr. 874/1940, f. 30.

Gradea, refugiat din Strâmtura, consemna dramatismul situației familiale: "(...) sunt notar din anul 1933, definitiv, sunt căsătorit, am doi copii, unul de 10 ani și unul de 5 ani, am fost transferat în anul 1938 din jud. Ialomița în comuna Strâmtura, jud. Maramureș, pentru interese naționale ale Statului, de către Ministerul de Interne, în locul unui notar ungar, cu care ocazie mi-am lichidat gospodăria ce aveam în Ialomița, înjghebându-mi alta nouă în noul post din Maramureș.

Acum însă datorită vitregiei soartei, neputându-mi salva nimic din modesta-mi gospodărie, neputând scăpa de furia ungarilor care urmăreau răzbunarea asupra celor care au fost numiți în locul lor, decât cu hainele de pe noi, am rămas întreaga familie săraci, lipiți pământului, mi s-a năruit astfel toată truda muncii, tot ce am putut acumula până la vârsta mea de 38 ani, în modul cel mai cinstit.

(...) Prin încredințarea postului, ce cu multă căldură și respect solicit în județul D-voastră, sper că mi-aș putea reface mai ușor, măcar în parte, gospodăria distrusă, deoarece având în natură locuință de la comună (oraș-n.n.), nu aș mai fi nevoit să rup din salariul meu modest pentru a plăti chiria pentru locuință, rămânându-mi astfel salariul numai pentru întreținerea familiei"¹⁸.

Un alt maramureșean, șofer refugiat din Sighet, solicita prefectului un ajutor financiar motivând că era "lipsit de mijloace de existență, nemaiaovând niciun ban, și acum îmi cere și chiria pentru locuință și sunt provocat a evacua locuința"¹⁹. Tot din Sighet, trei foști lucrători la Uzina Electrică, doi electricieni și un mecanic, expulzați "fără nici un ban" solicitau la rândul lor ajutor financiar, fiecare dintre aceștia "fiind flămând și neavând pe ce să cumpăr o bucată de pâine pentru astâmpărarea foamei"²⁰; toți au primit sprijinul scontat.

Pentru rezolvarea situației locative și alimentare a refugiaților, Prefectura a căutat în permanență soluții viabile. De pildă, la 2 octombrie 1940, prefectul solicita poliției întocmirea unui tablou complet cu locuințele din oraș disponibile, cu specificarea camerelor mobilate²¹, și tot atunci Crucea Roșie era înștiințată că i se atribuisese un spațiu pe seama cantinei speciale a refugiaților, iar pentru căminul refugiaților îi fusese destinat localul Primăriei²².

La începutul anului următor autoritățile locale constatau "starea deplorabilă" a multor refugiați și spre a veni în ajutorul lor au dat dispoziții pentru angajarea unora la Fabrica de Explozivi, iar a altora la muncile agricole de primăvară, însă până la plasare erau orientați către cantina Crucii Roșii²³, pentru care primeau bonuri de masă gratuite. Alteori, Primăria Făgăraș solicita lucrători îndeosebi la serviciul salubrității, ca măturători²⁴.

Într-un raport comun al Prefecturii și Biroului Refugiaților înaintat în 12 iunie 1943, se răspundea unui chestionar expediat de Comisariatul General, la cerința expresă a mareșalului I. Antonescu, din care se desprind alte informații interesante.

În primul rând faptul că, prin Oficiul de închiriere și Biroul Refugiaților, celor plasați în Făgăraș li se asiguraseră locuințe igienice și corespunzătoare, cu încăperi suficiente, iar celor plasați ca servitori și lucrători agricoli în mediul rural li se acordaseră locuințe gratuite. Toți cei apți de lucru fuseseră plasați îndeosebi la Fabrica de Explozivi și Nitramonia din Făgăraș, cu excepția funcționarilor publici. Cu toate acestea, remunerația era modestă (6-7.000 lei), fiind inechitabilă în raport cu viața scumpă existentă, afectând îndeosebi familiile numeroase. Cei din mediul rural, ca lucrători agricoli aveau o remunerație mai bună, însă nu li s-a putut arenda teren din cauza insuficienței acestuia.

Relativ la standardul de viață, se menționa că acesta se situa la un nivel inferior în raport cu cel al localnicilor, excepția constituind-o lucrătorii agricoli, dar ambele categorii aveau și un lucru în comun: lipsa accentuată de îmbrăcăminte și încălțăminte. De asemenea, se arăta că starea sanitară a adulților era bună, dar cea a minorilor lăsa de dorit.

¹⁸ Ibidem, f. 29.

¹⁹ Ibidem, f. 44.

²⁰ Ibidem, f. 106-107, 109.

²¹ Ibidem, f. 110.

²² Ibidem, f. 111.

²³ Ibidem, dos. nr. 891/1941, f. 14-15.

²⁴ Ibidem, f. 20.

Refugiații erau considerați buni cetățeni, fiind "*elemente de ordine*" care "*se integrează în munca generală*", excepțiile fiind foarte puține.

Pe de altă parte, pentru ușurarea situației refugiaților, autoritățile județene propuneau câteva măsuri viabile:

- fabricile angajatoare să le acorde prime de ajutorare sau îmbrăcăminte și încălțăminte din "*profiturile mari ce le realizează*", având în vedere și "*ruinarea*" sănătății acestora prin permanenta inhalare de gaze;
- pentru funcționarii comunali se preconiza ca din uiumul morilor să li se acorde cerealele necesare întreținerii familiilor, deoarece nu au pământ ca localnicii și procurarea alimentelor se realiza la prețuri de speculă cu "*sume fantastice*";
- solicitarea în avans a sumei de 300.000 lei pentru ajutorarea familiilor cu mulți membri, întreținerea copiilor la școli, asistența medicală, costul meselor copiilor fără părinți și a celor inapți de muncă²⁵.

Din cele înfățișate, rezultă că primirea și găzduirea refugiaților din Maramureș, care suferiseră drame individuale sau colective, în județul Făgăraș, a constituit o acțiune de durată, cu multe aspecte de dificultate și complexitate. Se remarcă, totuși, efortul constant al autorităților din județ și al celorlalți factori responsabili în soluționarea favorabilă a tuturor problemelor cu care s-au confruntat refugiații și expulzații din Maramureș și celelalte județe afectate de Dictatul de la Viena. De asemenea, este evidentă și solidaritatea cu aceștia a locuitorilor din localitățile în care au fost plasați.

Transilvania de Nord a revenit în granițele României la sfârșitul anului 1944, eliberată de armata română, situația fiind consfințită prin Conferința de Pace de la Paris. După câțiva ani de peregrinări, refugiații și expulzații români din această zonă se puteau întoarce, îndeosebi cei originari de aici, la casele și gospodăriile părăsite în caz de forță majoră.

²⁵ *Ibidem*, dos. nr. 1.082/1944, f. 28-31.

Literatura

- Trebici 1996 Vl. Trebici, *Pierderile teritoriale din vara anului 1940: bilanț demografic*, ActaMN 32/II, 1996, 49-61.
- Giurcă 2000 I. Giurcă, *Anul 1940. Drama României Mari*, București, 2000.
- Manoilescu 1991 M. Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie-august 1940*, București, 1991.
- Ciurcă, Bar 2011 I. Giurcă, D. Bar, *Aspecte generale și specifice privind refugiații din teritoriile cedate în anul 1940*, Angustia 15, 2011, 115-124.

The refugees from Maramureș in Făgăraș County after Dictate of Wien

(Abstract)

The state of belligerency always had some of the worst consequences. Amongst them were also included population deployments – willful (refuge), expulsion or deportation – which affected especially the assaulted countries. Although, being in a state of neutrality at that moment, neither Romania was kept safe from such a situation after Dictate of Wien (30 August 1940), recording forced concession Northern Transylvania to Hungary.

For the moment, the concern is directed towards the refugees from Maramureș, who found shelter inclusively in Făgăraș County. The authorities from Făgăraș County permanently took the necessary measures to support the unfortunates, giving them houses or other accommodations, jobs, medical assistance, taking the children in schools and other things. To all these it was added the voluntary aid of the citizens from all the 11 localities in which the refugees were hosted.

Only in the late autumn of 1944, when Northern Transylvania returned between the borders of Romania, after more or less than four years of pilgrimage, the refugees and expelled people from this area could finally go back to their abandoned homes and households.

Constantin BĂJENARU
Muzeul Țării Făgărașului "Valer Literat", Făgăraș.
bjnrcosti@yahoo.com

ANEXĂ

Refugiații din Maramureș în județul Făgăraș

Nr. crt.	NUMELE ȘI PRENUMELE	OCUPAȚIA	LOCUL DE UNDE S-A REFUGIAT	ALȚI MEMBRI FAMILIE	DATA SOSIRII	LOCUL AȘEZĂRII
1.	Ioan ANDREICA	elev	Vișeu de Sus	-	30.03.1941	Făgăraș
2.	Ioan ANDREICA	muncitor	Vișeu de Mijloc	-	16.05.1942	Făgăraș
3.	Constanța ANTOHI	casnică	Sighet	-	05.09.1940	Făgăraș
4.	Sofia ANTOHI	casnică	Sighet	-	05.09.1940	Făgăraș
5.	Ioan I. ARDELEAN	muncitor	Ieud	-	27.11.1941	Făgăraș
6.	Gheorghe BACINSCHI	funcționar	Sighet	-	-	-
7.	Emilia BAȘCA	funcționară	Baia Mare, jud. Satu Mare	-	-	Făgăraș
8.	Maria BERINDE	funcționară Primărie	Sighet	-	-	Făgăraș
9.	Regulus Florentin BILȚIU-DĂNCUȘ	notar	Ocna Șugatag	3	-	Făgăraș
10.	Grigore BOJA	agricultor	Sarasău	-	12.07.1942	mutat în Petroșani
11.	Ioan BORA	muncitor	Vișeu de Jos	-	18.07.1942	Făgăraș
12.	Gheorghe BORCA	agricultor	Giulești	-	12.07.1942	mutat în Petroșani
13.	Ioan BURNAR/U	muncitor	Săcel	-	26.11.1941	Făgăraș
14.	Ioan BUȘCĂ	subofițer	Sighet	-	05.09.1940	Făgăraș
15.	Marin BUȘCĂ	elev	Sighet	-	05.09.1940	Făgăraș
16.	Francisc CĂLIAN	mecanic	Borșa	-	19.09.1942	Făgăraș
17.	Nicolae CHINDRIȘ	mecanic	Sighet	-	-	Făgăraș
18.	Augustin CHISA (22 ani)	agricultor	Poiana Porcului ²⁶ , jud. Someș	-	10.02.1943	Făgăraș
19.	Constantin CHIȘ	muncitor	Satulung, jud. Satu Mare	-	21.04.1941	Făgăraș
20.	Maria CHIȘ	casnică	Satulung, jud. Satu Mare	-	21.04.1941	Făgăraș

²⁶ Azi, Fântânele, jud. Maramureș.

REFUGIAȚI DIN MARAMUREȘ ÎN JUDEȚUL FĂGĂRAȘ DUPĂ DICTATUL DE LA VIENA

21.	Gheorghe CIUCĂ	agent de urmărire	jud. Maramureș	-	10.09.1940	Porumbacu de Jos
22.	Simion COCÂRCĂ	muncitor	Rozavlea	-	15.08.1942	Făgăraș
23.	Alexandru DALA (29 ani)	agricultor	Baia Sprie, jud. Satu Mare	-	23.02.1943	Făgăraș-aplicat F.E. ²⁷
24.	Ioan DEMIAN (29 ani)	notar	Bârsana	3	01.10.1940	Făgăraș
25.	Gavrilă FĂRÂMĂ	-	Vișeu de Sus	-	01.02.1941	Făgăraș
26.	Ioan FLOREA	notar	Săliștea de Sus	-	-	-
27.	Marius GHERMAN	controlor financiar	Sighet	2	04.10.1940	Arpașu de Jos
28.	Teodor HALACU	notar	Budești	3	-	-
29.	Maria HOJDA	servitoare	Moisei	-	01.11.1940	Făgăraș
30.	Elena HOTEA	casnică	Hoteni	-	25.04.1942	mutată în Vulcan
31.	Margareta HOTEA	casnică	Hoteni	-	25.04.1942	mutată în Vulcan
32.	Petru HOTEA	pensionar	Hoteni	-	25.04.1942	mutat în Vulcan
33.	Vasile HOZA	muncitor	Strâmtura	-	30.12.1941	Făgăraș
34.	Grigore IVAȘCU	muncitor	Moisei	-	18.07.1942	Făgăraș
35.	Vasile LAZĂR	pretor plasă	Iza	-	05.09.1940	Făgăraș-aplicat Prefectură
36.	Vasile LAZĂR	medic	Sighet	-	-	-
37.	Simion LĂZĂREANU	lucrător pădure	Firiza de Sus, jud. Satu Mare	-	10.02.1942	Veneția de Jos
38.	Dumitru LEȘU	plutonier jandarmi	Moisei	-	11.02.1941	Făgăraș
39.	Ioan LEȘU	-	Moisei	-	11.02.1941	Făgăraș
40.	Mari LEȘU	casnică	Moisei	-	11.02.1941	Făgăraș
41.	Octavian LEȘU	-	Moisei	-	11.02.1941	Făgăraș
42.	Avram LUPȘA	muncitor	Firiza de Sus, jud. Satu Mare	-	03.09.1940	Comăna de Sus
43.	Gheorghe MANOLESCU	notar	Săpânța	-	-	-
44.	Ștefan MAREȘ	servitor	Cuhea ²⁸	-	27.07.1942	Beclean
45.	Mihail MARINCA	muncitor	Budești	-	23.02.1941	Făgăraș
46.	Andrei MELNIC	învățător	Rona de Sus	-	12.09.1940	Răușor, nr. 11

²⁷ F.E. – Fabrica de Explozivi Făgăraș.²⁸ Azi, Bogdan-Vodă.

47.	Ioan P. MOGA	comisar	Sighet	-	08.09.1940	Făgăraș
48.	Petru MOLDOVAN	electrician	Sighet	-	-	Făgăraș
49.	Gheorghe MUREȘAN	profesor	Bușag, jud. Satu Mare	-	05.09.1940	Făgăraș, Piața Unirii, nr. 5
50.	Valeriu NEGREA	notar	Săcel	-	-	-
51.	Mihai PĂUN	om de serviciu	Prefectura Maramureș	-	-	-
52.	Eugen PFLEGER	funcționar	Sighet	-	04.02.1941	Făgăraș
53.	Doina POP	elevă	Baia Mare	-	17.03.1941	Făgăraș
54.	Gheorghe POP	agricultură	Baia Mare	-	-	-
55.	Valeria POP	casnică	Baia Mare	-	17.03.1941	Făgăraș
56.	Gheorghe POPESCU	funcționar	Sighet	-	04.09.1940	Făgăraș
57.	Manole POPESCU	pensionar militar	Sighet	-	04.09.1940	Făgăraș
58.	Maria POPESCU	casnică	Sighet	-	04.09.1940	Făgăraș
59.	Constantin POPESCU GRADEA	notar	Strâmtura	3	07.09.1940	Făgăraș-aplicat Biroul Refugiaților
60.	Octavian SANDU	agent de urmărire	Vișeu de Sus	-	-	Vaida-Recea
61.	Gheorghe SAS	agricultor	Sarasău	-	15.08.1942	Făgăraș-aplicat F.E.
62.	Mihai SĂLĂJEAN	ucenic tâmplar	Bontăieni, jud. Satu Mare	-	03.05.1942	Făgăraș-aplicat F.E.
63.	Nicolae SUCIU	jandarm sergent	Strâmbu-Băiuț	3	10.10.1940	Arpașu de Jos
64.	Floarea ȘERBAN	casnică	Baia Mare	-	14.03.1941	Dridif
65.	Gheorghe ȘIMON	muncitor	Vișeu de Mijloc	-	16.06.1942	Făgăraș
66.	David ȘTEFĂNESCU	învățător	Fărcașa, Satu Mare	-	06.10.1940	Streza-Cârțișoara ²⁹
67.	Ioan ȘTEȚCU (34 ani)	agricultor	Borșa	-	15.02.1943	Făgăraș-aplicat F.E.
68.	Victor TILOCIERT ?	-	Sighet	-	-	-
69.	Ioan TIMIȘ	-	Borșa	-	-	-
70.	Maria TITIRIGĂ	învățătoare	Poienile de sub Munte	-	-	-
71.	Nicolae TITIRIGĂ	învățător	Poienile de sub Munte	-	-	-
72.	Ioan TODOROVICI	șofer	Sighet	-	-	Făgăraș
73.	Maria TODORUȚ	pensionară	Vad	-	-	Făgăraș

²⁹ Soția îi rămăsese în teritoriul cedat.

REFUGIAȚI DIN MARAMUREȘ ÎN JUDEȚUL FĂGĂRAȘ DUPĂ DICTATUL DE LA VIENA

74.	Mihai TODORUȚ	sergent public	Vad	-	-	Făgăraș
75.	Vasile TOMOIAGĂ	muncitor	Vișeu de Jos	-	10.03.1941	Făgăraș
76.	Gheorghe-Jilău TOMOIOAGĂ	muncitor	Vișeu de Sus	-	28.10.1940	Făgăraș
77.	Ștefan TOMOIOAGĂ	funcționar	Vișeu de Jos	-	24.03.1941	Făgăraș
78.	Nicolae UNGUREAN	funcționar	Copalnic, jud. Satu Mare	-	13.02.1941	Făgăraș
79.	Aurel VANCEA	zugrav	Tăuții de Jos, jud. Satu Mare	-	03.09.1940	Făgăraș
80.	Maria VINTILĂ (23 ani)	asistentă ocrotire	Săcel	-	07.09.1940	Cincu
81.	Ioan VLAD	electrician	Sighet	-	-	Făgăraș

Legislația școlară din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

MARIUS CÂMPEANU

Cuvinte cheie: legislație, școală, învățământ confesional, dualism, dascăli.

Keywords: legislation, school, confessional education, dualism, teachers.

După Revoluția de la 1848, în antiteză cu reformele administrative care, în plan politic, au echivalat cu suprimarea manifestărilor naționaliste ale popoarelor non germane ce formau Imperiul, instaurarea regimului neoabsolutist austriac a adus numeroase reforme în domeniul cultural. Învățământul a fost unul dintre domeniile care s-a bucurat de un real progres, demersurile legislative fiind susținute prin puterea economică a statului. Valul acestor prefaceri a cuprins și Transilvania, efectul benefic constând în regenerarea învățământului confesional.

Principalele legi școlare elaborate în deceniul 6 al secolului al XIX-lea au abordat educația ca pe o problemă comună a Bisericii și a Statului¹. Rolul instituției ecleziastice consta în rezolvarea problemelor interne ce țineau de educație și disciplină, în timp ce necesitățile materiale privind organizarea și funcționarea școlilor elementare cădeau în sarcina autorităților politice, începând de la juzii locali, antistiile (consiliile) comunale și comisarii cercuali și terminând cu forurile superioare reprezentate de Guvern și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Biserica își exercita dreptul de control prin reprezentanții săi: *preotul*, în calitate de director școlar, *protopopul*, în calitate de inspector școlar districtual, *vicarul*, în calitate de inspector al școlilor confesionale din vicariat, și în final, *episcopul* ca supremă autoritate ecleziastică la nivel de dieceză.

În mediul rural, responsabilitatea punerii în practică a reglementărilor cădea în sarcina juzilor locali, cărora li se cerea să atribuie o suprafață de teren din pământurile comunale pentru construirea imobilelor școlare, dar și să găsească soluții eficiente pentru constituirea așa-numitelor fonduri școlare ce urmau a fi utilizate pentru susținerea materială a școlilor, dotarea cu rechizite și material didactic și întreținerea dascălilor. Asigurarea resurselor financiare pentru plata competențelor salariale cuvenite dascălilor obliga autoritățile civile locale, în cele mai multe cazuri, să apeleze la sprijinul comunităților, prin stabilirea unor contribuții pentru fiecare familie în parte².

În perioada liberalismului politic, ce a precedat instaurarea parteneriatului dualist dintre Austria și Ungaria, s-a constatat un recul al învățământului românesc, atât în privința procesului de edificare a localurilor școlare, cât și în ceea ce privește constituirea unei baze materiale corespunzătoare, care ar fi generat un progres evident al calității actului educativ și al frecvenței școlare. Acest imobilism a dat naștere unui conflict între Biserică și autoritățile laice cu privire la direcțiile de organizare și conducere a învățământului. Biserica a identificat drept cauze ale stagnării învățământului, atât precaritatea economică a comunităților rurale, cât și atitudinea potrivnică a antistiilor comunale, pe când autoritățile laice acuzau Biserica de pasivitatea și ignoranța clerului³.

Încheierea compromisului dualist austro-ungar a inaugurat o perioadă dificilă pentru școlile confesionale românești, guvernele maghiare încercând, rând pe rând, prin toate

¹ Refacerea învățământului primar românesc în perioada neoabsolutismului austriac a fost prezentată de istoricul Simion Retegan în lucrarea *Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală (1850-1867)*, apărută la editura Echinox din Cluj-Napoca, în anul 1994. Până în momentul instaurării dualismului austro-ungar, cele mai importante legi și dispoziții care și-au pus amprenta asupra școlilor confesionale românești au fost emise în anii 1850, 1853, 1857 și 1858.

² În limbajul epocii, pentru contribuția credincioșilor la salariul dascălului au fost folosite mai multe expresii. În Maramureș, cele mai des întâlnite au fost acelea de „*ieptare pe popor*” sau de „*arunc*”.

³ Vulea 2009, 10.

metodele posibile, dezrădăcinarea spirituală și culturală a românilor din Transilvania. Încă din anul 1868, a fost promulgată *Legea naționalităților* (Legea XLIV), denumită și „*legea despre egala îndreptățire a naționalităților*”, ce stabilea, din punct de vedere politic, existența unei singure națiuni în Ungaria, „*națiunea maghiară, unitară*”, pe când celelalte erau considerate „*națiuni politice maghiare ale cetățenilor de diferite limbi*”⁴. În legea amintită, se mai preciza că toate naționalitățile formează statul, acesta fiind obligat să organizeze învățământul ținând cont de naționalități⁵.

Procesului educațional, considerat drept unul dintre cele mai bune mijloace ale programului de deznaționalizare, i s-a acordat o atenție sporită. Prima lege școlară coerentă a fost emisă în anul 1868, sub denumirea de *Articolul de lege XXXVIII*, prin intermediul acesteia fiind puse bazele învățământului modern din Ungaria și Transilvania. Legea a fost elaborată de ministrul maghiar al Cultelor și Instrucțiunii Publice, baronul József Eötvös și votată de Parlamentul de la Budapesta în același an, la data de 7 decembrie, reprezentând un compromis între pretențiile confesiunilor de menținere a autonomiei lor bisericești și culturale, pe de o parte, și exigențele statului modern, pe de altă parte⁶. Legea școlară din 1868 a însumat 148 de articole, împărțite în 9 capitole, acestea fiind următoarele: *Obligativitatea și libertatea învățământului; Despre modul de înființare a școlilor populare; Despre școlile confesionale; Despre școlile populare înființate de persoane private sau de asociații; Despre școlile comunale (populare, superioare, cetățenești); Despre școlile populare de stat; Despre seminariile pedagogice; Despre autoritățile școlare; Despre învățători*⁷.

Legea a introdus conceptele de autonomie școlară și confesională, lăsând în seama confesiunilor susținerea sistemului școlar prin acordarea dreptului de înființare a școlilor elementare. Atât limba de predare, cât și programa școlară („*planul de învățământ*”), cu condiția ca acestea să respecte normele elaborate de stat, erau stabilite de către susținătorii școlii. Limba de predare, obligatoriu, trebuia să fie limba maternă a elevilor și a părinților acestora. Anul școlar începea la 1 septembrie, dura 8 luni la sat și 9 luni la oraș. „*Scoala poporală*”, indiferent de susținătorii ei, consta din două cursuri: „*cursul de toate zilele*”, pentru copiii cu vârste cuprinse între 6 și 12 ani, respectiv „*cursul de repetiție*” (sau școala repetițională), pentru copiii cu vârste între 12 și 15 ani. La „*cursul de repetiție*” predă în cvasitotalitatea cazurilor, gratuit, învățătorul de la școala elementară: 5 ore pe săptămână iarna și 2 ore pe săptămână în restul anului. Aceasta mai avea denumirea de „*școala de duminică*” pentru că se desfășura duminică după-amiază.

Legea școlară din 1868 impunea învățătorilor o pregătire de specialitate, prescria materiile de studiu și stabilea cerințele pe care trebuiau să le îndeplinească localurile școlare. Școlile confesionale se aflau sub conducerea și supravegherea autorităților bisericești, statul având numai dreptul de supremă inspecție, în scopul impunerii unei educații unitare. Confesiunile aveau dreptul să înființeze școli în comunitățile lor, având totodată libertatea de a stabili salariul dascălilor („*soluțiunea docențială*”), dar și manualele ce urmau a fi folosite în procesul pedagogic. În linii generale, procesul educațional din școlile confesionale greco-catolice aveau incluse următoarele obiecte de studiu: *învățătura religioasă și morală; scrisul și cititul; aritmetica și cunoașterea unităților de măsură ale țării; noțiuni de limbă; fizică și istorie naturală; geografia și istoria patriei; câteva noțiuni elementare privind agricultura, în special grădinăritul; drepturile și îndatoririle cetățenești; educația muzicală; educația fizică*. Pentru funcționarea în parametrii corespunzători, școlile confesionale trebuiau să dispună de „*cărți*

⁴ Băjenaru 2014, 239.

⁵ „*Scopul cel mai înalt al statului... e ca în instituțiile de învățământ ale statului, cetățenii fiecărei naționalități din țară, care viețuiesc împreună în mase mai mari, să se poată cultiva în limba lor maternă, până la punctul unde începe cultura academică*” (Sima 1915, 19-20).

⁶ Băjenaru, 2014, 240.

⁷ *Articolul de lege XXXVIII*, din 1868, a fost prezentat integral de Paul Brusanowski în *Învățământul confesional ortodox român din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralist și principiile autonomiei bisericești*, vol. I, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, 214-222.

școlare" și materiale didactice necesare, precum hărți, globuri pământești, „tabele de perete” etc. În ceea ce privește amplasarea edificiului școlar și condițiile din sala „de propunere”, școala trebuia să fie așezată într-un loc sănătos și uscat, iar sălile de curs trebuiau să fie mari și luminoase, cu tavanul la o înălțime de trei metri. Numărul elevilor era limitat la 60 pentru o sală de învățământ, fiecărui elev trebuind să i se asigure un spațiu de 0,80-1,20 m². Statul își rezerva, potrivit articolului 14, dreptul de control pentru a constata dacă cerințele legale și standardele pedagogice erau respectate. De asemenea, articolul 15 mai acorda statului dreptul de închidere a școlii confesionale și de înlocuirea cu una comunală⁸.

O dată cu moartea ministrului József Eötvös, survenită în anul 1871, se stinge „spiritul de dreptate și unitate”, succesorii săi considerând că „libertățile” acordate naționalităților prin legea învățământului din 1868 trebuiau corectate. Primii pași în procesul de maghiarizare fuseseră făcuți în 1870 prin introducerea manualelor maghiare în școlile românești. În anul 1872, portofoliul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice a fost acordat lui Trefort Ágoston, care a urmărit cu insistență întărirea controlului statului asupra școlilor confesionale prin modificarea legislației, în anii următori. Tendința de implicare arbitrară și excesivă a statului austro-ungar în chestiunile școlare s-a materializat juridic prin *Articolul de lege XXVIII* din 1876. Prin această reglementare, s-a stabilit ca inspectorul școlar regal de la nivel de comitat să fie mandatat să verifice și să aprobe planurile de învățământ, manualele școlare și materialul didactic folosit de către dascăli, în toate tipurile de școli existente⁹.

Următoarea etapă de intensificare a presiunii statului asupra învățământului confesional românesc s-a desfășurat prin *Articolul de lege XVIII* din 1879 (Legea Trefort), care a avut drept obiectiv maghiarizarea celorlalte naționalități, motivația oficială fiind aceea că fiecărui cetățean trebuie să i se pună la dispoziție condiții optime pentru însușirea limbii maghiare ca limbă oficială a statului. Potrivit acestei legi, învățământul în limba maghiară a devenit obligatoriu în toate școlile primare din Ungaria și Transilvania, predarea acesteia făcându-se din clasa a două de studiu. Au fost luate măsuri ca în institutele preparandiale, limba maghiară să fie predată într-un anumit număr de ore, încât fiecare dascăl să și-o însușească în scriere și în vorbire pentru a o putea preda cu rezultate scontate. A fost stabilit un termen de patru ani de la promulgarea legii, pentru ca dascălii să aibă posibilitatea de a-și însuși limba maghiară în mod corespunzător, în caz contrar putând fi destituiți de la catedră. După data de 30 iunie 1882, diploma de învățător a fost condiționată de însușirea limbii maghiare, nivelul de pregătire fiind verificat printr-un examen susținut în fața inspectorului școlar regal sau la un institut preparandial. Pentru însușirea limbii maghiare de către elevi, planurile de învățământ au fost adaptate noilor cerințe. Astfel, în școlile cu un singur dascăl, limbii maghiare a trebuit să i se aloce trei ore și jumătate pe săptămână, la cele cu doi dascăli, șase ore săptămânal, putându-se ajunge și la 14 ore în cazul școlilor cu mai mulți învățători¹⁰.

Politica guvernamentală ce viza integrarea culturală și, în final, maghiarizarea celorlalte națiuni a continuat și în penultimul deceniu al secolului al XIX-lea prin interzicerea manualelor românești care periclita „ideea de stat maghiar” și impunerea forțată a literaturii didactice maghiare. În completarea și fundamentarea legii din 1879, a fost promulgat *Articolul de lege XXX*, din 1883, prin care limba maghiară a fost introdusă în învățământul secundar. Potrivit acestei legi, a fost stabilit un plan de învățământ unitar pentru toate instituțiile școlare secundare, încât în clasele a VII-a și a VIII-a limba și literatura maghiară să devină o disciplină de studiu obligatorie.

⁸ În completarea controversatului articol 15, ministrul Eötvös a introdus procedura celor trei avertismente prealabile la interval de cel puțin șase luni, ceea ce oferea comunității bisericești un timp suficient pentru remedierea deficiențelor constatate; Sularea 2007, 160.

⁹ Băjenaru 2014, 241. Vulea 2009, 11.

¹⁰ Ghibu 1977, 49.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea au urmat și alte legi de deznăționalizare. *Articolul de lege XV*, din 1891 (Legea Csáky Albin), a făcut referire la grădinițele („grădinile”) de copii. Potrivit acestei legi, s-a hotărât predarea limbii maghiare încă de la vârsta de trei ani.

Potrivit *Articolului de lege XXVI*, din 1893, salariile dascălilor confesionali au fost majorate la minimum 300 florini/600 coroane anual, pentru primul dascăl și 200 florini/400 coroane anual pentru cel de-al doilea, aceste sume fiind, în multe situații, mult prea mari în comparație cu posibilitățile financiare ale autorităților civile și al comunităților, în calitate de susținători ai procesului educațional. Sub pretextul de a-și asuma statutul de apărător al drepturilor financiare ale dascălilor, guvernul maghiar intenționa, de fapt, maghiarizarea școlilor confesionale românești. În situația în care „*comuna politică*” (antistia comunală) sau senatul școlar nu reușea, din cauza precarității financiare, să asigure plafonul minimal al remunerației dascălilor, exista posibilitatea obținerii de asistență financiară din partea statului, dar o asemenea cerere implica acceptarea controlului statului¹¹. Dacă se acorda o subvenție mai mare de 200 coroane, comunitățile care asigurau suportul financiar al școlii erau obligate să prezinte anual, pentru aprobare inspectorului școlar regal, orarul și programa de studiu.

Articolul de lege XXVII, din 1907 (Legea Apponyi), care a primit pe drept cuvânt porecla de *cod penal*, a impus numeroase reglementări cu totul contrare legilor școlare elaborate în anul 1868. În litera acestei legi, dascălii, inclusiv cei confesionali, deveneau funcționari publici („*oficanți publici*”), cu obligația de a depune la preluarea postului un jurământ de fidelitate față de stat („*patria mamă*”). Școlile puteau fi inspectate nu numai de inspectorul școlar comitatens, ci și de notarii comunali sau administratorii de plasă, care, dacă nu ar fi mulțumiți de progresul făcut în asimilarea limbii maghiare, puteau dispune pedepsirea învățătorului, suspendarea sau înlăturarea din post, mergându-se în final chiar la închiderea școlii respective. Salariile dascălilor porneau de la 1.000 coroane pe an, cu posibilitatea dublării prin obținerea celor șase gradații stabilite de lege, la care se mai adăugau 200 coroane, bani pentru locuință. Prin stabilirea unor costuri considerabile pentru întreținerea unui dascăl, se intenționa ca unele comunități să ajungă în situația de a cere ajutor de la stat, acesta urmând a se primi cu condiția ca istoria, geografia, constituția și aritmetica să se predea obligatoriu în limba maghiară¹².

Prin intermediul acestei legi s-a ajuns la o creștere excesivă a orelor de limba maghiară (13 ore/săptămână), scopul propus fiind acela ca, după primii patru ani de școală, copiii să poată să-și exprime „*în grai viu și în scris, gândirile în limba maghiară*”. De fapt, a fost o punere în practică a concepției de educație națională maghiară a naționalităților, prin limba maghiară și prin toate celelalte elemente care erau în măsură să promoveze cultura maghiară, precum: *istoria, constituția, geografia, „cântarea”, „gimnastica” și „jocurile ungurești”*, grija principală a dascălilor trebuind să fie, înainte de toate, educația patriotică a elevilor și, ulterior, educația religioasă și morală. După finalizarea claselor primare, fiecare elev trebuia să știe să citească și să scrie în limba maghiară, pentru ca la școala repetițională cursurile să se desfășoare exclusiv în limba maghiară. Sunt precizate și excepțiile, potrivit cărora statul nu putea subvenționa salariul dascălului și, implicit, funcționarea școlilor, cum ar fi: dacă dascălul nu este un bun patriot, dacă în comuna respectivă mai funcționează o școală maghiară sau dacă edificiul școlar nu corespundea cerințelor legii din mai multe puncte de vedere. În cazul în care o școală nu corespundea în privința zelului promovării limbii maghiare, aceasta putea fi suspendată și, ulterior, desființată, iar dascălii destituiți, legea permițând un amestec grosolan al inspectorilor școlari comitatensi în procesul intern de desfășurare a activităților pedagogice¹³.

¹¹ Vulea 2009, 12.

¹² Băjenaru 2014, 243.

¹³ Ghibu 1915, 107.

Prin *Articolul de lege XVI*, (Legea Zichy) din 1913, salariile învățătorilor au fost din nou majorate. Salariul de pornire a fost de 1.200 coroane, putându-se ajunge progresiv, după 35 de ani de activitate, până la 3.200 coroane, la care se adăugau banii alocați pentru locuință.

Articolul de lege XL, din 1913, a făcut referire la grădinițele de copii, reluând în text și majoritatea prevederilor din legislația școlară anterioară (îndeosebi pe cele publicate în anul 1891, în Legea Csáky Albin). Prin intermediul acestei legi, a fost introdus un concept periculos pentru naționalitățile statului, acela de „*spiritul patriotic al educației*”. Acesta urmărea trezirea și dezvoltarea „*în sufletul copiilor*” a sentimentului „*de alipire către patria ungară, conștiința apartinerii la națiunea ungară și felul de gândire religios-moral*”¹⁴. Potrivit legii școlare din 1913, problematica salarizării dascălilor în funcție de calificativele obținute trecea în responsabilitatea inspectorului școlar regal, pe această cale reducându-se puterea de control și decizie a instituțiilor bisericești în privința învățământului elementar românesc.

Analizând situația învățământului confesional românesc, din perspectiva legislației școlare elaborate în perioada dualismului austro-ungar, se poate afirma faptul că, atât Biserica, cât și Școala au reușit să facă față nenumăratelor valuri ce aveau drept scop șubrezirea sentimentului național, în strânsă legătură cu fenomenul maghiarizării. În aceste condiții vitrege, potrivit celor concluzionate de Camelia Vulea, „*eforturile celor două instituții, de salvare a caracterului confesional al școlii elementare au primit, în epocă, valoarea unor demersuri pentru salvarea ființei naționale a poporului român*”¹⁵.

¹⁴ Ghibu 1915, 105.

¹⁵ Vulea 2009, 13.

Literatura

- Băjenaru 2014 Constantin Băjenaru, *Legislație școlară în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Sargetia V (XLI), 2014, 239-245.
- Ghibu 1977 Onisifor Ghibu, *Pentru o pedagogie românească. Antologie de scrieri pedagogice*, București, 1977.
- Ghibu 1915 Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915.
- Sima 1915 G. Sima, *Școala românească din Transilvania și Ungaria. Dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, 1915.
- Sularea 2007 Daniel Sularea, *Administrația școlară confesională în Episcopia Greco-Catolică de Gherla în perioada dualismului (1867-1918). Școlile elementare*, în: Sorin Mitu, Rudolf Gräf, Ana Sima, Ion Cârja (coord.), *Biserică, Societate, Identitate. In honorem Nicolae Bocșan*, Cluj-Napoca, 2007, 159-166.
- Vulea 2009 Camelia Elena Vulea, *Școala românească în vicariatul greco-catolic al Hațegului. A doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, 2009.

School legislation in Transylvania. In the second half of the XIX century and the beginning of the XX century

(Abstract)

This article analyzes the guiding lines of the school legislation in the period of the Austro-Hungarian dual monarchy, with an emphasis on the regulations which impacted on the organisation and functioning of the romanian confessional schools in Transylvania.

Marius CÂMPEANU

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
mariuscampeanu2005@gmail.com

Experiențe postcarcerale: Episcopul Iuliu Hossu în arhivele Securității

MARIA HULBER

Cuvinte cheie: documente, domiciliu forțat, represiune, securitate, Sighet.

Key words: document, compulsory residence, repression, Securitate, Sighet.

Abordare comparativă

Confruntarea documentelor de arhivă cu evocările despre universul concentraționar din comunismul românesc constituie un demers necesar și revelator, în urma căruia cele două tipuri de surse directe se completează reciproc, reflectând sinuoasele contexte istorice din unghiuri diferite. Cercetătorii recurg tot mai des la metoda comparativă pentru a aduce la lumină adevărul despre istoria noastră recentă și, mai ales, despre o perioadă traumatizantă pentru cei ce au trecut prin infernul închisorilor politice. Niciun caz, privit aparte, nu se aseamănă cu altul. Uneori, memoriile carcerale sunt extrem de generoase, iar funcțiile memoriei acționează impecabil. Alteori, pot apărea distorsiuni din varii motive, subiective sau obiective. La rândul său, documentul de arhivă ne destăinuie o față nevăzută a lumii, pe care deținutul politic putea doar să o intuiască, neavând acces direct la ea.

În studiul de față ne propunem să prezentăm, în exclusivitate, cinci documente integrale din dosarul deschis pe numele cardinalului Iuliu Hossu în perioada postcarcerală, după eliberarea din închisoarea de la Sighet. Documentele transcrise în partea finală a articolului se păstrează astăzi în Dosarul nr. 015342, înregistrat la fondul Penal al arhivei CNSAS, ce cuprinde Dosarul de anchetă nr. 56105, deschis în 24 decembrie 1968 și lucrat de Serviciul „C”¹.

La fel ca în cazul istoricului Constantin C. Giurescu, întemnițat în aceeași perioadă în penitenciarul din nordul țării, Securitatea a inițiat *post factum* procedura birocratică de constituire a dosarului. Toți înalții prelați greco-catolici arestați în 1948, precum și demnitarii ce au format elita politicii interbelice, au fost încarcerati abuziv, fără proces, fără sentință sau condamnare administrativă, deoarece se urmărea exterminarea lor prin înfometare și regim sever de detenție. Analiza documentară va demonstra, la fel ca în cazul multor memorialiști de care ne-am ocupat în ultimii ani, că imperativul consemnării evenimentelor cu cea mai mare acuratețe și cu grijă pentru detalii a guvernat actul rememorării. În volumul de memorii al cardinalului Iuliu Hossu, subiectivitatea se repliază în numele adevărului și al obiectivității. De altfel, valoarea de document a cărții sale s-a reliefat în elaborarea *Dicționarului penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, unde s-au prelucrat o serie de informații privitoare la administrarea închisorii din Sighet în perioada comunismului și la locurile destinate domiciliului obligatoriu: „Pe 26 mai 1950, a fost adus la Sighet și grupul preoților și episcopilor greco-catolici, arestați încă din octombrie 1948 și trimiși cu domiciliu obligatoriu la Dragoslavele și apoi la Căldărușani.”². Această notă pune într-o nouă lumină experiențele din periplul carceral al prelaților greco-catolici. Domiciliul impus episcopilor Iuliu Hossu, Ioan Suciu, Valeriu Traian Frențiu, Alexandru Rusu, Ioan Bălan și Vasile Aftenie, începând din octombrie 1948 (după unirea cultului greco-catolic cu cel ortodox) și până în mai 1950, se relevă ca o formă de preîncarcerare, așa cum reiese din aceeași lucrare, unde se consemnează că arestații au fost aduși în noaptea de 26 spre 27 februarie 1949 la mănăstirea Căldărușani: „Prelații au fost cazați în clădirea fostei școli de dascăli, care era separată de restul mănăstirii printr-un gard de sârmă, în timp ce paza «lagărului» era asigurată de 36 de soldați.”³.

¹ Serviciul „C” se ocupa de evidența operativă în cadrul Departamentului Securității Statului.

² Muraru 2008, 462.

³ *Ibidem*, 191.

Instituția punitivă a domiciliului obligatoriu a fost legiferată mai târziu, prin articolul 6 al Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 1554 din 22 august 1952, abrogat ulterior prin Hotărârea Consiliul de Miniștri nr. 337 din 11 martie 1954. În lucrarea *Dimensiunea represiunii din România în regimul comunist. Dislocări de persoane și fixări de domiciliu obligatoriu*, Nicoleta Ionescu-Gură⁴ citează un document din ACNSAS, fond Documentar, Dosar nr. 55, vol. 51, f. 169: „...Ministerul Afacerilor Interne a fost autorizat să fixeze domiciliu obligatoriu «acelor elemente care la expirarea pedepsei executată în închisori sau lagăre, dovedesc că nu s-au reeducat și prezintă pericol deosebit pentru securitatea statului».” După deciziile de eliberare emise în cursul anului 1955, domiciliul obligatoriu, prescurtat D.O. în actele Securității și ale Direcției care se ocupa cu evidența populației, a devenit o formă de exil, percepută de foștii deținuți ca o etapă intermediară pe drumul spre libertatea deplină. Lucrurile n-au stat, însă, întotdeauna așa, pedeapsa extinzându-se uneori pe viață.

Documentul 1 prezintă *Referatul nr. 342*, întocmit de șeful Direcției a III-a din Ministerul Afacerilor Interne, locotenent-colonel N. Budișteanu, în 14 iulie 1959, prin care se propune fixarea domiciliului obligatoriu pe termen nelimitat pentru episcopii Iuliu Hossu și Ion Bălan, eliberați în 4 ianuarie 1955. Reiese că, la data eliberării lor din penitenciarul Sighet, nu li se întocmiseră formele necesare, deci nu s-a operat mențiunea în buletinul de identitate. Iuliu Hossu a fost relocalat la mănăstirea Căldărușani, iar Ion Bălan la Ciorogârla, cu interdicția părăsirii locațiilor stabilite. Referatul, aprobat de general-locotenent Pintilie Gheorghe, este înaintat în 22 iulie 1959 către Serviciul „C”, pentru punerea în practică a hotărârilor luate.

Documentul 2 cuprinde *Decizia nr. 15576* din 30 iulie 1959, emisă de Ministerul Afacerilor Interne și semnată de adjunctul ministrului Afacerilor Interne, general-locotenent Pintilie Gheorghe, prin care se fixează domiciliu obligatoriu episcopului Iuliu Hossu pe termen de 60 de luni, în comuna Căldărușani, raionul Snagov. Acesta este „considerat deosebit de periculos pentru securitatea statului”, punând în pericol regimul democrat-popular. Baza juridică o constituie Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 337 din 11 martie 1954, completată prin H.C.M. nr. 237 din 12 februarie 1957. Din documentul anterior se observă, de altfel, că Iuliu Hossu se afla la Căldărușani încă din 1955. *Referatul nr. 342* din 14 iulie 1959, cu propuneri privind aprobarea D.O. pe termen nelimitat episcopilor Iuliu Hossu și Ioan Bălan, pregătește terenul procedural pentru emiterea acestei decizii. De punerea în aplicare a hotărârii ministeriale se ocupă tot Serviciul „C”, fiind o situație care ține de evidența operativă.

Documentul 3 redă *Referatul nr. 14/786562* din 28 mai 1964, redactat de șeful Serviciului „C”, colonelul Nedelcu Mihail, prin care se propune ridicarea restricțiilor domiciliare impuse lui Iuliu Hossu înainte de termen. Motivele se desprind din conținutul documentului: vârsta înaintată, incapacitatea deplasării, dar, mai ales, acordul dat de Direcția a III-a din M.A.I. Trebuie nuanțat faptul că un asemenea referat se elaborează în urma conexării notelor informative primite de la agenții Securității mobilizați în preajma episcopului cu misiunea precisă de a-l supraveghea continuu: „a fost și este în permanență în supravegherea unui călugăr, precum și în atenția personală a stareșului mănăstirii”. Contactele sale cu lumea liberă sunt monitorizate cu strictețe, iar vizitele inspectorilor de la București devin din ce în ce mai dese. În volumul de memorii, Iuliu Hossu⁵ mărturisește că nu-i sunt necunoscute aceste subterfugii prin care se intensifică urmărirea sa informativă: „După toate semnele, se prea poate că au făcut mutarea pentru a fi mai izolat și de aproape controlat, avându-mă continuu sub ochi: camera părintelui Simeon, lângă a mea, pentru a cunoaște orice mișcare, tot pasul.” De asemenea, se au în vedere și celelalte rapoarte și adrese din dosarul personal de urmărire informativă întocmite de lucrătorii Securității ori de alte instituții aparținând aparatului represiv. De

⁴ Ionescu-Gură 2010, 195.

⁵ Hossu 2003, 465.

exemplu, în același dosar, la fila 9 este înregistrată *Adresa nr. 57435* din 14 aprilie 1964, emisă de Direcția Generală a Miliției - Direcția Evidența Populației către U.M. 0123/E din București, prin care se informează că Iuliu Hossu se află încă în D.O. în incinta mănăstirii Căldărușani din raionul Urziceni (potrivit noii sistematizări administrativ-teritoriale). Se conturează aici un aspect nou: cel supravegheat nu se prezintă la vizitele bilunare obligatorii, „*fiind bolnav netransportabil*”. Expresia citată se regăsește literal în referatul din 28 mai 1964.

Referatul este aprobat prin ordin rezolutiv de către conducerea M.A.I. Același colonel Nedelcu Mihail dispune ridicarea restricțiilor domiciliare impuse episcopului Iuliu Hossu, emițând *Decizia nr. 6351* din 3 iunie 1964, prezentată în **documentul 4**. Se va produce, însă, o răsturnare de situație. Informatorul cu nume conspirativ „Văleanu Marius” semnalează într-o notă informativă că, în 9 iulie 1964, Iuliu Hossu ar fi declarat că „*înainte de a pleca de la Căldărușani, dorește «să ia legătura cu onoratul guvern» după care va pleca la Cluj, la domiciliul său*” (f. 19). Informația este preluată în *Raportul nr. 304* din 11 iulie 1964, redactat de căpitanul Banciu Ion, locțiitorul șefului de serviciu, ce remarcă, totodată, faptul că episcopul a intrat în corespondență cu Vaticanul în luna iunie a aceluiași an, exprimându-și dorința de a călători la Roma.

Consecințele drastice, luate la cel mai înalt nivel în aparatul de conducere a statului, se vor vedea în mai puțin de trei săptămâni, în raportul semnat de Alexandru Drăghici, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Interne, care interzice ridicarea restricțiilor domiciliare. *Nota-raport nr. 818074* din 28 iulie 1964 redactată de colonelul Nedelcu Mihail în temeiul dispozițiilor date de Drăghici, propune domiciliu obligatoriu la Căldărușani „*pe termen nelimitat*” (f. 21). Pe cale ierarhică, propunerea se aprobă și, pe baza ei, se emite *Decizia nr. 6595* din 31 iulie 1964, ce fixează D.O. „*pe timp nelimitat*” (f. 22). Documentul e semnat de adjunctul ministrului Afacerilor Interne, general-locotenent Negrea Vasile.

Cazul lui Iuliu Hossu se reînscris pe agenda de prim interes a conducerii Securității la sfârșitul anului 1967, când se emit referate contradictorii. Mai întâi, *Nota-raport nr. 131* din 25 decembrie, transcrisă în **documentul 5**, întocmită de maiorul Marin Ion, reprezintă o dare de seamă extrem de severă și minuțioasă cu privire la relațiile cordiale dintre Iuliu Hossu și reprezentanții Vaticanului, precum și la respectul manifestat de cei din urmă față de rezistența anticomunistă și conștiința confesională a episcopului greco-catolic. De asemenea, se informează despre o emisiune recentă a postului de radio „Europa Liberă”, în care s-a evocat elogios personalitatea lui Iuliu Hossu și rolul său decisiv în înfăptuirea Marii Uniri prin rostirea Proclamației de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Se creează, astfel, un orizont de teamă în rândul autorităților, alimentat de informațiile potrivit cărora episcopul și-ar pregăti revenirea în viața publică cu ocazia semicentenarului marelui eveniment.

Un alt document, *Referatul nr. 7473* din 29 decembrie 1967, semnat de însuși președintele Consiliului Securității Statului, Ion Stănescu remarcă rolul jucat de Iuliu Hossu în actul Unirii Transilvaniei cu România. Cităm un fragment pentru a demonstra, într-un fel de addenda documentară, controversale generate de situația postcarcerală a episcopului:

„Avînd în vedere unele merite pe care HOSSU IULIU le-a avut la realizarea actului unirii Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918 fiind chiar delegat să citească proclamația de la Alba Iulia, cît și faptul că este în vîrstă de 82 ani, și nu prezintă pericol pentru securitatea statului;

PROPUNEM:

Să se ridice restricțiile domiciliare numitului HOSSU IULIU, cu data de 30 decembrie 1967.” (f. 32)

Concluzii

Din întreaga sarabandă de referate, rapoarte, note informative, planuri de măsuri, adrese în zig-zag, emise înspre toate instituțiile prin care funcționau mecanismele represive și de control în România comunistă, nu se desprinde un plan coerent de acțiune a Securității în luarea unei decizii privind ridicarea restricțiilor domiciliare impuse lui Iuliu Hossu. Episcopul s-a stins din viață în 28 mai 1970, la mănăstirea Căldărușani din comuna Moara Săracă, unde s-a aflat, fără întrerupere, în domiciliu obligatoriu și sub strictă supraveghere. Sergiu Soica⁶ notează în studiul *Un cardinal printre comuniști - episcopul Iuliu Hossu* că acesta și-a petrecut 17 ani în domiciliu obligatoriu, „din care 14 ani la mănăstirea Căldărușani în DO până la sfârșitul vieții, 28 mai 1970”. Cu puțin timp înainte, în consistoriul de la Vatican, „Sfântul Părinte Paul al VI-lea a anunțat că unul din cei doi Cardinali creați in pectore la 28 aprilie 1969 e Prea Sfințitul Iuliu Hossu, Episcop român greco-catolic al Diecezei de Cluj-Gherla”⁷. În arhiva CNSAS, dosarului penal din care am selectat documentele transcrise i se adaugă alte opt volume cuprinse în Dosarul de acțiune informativă nr. 736, deschis în 20 martie 1963.

⁶ Soica 2015, 434.

⁷ *Primul Cardinal Român, Eminența Sa Iuliu Hossu*. În „Bună Vestire”, Roma, anul XII, nr. 1, ianuarie-martie 1973, p. 1-2, apud Moisin 2010, 225.

Surse documentare

Documentul nr. 1

342/14 iulie 1959

STRICT SECRET

REFERAT

Obiect: propuneri pentru a se aproba fixarea D.O. episcopilor greco-catolici HOSSU IULIU și BĂLAN ION

În cursul anului 1955, episcopii greco-catolici HOSSU IULIU și BĂLAN ION, au fost eliberați din detențiune, fixându-li-se de către Departamentul Cultelor domiciliul la mănăstirea Căldărușani și respectiv Ciorogârla din regiunea București.

Atunci când li s-au stabilit aceste domiciliu, nu s-a făcut nici un fel de formă în vederea fixării D.O. pentru acești doi episcopi, ei fiind doar avertizați de către Departamentul Cultelor că nu pot părăsi mănăstirile unde au fost instalați.

Din datele ce le dețin organele noastre, rezultă că deși HOSSU I. și BĂLAN I. nu au D.O., ei nu au părăsit actualele lor domiciliu, primind doar vizite din partea unor rude și cunoscuți.

Totuși, pentru a nu se da posibilitatea ca acești episcopi să se folosească de faptul că în mod oficial nu au D.O. și deci să se deplaseze în scopuri dușmănoase, organele noastre consideră necesar ca să se ia măsuri pentru fixarea D.O. celor doi episcopi.

Față de cele de mai sus,

PROPUNEM:

A se aproba fixarea D.O. pe timp nelimitat, la actualele lor domiciliu, episcopilor:

- HOSSU IULIU născut la 30 ianuarie 1885 în comuna Milașul Mare, regiunea Autonomă Maghiară, fiul lui Ion și Victoria (la mănăstirea Căldărușani)
- BĂLAN ION născut la 11 februarie 1880 în Teiuș, Regiunea Hunedoara, fiul lui Ștefan și Ana (la mănăstirea Ciorogârla).

SEFUL DIRECTIEI

Lt. Colonel,

ss

N. Budișteanu

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 2-3

Documentul nr. 2

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
STRICT SECRET

DECIZIA NR. 15576

În conformitate cu Hotărîrea Consiliului de Miniştri Nr. 337 din 11 Martie 1954, completată prin H.C.M. nr. 237 din 12 februarie 1957, cu privire la stabilirea domiciliului obligatoriu şi persoanelor care prin faptele şi manifestările lor primejduesc sau încearcă să primejduiască regimul democrat-popular;

În scopul prevenirii unor noi infracţiuni la legile Republicii Populare Romîne;

Avînd în vedere materialele existente asupra activităţii desfăşurate de numitul HOSSU IULIU născut la 30 ianuarie 1885 în comuna Milaşul Mare regiunea Autonomă Maghiară, fiul lui Ion şi Victoria, episcop greco-catolic în prezent cu domiciliu la mînăstirea Căldăruşani considerat deosebit de periculos pentru securitatea statului;

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

DECIDE:

ART. 1. – Se fixează D.O. pe timp de 60 luni în com. Căldăruşani raionul Snagov reg. Bucureşti.

Prezenta decizie intră în vigoare

ART. 2. – Serviciul „C” din Ministerul Afacerilor Interne şi Direcţia Generală a Miliţiei – Direcţia Evidenţei Populaţiei – sînt autorizate să aducă la îndeplinire dispoziţiile de mai sus.

Data în Bucureşti la 30 iulie 1959

ADJUNCT AL
MINISTRULUI AFACERILOR INTERNE
GENERAL LOCOTENENT

ss
Pintilie Gheorghe

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 4 (mixt)

Documentul nr. 3

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
STRICT SECRET
SERVICIUL „C”

S.C. 63

Nr. 14/786562 din 28 mai 1964

Se aprobă propunerea,

REFERAT

cuprinzînd date asupra numitului HOSSU IULIU, cu D.O. în cadrul mînăstirii Căldărușani, regiunea București

Hossu Iuliu este născut la 30 mai 1885 în comuna Miloșul Mare, regiunea Mureș-Autonomă Maghiară, fiul lui Ion și Victoria, episcop greco-catolic, cu ultimul domiciliu în orașul Cluj, str. Moșilor nr. 26, în prezent cu D.O. în cadrul mînăstirii Căldărușani regiunea București.

Din materialul ce-l deținem asupra sa rezultă că a fost un adept al fostelor partide burgheze, iar ca avere a posedat 150 ha. teren în comuna natală.

În perioada 1910-1917 a fost preot secretar episcop în orașul Lugoj.

Din anul 1917 pînă în anul 1930 a fost episcop în orașele Gherla și Cluj.

Prin decizia M.A.I. nr. 64 din 30 mai 1952 a fost încadrat în C. M. pe timp de 24 luni, iar prin decizia nr. 684/1953 i s-a majorat pedeapsa cu încă 24 luni, fiind eliberat la 30 ianuarie 1956.

În luna iulie 1959 la propunerea M.A.I. Dir[ecția] III-a prin decizia Ministerului Afacerilor Interne nr. 15576 din 30 iulie 1959 i s-a fixat D.O. pe timp de 60 luni la mînăstirea Căldărușani, regiunea București.

M.A.I. Direcția regională București cu raportul nr. C33/26912 din 8 mai 1964 (pe care-l anexăm) ne raportează că de la fixarea D.O. a fost și este în permanență în supravegherea unui călugăr, precum și în atenția personală a stareșului mînăstirii.

În toată această perioadă a avut o comportare bună, a respectat programul impus și nu a întreținut relații decît cu doi frați ai lui care l-au vizitat odată pe an.

În discuțiile purtate cu stareșul mînăstirii a afirmat că deși nu are nimic de obiectat asupra restricțiilor impuse lui ca persoană el totuși nu va renunța niciodată la cultul său, deoarece s-a născut și a trăit sub preceptele acestui cult.

M.A.I. Direcția III-a - indicativ 304 - este de acord cu ridicarea restricțiilor domiciliare înainte de expirarea termenului - 30 iulie 1964.

Din adresa D.G.M. - D.E.P. - nr. 57435/17312 din 14 aprilie 1964 (pe care o anexăm) rezultă că nu se prezintă la vizele bilunare fiind bolnav netransportabil.

Avînd în vedere că în timpul de cînd este cu D.O. nu a fost semnalat cu manifestări dușmănoase, că este bătrîn și bolnav netransportabil, cît și faptul că M.A.I. Direcția III-a este de acord cu ridicarea restricțiilor domiciliare:

PROPUNEM:

- să i se ridice restricțiile domiciliare înainte de expirarea termenului.

SEFUL SERVICIULUI „C”

Col. de Securitate,

ss

Nedelcu Mihail

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 16-16v

Documentul nr. 4

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
STRICT SECRET
SERVICIUL „C”

DECIZIA Nr. 6351

În conformit. cu ordinul rezolutiv al conducerii M.A.I. pus pe referatul nr. 14/786562 din 28 mai 1964;

Se ridică restricțiile domiciliare numitului HOSSU IULIU născut la 30 mai 1885 în com. Miloșul Mare reg. Mureș Autonomă Maghiară, fiul lui Ion și Victoria, cu ultimul domiciliu în Cluj strada Moșilor Nr. 26 în prezent cu DO în cadrul mînăstirii Căldărușani regiunea București.

Serviciul „C” din MAI și Direcția generală a miliției – Direcția evidența populației – sînt autorizate să ducă la îndeplinire dispozițiile de mai sus.

Data în București la 3 VI.1964.

SEFUL SERVICIULUI „C”

Colonel de securitate,

ss

Nedelcu Mihail

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 15

Documentul nr. 5

CONSILIUL SECURITATII STATULUI
DIRECTIA GENERALA DE INFORMATII INTERNE
- Direcția a I-a -

131/ - 25.XII - 1967
STRICT SECRET
Exemplarul nr. 1

NOTA - RAPORT

privind pe fostul episcop greco-
catolic HOSSU IULIU

Fostul episcop greco-catolic HOSSU IULIU este născut la 30 ianuarie 1885 în comuna Milașul Mare - Cluj, fiul lui IOAN și VICTORIA, fost episcop greco-catolic al eparhiei Cluj-Gherla, în prezent cu domiciliul obligatoriu la Mănăstirea Căldărușani, raionul Urziceni, regiunea București.

La data de 4 decembrie 1917, sus-numitul a fost sfințit episcop, deținând această funcție pînă în toamna anului 1948, cînd cultul greco-catolic s-a unit cu cel ortodox.

Față de acest act, HOSSU IULIU s-a menținut pe o poziție de „rezistență”, îndemnînd preoții din subordine „să nu renunțe la credință” și „să înfrunte greutățile”.

Datorită atitudinii sale, începînd din anul 1948, i s-a fixat de mai multe ori domiciliul obligatoriu la diferite mînăstiri din țară cum sînt: Ciorogîrla, Curtea de Argeș și Căldărușani.

Începînd din a doua jumătate a anului 1967, HOSSU IULIU, cu ocazia unor sărbători, a început să primească din străinătate și în special de la Vatican, telegrame de felicitare în care, printre altele i se arăta că Papa „îl admiră pentru dîrzenia și statornicia sa”.

Cu ocazia împlinirii a 50 de ani de episcopat, HOSSU IULIU a fost vizitat la Mînăstirea Căldărușani de rudele sale apropiate (frați, cumnați) și chiar prieteni, care l-au felicitat.

Folosind același prilej, postul de radio Vatican, în ziua de 4 decembrie 1967, a transmis o emisiune în care a vorbit despre „meritele de pastor” ale sus-numitului, iar unii cardinali i-au transmis personal telegrame de felicitare.

În ziua de 17 decembrie a.c. [1967] postul de radio „Europa Liberă” a evocat personalitatea și activitatea lui HOSSU IULIU dînd multe amănunte biografice, prezentîndu-l totodată ca pe unul dintre aceia (sic!) care au contribuit din plin la unirea Transilvaniei cu România, cînd a fost delegat să citească proclamația de la Alba Iulia (1 decembrie 1918).

Postul de radio amintit, referindu-se și la faptul că HOSSU IULIU se menține încă pe o poziție de „rezistență” a afirmat printre altele:

„Acest succes spiritual și politic, această realizare a unității naționale pentru care s-a luptat veacuri de-a rîndul, a fost pentru prea-sfințitul HOSSU IULIU rezultatul unei neclintite statornicii și a unei țării sufletești pe care sfîntul părinte o numește admirabilă”.

În continuarea acestei transmisii, se dă citire memoriilor și scrisorilor deschise pe care HOSSU IULIU le-a adresat - în anul 1948 - conducerii de stat din acea perioadă și clericilor din subordinea sa.

Despre atitudinea și activitatea lui HOSSU IULIU a făcut relatări și cotidianul Vaticanului „L'Osservatore Romano”, iar la Paris a fost sărbătorit de către comitetul „Sacre Coeur”.

HOSSU IULIU are cunoștință despre toate aceste evenimente (n.n. de la rudele și prietenii care-l vizitează) și așteaptă ca prin intermediul unei reprezentanțe străine să-i parvină documentul publicat în cotidianul Vaticanului.

Aflind despre pregătirile care se fac în țară, pentru sărbătorirea semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, HOSSU IULIU a solicitat unei rude de-a sa, să-i procure textul proclamației de la Alba Iulia pe care el a citit-o, rugăminte care însă nu a putut fi îndeplinită, documentul fiind păstrat în biblioteca Academiei Române, unde ruda sa nu are acces.

Din materialele pe care le deținem, se desprinde faptul că HOSSU IULIU vrea să intre în posesia acestui document pentru a face uz de el și a arăta contribuția lui la actul unirii.

Cunoscând atitudinea adoptată de HOSSU IULIU unele elemente ostile, domiciliate pe raza regiunii Cluj, au început să trimită scrisori anonime unor foști preoți greco-catolici (reveniți sau nereveniți), prin care le solicită să se opună sărbătoririi a 20 de ani, de la unirea cultului greco-catolic cu cel ortodox, amintindu-le "să-și revizuiască conștiința care-i chinuie de 20 de ani", pentru ca actul preconizat "să nu aibă loc".

Apreciem că inițierea unei astfel de acțiuni, ar putea antrena clerici și foști credincioși greco-catolici fanatici, care într-o eventualitate se va putea transforma într-o manifestație în cadrul căreia să protesteze împotriva unirii celor două biserici și să ceară reînființarea fostului cult greco-catolic. Această ultimă idee, de altfel, de mai mult timp este vînturată de unii foști clerici, care au deținut funcții importante în cadrul cultului menționat, fiind în același timp alimentată și de cercurile reacționare greco-catolice din străinătate.

Organele noastre au luat măsuri pentru identificarea persoanelor care au expediat astfel de scrisori, în vederea contracarării acțiunii pe care o inițiază.

Maior

ss

Marin Ion

(Adnotare olografă marginală:

„Tov. Colonel

Împreună cu reg[ionala] București vom organiza măsuri de a intensifica urmărirea lui Hossu Iuliu și a legăturilor sale.

[semnătură indescifrabilă]

27 XII 967")

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 27-29

Literatura

- Soica 2015 Sergiu Soica, *Un cardinal printre comuniști - episcopul Iuliu Hossu*, în: Cosmin Budeancă și Florentin Olteanu (coord.), *Identități sociale, culturale, etnice și religioase în comunism*, Iași, 2015, p. 423-434.
- Hossu 2003 Iuliu Hossu, *Credința noastră este viața noastră. Memoriile cardinalului dr. Iuliu Hossu*, Cluj-Napoca, 2003.
- Ionescu-Gură 2010 Nicoleta Ionescu-Gură, *Dimensiunea represiunii din România în regimul comunist. Dislocări de persoane și fixări de domiciliu obligatoriu*, București, 2010.
- Moisin 2010 Anton Moisin, *Cei șapte episcopi greco-catolici români care au pierit în prigoana comunistă*, Cluj-Napoca, 2010.
- Muraru 2008 Andrei Muraru (coord.); Mareș, Clara; Lăcătușu Dumitru; Roman Cristina, Stan, Marius; Petre, Constantin; Cucera, Sorin, *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, Iași, 2008.

Postcarceral Experience: Bishop Iuliu Hossu in the Securitate archives

(Abstract)

This study presents and analyzes five intrographic documents from the archive of the former Securitate, selected from the criminal file opened in the name of Bishop Iuliu Hossu during his postcarceral period, after his release from political detention on January 4th, 1955, from the Sighet prison. Criminal legislation during the communist era supported the mechanism of repression and control through a series of protocols establishing a permanent residence for former political prisoners, who found that the road to true freedom was illusory. In the case of Iuliu Hossu, the compulsory residence, abbreviated D.O. in the acts of the former Securitate, prolonged for life. The analyzed documents highlight protocols, decisions and reports whose conclusions are sometimes contradictory and prove a way of action that is uncoordinated and inconsistent. Through his confessional conscience and his anti-communist attitude, Bishop Iuliu Hossu was considered, until the last moment of his life, a danger to the democratic-popular regime established in Romania after 1945, and his home restrictions were never lifted.

Maria HULBER

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București
email: maria.hulber@gmail.com

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

STRICT SECRET !

DECIZIA NR. 15576

În conformitate cu Hotărîrea Consiliului de Miniştri Nr. 337 din 11 Martie 1954, completată prin H.C.M. nr. 237 din 12 februarie 1957, cu privire la stabilirea domiciliului obligatoriu şi persoanelor care prin faptele şi manifestările lor primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul democrat-popular ;

În scopul prevenirii unei noi infracţiuni la legile Republicii Populare Romîne ;

Avînd în vedere materialele existente asupra activităţii desfăşurate de

munimul HOSSU IULIU născut la 30
ianuarie 1885 în comuna Mărlaşul Mare
regiunea Autonomă Maghiară, fiul lui
Dr. n. Victoria, episcop greco-catolic în
prezent cu domiciliu la mănăstirea Căldăruşani
 considerat deosebit de periculos pentru securitatea statului ;

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

D E C I D E :

ART. 1. — Se fixează D.O. pe timp de 60 luni în com.

Căldăruşani raionul Snagor reg. Bucureşti

Prezenta decizie intră în vigoare _____

ART. 2. — Serviciul „C” din Ministerul Afacerilor Interne şi Direcţia Generală a Miliţiei — Direcţia Evidenţei Populaţiei — sînt autorizate să aducă la îndeplinire dispoziţiile de mai sus.

Data în Bucureşti la 30 iulie 195 9

ADJUNCT AL
 MINISTRULUI AFACERILOR INTERNE

GENERAL LOCOTENENT

Pintilie Gheorghe

Marius Câmpeanu, "Școlile confesionale românești din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului. A doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea", Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2016

Marius Câmpeanu, *Școlile confesionale românești din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului. A doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2016, 240 p.

Lucrarea cu titlul de mai sus a apărut, în condiții grafice excelente, la cunoscuta editură lăpușeană „Galaxia Gutenberg”, entitate care, în cei cincisprezece ani de activitate, a scos pe piața cărții, alături de cartea religioasă, numeroase volume dedicate filosofiei, istoriei, culturii, vieții de familie etc., editând totodată, memorialistică, poezie, proză, cărți pentru copii și tineri, manuale școlare, plasându-se astfel printre cele mai active edituri din Ardeal.

Cartea domnului Marius Câmpeanu a fost tipărită cu binecuvântarea și susținerea financiară a Preasfinției Sale Vasile Bizău, episcopul greco-catolic al Maramureșului și beneficiază de asistența științifică a domnilor dr. Simion Retegan și dr. Dumitru Suciu, cercetători științifici I, precum și de o prefață generoasă aparținând domnului Vasile Dobrescu, prof. univ. dr. la Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș.

La origine o prestigioasă teză de doctorat, susținută cu brio la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca în anul 2015, lucrarea de față umple un gol în istoria culturală a Maramureșului, scoțând în evidență „preocupările și responsabilitățile multiple ale vicariatului maramureșean, ca de altfel ale întregului cler greco-catolic din zonă”, privind „organizarea și menținerea funcționalității învățământului confesional din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la Marea Unire”. Credem că decizia de a se apleca cu atâta răbdare, obiectivitate și competență asupra acestei teme a fost influențată de convingerea că „Biserica și Școala au fost principalele instituții din Transilvania prin intermediul cărora românii și-au păstrat identitatea națională până la momentul epocal al desăvârșirii unității naționale”, căci autorul ține să sublinieze o realitate pe care trebuie să o conștientizăm cu toții, și anume aceea că „dacă Biserica, prin reprezentanții săi, a luptat permanent pentru recunoașterea drepturilor firești ale românilor transilvăneni într-o perioadă dificilă în care autoritățile maghiare au pus în practică o politică agresivă de deznaționalizare, Școala a contribuit la procesul de afirmare națională, îndeplinindu-și menirea primordială de ridicare a nivelului de educație și cultură al nației române și de formare a unei elite intelectuale capabile să se adapteze la schimbările politice apărute”. De altfel, este știut și faptul că acolo unde Școala și Biserica au acționat în aceeași direcție, comunitățile de români au prosperat impunându-se și accentuându-și elementele de factură identitară.

Cartea este structurată în șapte capitole de bază, primul tratând despre legislația școlară în doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, iar celelalte șase sunt dedicate, fiecare, câte unui protopopiat greco-catolic din cadrul Vicariatului Maramureșului. Este vorba despre protopopiatele Vișeu, Iza, Ieud, Sighet, Cosău, Mara.

În *Introducere* (p. 9-24) autorul se ocupă de evoluția din punct de vedere administrativ și confesional a Maramureșului, insistând asupra efectelor includerii comunităților de români de aici în structura Episcopiei Greco-Catolice de Muncaci, subliniind că patronajul rutean a dus la apariția în acest ținut a „unui fenomen de izolare culturală, deoarece Biserica – singura instituție care putea lupta pentru progresul învățământului și culturii românești – a fost formată din preoți pregătiți la instituțiile din Ungvar, aceștia reprezentând cu precădere interesele națiunii rutene”. Este semnificativă în acest context observația vicarului Tit Bud, pe care, în mod cu totul inspirat, o reproduce aici domnul Marius Câmpeanu: „Nu cugeta nimeni dintre ruteni la deșteptarea și cultivarea poporului român, ci, din contră, îi trimiteau preoți care n-au știut nici vorbi românește”.

Aflăm din lucrare date interesante despre înființarea Episcopiei Greco-Catolice de Gherla și despre instalarea acolo a unor episcopi români, despre preocupările acestora privind „reînființarea Vicariatului Românesc din Maramureș și recuperarea Sighetului ca parohie și reședință vicarială”, despre districtele protopopești și primele protopopiate greco-catolice, despre activitatea devotată și responsabilă a vicarului Mihail Pavel, care a îndeplinit și funcția de inspector școlar. Sunt evidențiate, de asemenea, eforturile statului dualist de a transforma școlile confesionale românești în școli comunale, de stat, în care limba maghiară să fie suverană, autorul insistând și asupra legislației care restrângea „predarea și învățarea limbii materne în favoarea limbii maghiare, școala devenind un instrument al politicii de maghiarizare”. Nu sunt ocolite nici lipsurile materiale, nevoia de manuale și frecvența slabă în mai toate școlile din zonă. Ne sunt puse la dispoziție date interesante despre înființarea Reuniunii Învățătorilor Greco-Catolici din Maramureș și aflăm că reprezentanții de marcă ai confesiunii greco-catolice, români cu o înaltă conștiință națională, au realizat importanța uriașă a școlilor confesionale pentru educarea și ridicarea nivelului de instrucție al populației din satele Maramureșului, pentru afirmarea identității naționale și a conștiinței de neam. Pe această linie, vicarul Tit Bud afirma (citez după lucrarea domnului Marius Câmpeanu): „Școala este tezaurul cel mai scump, grădina creștinismului și, dacă nu vom socoti de dânsa, dacă vom lăsa ca să crească în ea buruieni, pruncii și nepoții noștri, dintre care pe foarte mulți îi creștem preoți, nu vom mai avea popor sau vom avea un popor neînvățat și necredincios”.

În capitolul dedicat *legislației școlare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, lucrarea domnului Marius Câmpeanu ne pune la dispoziție date interesante despre politica școlară a statului dualist austro-ungar, care vedea în procesul de învățământ un mijloc ideal de deznaționalizare, elaborând în acest scop numeroase legi care vizau generalizarea limbii maghiare în școlile de toate gradele.

În capitolele II-VII ale cărții ne este prezentată în detaliu rețeaua școlară confesională din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului, autorul descriind, în virtutea unei documentări asidue, riguroase și de lungă durată, situația celor patruzeci și nouă de școli din cele șase protopopiate. Valorificând un număr uriaș de procese-verbale, adrese, rapoarte anuale etc., autorul ne pune la dispoziție date interesante despre organizarea învățământului confesional la nivel de parohii, insistând asupra condițiilor materiale, a numărului copiilor înscriși, a nivelului de frecvență a cursurilor, a încadrării cu personal didactic și a calității acestuia, precum și asupra remunerării dascălilor, asupra raporturilor dintre învățători și preoți, pe de o parte, și dintre învățători și administrație, pe de alta, accentuând rolul protopopului în derularea procesului de învățământ. Ne sunt prezentate chipuri de dascăli devotați, bine pregătiți și conștiincioși, susținători ai valorilor tradiționale românești, dar și dintre aceia care, de dragul unor beneficii de ordin material, au devenit unelte ale regimului, afiliindu-se procesului de maghiarizare și deznaționalizare a românilor declanșat de autorități.

Descrierile oamenilor și școlilor sunt făcute cu multe detalii, domnul Marius Câmpeanu reușind să ne transpună în atmosfera veacurilor respective, dovedind cu această

ocazie un talent literar evident, o proprietate a termenilor specifică adevăraților profesioniști și o dexteritate lexico-gramaticală aparte, care asigură demersului Domniei Sale fluentă, atractivitate și, nu în ultimul rând, rigoare și obiectivitate.

Lucrării îi sunt atașate cincizeci de documente (adrese, informări, inventare școlare, anunțuri, decizii, rapoarte etc.), pe care, pentru a veni în sprijinul cititorului, autorul le prezintă în rezumat. Din aceleași considerente cărții îi este atașat un scurt, dar deosebit de util, glosar, în care, pe baza unor lucrări cu caracter lexicografic, precum și a unor colecții de documente, sunt explicați aproximativ șaiszeci de termeni, majoritatea aparținând câmpului lexical al administrației. În lucrare se regăsesc două hărți sugestive care reprezintă structura Vicariatului Greco-Catolic al Maramureșului în perioada 1860-1917.

Aparatul critic al cărții, care respectă întru totul rigorile academice, bibliografia, constând din surse inedite și editate ce totalizează în jur de șaiszeci de titluri, precum și cele peste opt sute de note de subsol demonstrează rigurozitatea interpretativă a domnului Marius Câmpeanu, preocupare Domniei Sale pentru respectarea adevărului istoric și pentru susținerea prin documente clare a tuturor afirmațiilor făcute. Toate acestea asigură lucrării competență și profesionalism ridicat, plasând-o, fără niciun fel de rezervă, în rândul celor mai valoroase contribuții la istoria culturală a Maramureșului.

Ștefan VIȘOVAN

Biblioteca Județeană "Petre Dulfu", Baia Mare
stefanvisovan1945@yahoo.co.uk

Prescurtări bibliografice - Bibliographische Abkürzungen - Bibliographical abbreviations

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
ActaMineral. Petrogr. Abstr. Ser.	Acta Mineralogica-Petrographica Abstract Series, University of Szeged, Szeged
ActaMP	Acta Mvsei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, Zalău
Angustia	Angustia. Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BCȘS	Buletinul Cercurilor Științifice Studentești, Alba Iulia
Civilisations	Civilisations. Revue internationale d'anthropologie et de sciences humaines, Bruxelles
Dacia / Dacia N.S.	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; Dacia N.S. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne. Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
EAZ	Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift, Berlin
EphemNap	Ephemeris Napocensis. Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
JAMÉvk	A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
Marmatia	Marmatia. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare
Materiale	Materiale și Cercetări Arheologice. Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
MemAntiq	Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț, Piatra Neamț
NEMVS	Nemvs. Revista Asociației Culturale Sarmizegetusa, Alba Iulia
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München / Stuttgart
RevBistriței	Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița
RevMuz	Revista Muzeelor (1977-1989: Revista Muzeelor și Monumentelor. Seria Muzeu) (București, 1964-).
RIC	The Roman Imperial Coinage, London
Sargetia	Sargetia. Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
SCIV (A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie). Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București

SCN	Studii și cercetări de numismatică, București
SlovArch	Slovenská Archeológia. Časopis Archeologického Ústavu Slovenskej Akadémie vied, Nitra
StComSatu Mare	Studii și Comunicări Satu Mare. Muzeul Județean Satu Mare, Satu Mare
VAH	Varia Archaeologica Hungarica. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
VIA	Visnik Institutu arkheolohii, L'viv
ZfA	Zeitschrift für Archäologie. Deutsches Archäologisches Institut, Berlin